

DRUŽBOSLOVNE RAZPRAVE

DR

letnik **XXVI** številka **65** december **2010**

Slovensko sociološko društvo, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani
ISSN 0352-3608 UDK 3

Revija izdajata Slovensko sociološko društvo in Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani. /
Published by the Slovenian Sociological Association and the Faculty of Social Sciences at the University of Ljubljana.

Urednica / Editor

Valentina Hlebec

Uredniški odbor / Editorial board

Karmen Erjavec

Maša Filipovič Hrast

Danica Fink Hafner

Matej Kovačič

Sonja Kump

Miran Lavrič

Majda Pahor

Gregor Petrič

Mateja Sedmak

Miroslav Stanojevič

Zdenka Šadl

Andreja Vezovnik (recenzija knjig)

Jezikovno svetovanje / Language editors

Nataša Hribar

Nataša Logar

Tina Verovnik

Bibliografska obdelava /

Bibliographical classification of articles

Janez Jug

Pridruženi svetovalni uredniki / Advisory editors

Nina Bandelj, University of California, Irvine

Ladislav Cabada, Metropolitan University, Prague

Sonja Drobnič, University of Hamburg

Thomas Luckmann, Prof. Emeritus, University of Konstanz

Katarina Prpić, Institute for Social Research in Zagreb

Zlatko Skrbiš, University of Queensland

Zala Volčič, University of Queensland

Oblikovanje naslovnice / Cover design:

Amir Muratović

Prelom / Text design and Typeset:

Polona Mesec Kurdija

Tisk / Print:

Birografika BORI, Ljubljana

Naklada / Number of copies printed: 320

Naslov uredništva / Editors' postal address

Revija Družboslovne razprave, Valentina Hlebec,

Fakulteta za družbene vede,

Kardeljeva pl. 5, SI-1000 Ljubljana

Tel. / Phone: (+386) 1 5805 284

Elektronska pošta / E-mail: valentina.hlebec@fdv.uni-lj.si

Spletna stran / Internet: <http://www.druzboslovnerezprave.org/>

Revijo sofinancira / The Journal is sponsored by

Javna agencija za knjigo Republike Slovenije / Slovenian Book Agency.

Letna naročnina (3 številke) / Annual subscription (3 issues):

individualna naročnina / individual rate: 25 EUR; za organizacije / institutional rate: 50 EUR; za študente in brezposelne / students and unemployed discount rate: 16 EUR; cena posameznega izvoda / single issue rate: 16 EUR. Za člane Slovenskega sociološkega društva je naročnina vključena v društveno članarino. / The annual Slovenian Sociological Association membership fee includes the journal's annual subscription rate. Družboslovne razprave je mogoče naročiti na naslovu uredništva ali na spletni strani revije. / Subscription requests can be sent to the editors' postal address.

Družboslovne razprave so abstrahirane ali indeksirane v / Družboslovne razprave is abstracted or indexed in:

COBIB.SI, CSA Sociological Abstracts, CSA Social Services Abstracts, CSA Worldwide Political Science Abstracts, Current Abstracts, SocINDEX, TOC Premier.

Uredniška politika: Družboslovne razprave so revija, ki objavlja kolegialno recenzirane znanstvene članke in recenzije knjig. V recenzijski postopke sprejema članke v slovenščini in angleščini s področja sociologije, komunikologije, politologije in kulturologije ter tem raziskovalnim področjem bližnjih družboslovnih disciplin. Pri izboru člankov za objavo se upošteva njihova raziskovalna inovativnost ter aktualnost glede na trende v znanstveni skupnosti, v kateri je revija zasidrana. V teoretskem in metodološkem pogledu je revija pluralistično naravnana, posebno skrb pa posveča utrjevanju slovenske družboslovne terminologije.

Editorial policy: Družboslovne razprave is a peer reviewed journal which publishes papers and book reviews. Contributions are invited in fields of sociology, media studies, political science, cultural studies and other studies which are close to these fields. The published contributions should display high level of research originality and address the themes which seem relevant to the scientific communities in which the journal is grounded. Both in theoretical and methodological respects the journal stands for pluralism.

Kazalo

ČLANKI

Spolnost v času individualizma in racionalnosti Ivan Bernik	7
Raziskovanje spolnega vedenja v Sloveniji Alenka Švab, Ivan Bernik, Roman Kuhar	25
Ljubezen na prvi klik: uporaba interneta za spoznavanje intimnih in seksualnih partnerjev Roman Kuhar, Tina Kogovšek, Alenka Švab	45
Med tradicionalno in permisivno seksualno kulturo: percepcije seksualnosti in prisotnost seksualnih imperativov pri študentkah Alenka Švab	65

RECENZIJ E KNJIG

Marko Prpič: Primerjalna analiza osrednjih televizijskih informativnih oddaj 24 ur in Dnevnik. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo, 2009. <i>Igor Vobič</i>	87
Vasja Badalič: Za 100 evrov na mesec: proizvodni sistem globalnega kapitalizma. Ljubljana: Krtina, 2009. <i>Robert Bobnič</i>	89
Žiga Vodovnik: Anarhija vsakdanjega življenja: zapiski o anarhizmu in njegovih pozabljenih pritokih. Ljubljana: Založba Sophia, 2010. <i>Jernej Prodnik</i>	91
Jože Vogrinc: Historični materializem in humanistične vede. Ljubljana: Studia humanitatis, 2009. <i>Primož Krašovec</i>	93
Goran Lukič in Rastko Močnik (ur.): Sindikalno gibanje odpira nove poglede. Ljubljana: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, 2008. <i>Ana Podvršič</i>	95
Jernej Mlekuž: Burek.si?! koncepti/recepti. Ljubljana: Studia humanitatis, zbirka Varia, 2008. <i>Andreja Vezovnik</i>	98

ABSTRACTS AND TABLE OF CONTENTS	103
--	-----

ČLANKI

Ivan Bernik

Spolnost v času individualizma in racionalnosti¹

POVZETEK: Sedanje spremembe spolnega vedenja v zahodnih družbah več družboslovcev obravnava kot novo seksualno revolucijo. Čeprav so med njimi razlike, vse obravnave to revolucijo povezujejo s procesi pospešene individualizacije, diferenciacije in racionalizacije spolnega vedenja. Opirajoč se na teorije modernizacije zahodnega sveta, članek ugotavlja, da so ti procesi vplivali na spreminjanje spolnega vedenja mnogo bolj dolgoročno in manj revolucionarno, kot trdijo teoretiki nove seksualne revolucije. To ugotovitev podpirajo tudi empirične raziskave spolnega vedenja, ki kažejo, da je večina sprememb na področju spolnosti postopnih in dolgoročnih. Z vidika teh argumentov se zdi teza o novi seksualni revoluciji neprepričljiva tako teoretsko kot empirično.

KLJUČNE BESEDE: spolno vedenje, modernizacija, individualizem, racionalnost, diferenciacija

1 Nova seksualna revolucija?

Za uspešne revolucije naj bi bilo značilno, da so njihovi rezultati najprej sprejeti z množičnim navdušenjem, kmalu pa se začne pojavljati in krepiti prepričanje o zgrešenih ciljih, neželenih stranskih učinkih in visokih stroških revolucionarnih sprememb (Szotompka 1994: 319). S tega vidika bi bilo spremembam, ki so se na področju družbene organiziranosti spolnosti zgodile v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, težko odrehati revolucionarno naravo. Te spremembe so bile pri njihovih pobudnikih in »udeležencih« najprej slavljenе kot uresničevanje ideala svobodne ljubezni v svobodni družbi (pri nasprotnikih pa, razumljivo, zavračane kot družbeno razdiralne). Toda že sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja je prevladal občutek, da je spolna revolucija mrtva in da se celo krepijo »protirevolucionarne sile« (McLaren 1999: 193–218). Ta občutek je bil močno pretiran odziv na povsodanjenje sprememb, ki so jih prinesla šestdeseta leta. Vendar pa z vidika običajnega poteka revolucij nagla smrt seksualne revolucije

1. Članek je rezultat raziskovanja v okviru projektov »Življenjski slog, stališča, zdravje in spolnost« (2008–2011, nosilka Irena Klavs, IVZ RS) in »Intimni življenjski stili študentov in študentk v Sloveniji« (2009–2012, nosilka Tina Kogovšek, UL FDV). Obe raziskavi financira Agencija za raziskovalno dejavnost RS. Avtor se zahvaljuje za pripombe anonimna recenzentoma ter Tini Kogovšek, Romanu Kuharju in Alenki Švab.

ni bila nič presenetljivega, saj je bilo pričakovati, da bodo visokim pričakovanjem o »osvoboditvi« spolnosti sledila močna razočaranja.

Toda seksualne revolucije imajo očitno posebno logiko in dinamiko. O tem pričajo teoretske razprave o spreminjanju spolnosti v zahodnem svetu, ki so se pojavile v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja. Protagonisti teh razprav (prim. Bauman 1999, 2003; Dannecker 2003; Giddens 2000; Sigusch 1998, 1998a, 2001) skoraj enoglasno – a z različnimi argumenti – dokazujejo, da na področju spolnosti v zahodnih družbah ni več porevolucionarnega zatišja. V tem pogledu je reprezentativna teza V. Siguscha, da se je v zahodnih družbah konec dvajsetega stoletja sprožila »neoseksualna revolucija« (1998a: 4–7), tj. »proces razgradnje in preoblikovanja spolnosti, ki ustvarja doslej neimenovane ali pa celo nepoznane razsežnosti, intimne odnose in fragmente spolnosti« (Sigusch 1998: 334). Po njegovem mnenju naj bi ta proces imel pomembnejše dejanske in simbolne posledice, kot jih je imela seksualna revolucija v šestdesetih letih.

Tudi če naj bi nova seksualna revolucija po pomembnosti zasenčila svojo zgodovinsko predhodnico, ni mogoče spregledati, da so bile spremembe v šestdesetih letih mnogo bolj očitne, kot so današnje. Medtem ko je imela »prva« seksualna revolucija prepoznavne akterje in ideologe ter je bila povezana z odkritimi družbenimi konflikti (Judt 2007: 447–480), ima tokratna vse značilnosti tihe revolucije. Zdaj velike spremembe potekajo za hrbti akterjev, zato brez družboslovnih analiz, ki razkrivajo očem nevidno, sploh ne bi vedeli, da spet živimo – vsaj na področju spolnosti – v revolucionarnih časih.

Ta članek bo izhajal iz predpostavke, da teza o novi spolni revoluciji zasluži analitično pozornost, ker govori o zelo »neverjetnih« družbenih spremembah. Njihova neverjetnost, kot je bilo že nakazano, je dvojna. Najprej časovna, saj je razmak med obema seksualnima revolucijama presenetljivo majhen. Druga neverjetnost pa se nanaša na neopaznost teh domnevno velikih sprememb. Presenetljivo je, da je zavest o procesih »razgradnje in preoblikovanja spolnosti« omejena na majhen krog družbenih teoretikov in – po zaslugi njihovih objav – na del družboslovne javnosti. Zato se zdi potrebno osvetliti ključne teoretične in empirične argumente, na katerih temeljijo razprave o novi seksualni revoluciji. V prvem delu članka bomo skušali dognati, v čem te razprave vidijo revolucionarnost sedanjih sprememb organiziranosti spolnosti v zahodnih družbah. Ker novo seksualno revolucijo praviloma obravnavajo kot radikalizacijo modernizacije spolnosti, ki je bila dosežena že s prvo spolno revolucijo v šestdesetih letih, nas bo posebej zanimalo, ali so sedanje spremembe nadaljevanje in poglobljanje te modernizacije ali pa njeno preseganje. Če so spremembe – kot sugerira govor o novi revoluciji – preseganje modernosti, potem ni mogoče zaobiti vprašanja, kako je nova spolna revolucija povezana s spremembami na drugih družbenih področjih. Natančneje, ali je ta revolucija osameli družbeni pojav ali pa je povezana s korenitimi spremembami na drugih družbenih področjih. Na rezultate razprave o teh vprašanjih bomo v drugem delu članka navezali vprašanje o relevantnosti ideje o novi spolni revoluciji za razumevanje spreminjanja spolnega vedenja v postsocialističnih družbah. Zanimalo nas bo, ali se je v družbah, kjer se je pred dvema desetletjema na skoraj vseh družbenih področjih nepričakovano sprožila korenita »zamudniška modernizacija«, sočasno začelo

tudi spreminjanje družbene organiziranosti spolnosti, ki ima vsaj nekatere značilnosti nove seksualne revolucije. Na temelju teh analiz bomo skušali v sklepnem delu članka presoditi, ali je teza o novi spolni revoluciji teoretsko prepričljivo argumentirana in podprta z rezultati empiričnih analiz ali pa je le lep primer »trendovske« akademske retorike, ki predvsem skuša povečati odmevnost znanstvenih objav.

2 »Čisto razmerje« v družbi pozne modernosti in »čisti užitek« v postmoderni družbi

Ker nas zanimajo le tipični argumenti, na katerih temelji teza o novi seksualni revoluciji, se bomo omejili na analizo Giddensovega dela o preobrazbi »spolnosti, erotike in ljubezni v sodobnih družbah« (Giddens 2000), ki je bilo prvič objavljeno leta 1992, in na nič manj odmevno Baumanovo razpravo o »postmodernih uporabah seksa« (Bauman 1998). Ti razpravi izhajata iz zelo različnih teoretskih predpostavk in dobro ponazarjata vsebinski razpon debat o novi spolni revoluciji, hkrati pa sta si v marsičem tudi podobni.

Giddensova razprava se nanaša na »razmeroma nedavno obdobje modernih družb« (2000: 36), ki ga avtor opredeljuje kot visoko oziroma pozno modernost. Po tem pojmovanju zahodne družbe kljub hitrim spremembam še vedno ostajajo moderne družbe, se pa njihove moderne lastnosti radikalizirajo in posplošujejo. To pomeni, da njihove temeljne značilnosti ostajajo – če se opremo na široko sprejeto definicijo modernosti – individualizem, diferenciacija, racionalnost, ekonomizem in težnja h globalizaciji (Sztompka 1994: 71–74). V središču spreminjanja spolnosti v teh družbah je po Giddensu proces demokratizacije intimnega življenja, ki vključuje visoko stopnjo individualizacije, odsotnost kakršnekoli prisile, komunikacijsko odprtost ter vzajemno partnersko odgovornost in zaupanje (2000: 190–193). Tako kot na drugih področjih visokomodernih družb je podlaga teh sprememb naraščajoča refleksivnost družbenega delovanja (Giddens 1991: 33). Interakcijski okvir, v katerem poteka demokratizacija intimnosti, je »čisto razmerje (pure relationship)«. Zanj je značilno, da »dva stopita v družabni stik zaradi stika samega, zaradi tistega, kar vsaka oseba lahko dobi iz druženja z drugo osebo, in ki traja le, če obe strani menita, da je obojestransko zadovoljivo« (Giddens 2000: 64). Vzpostavljanje in vzdrževanje čistega razmerja temelji na »sotočni ljubezni«. Ta »dejavna, odvisna ljubezen« (Giddens 2000: 67) motivira partnerja k vzajemnim prizadevanjem za ohranjanje partnerske zveze, vendar le, dokler sodita, da so njuna prizadevanja ustrezno poplačana. Zato je vsaka partnerska zveza izpostavljena neprestanemu odločanju o njeni perspektivnosti.

Spremembe v partnerskih zvezah, ki so »zares revolucionarne v najglobljem smislu« (Giddens 2000: 9), vključujejo tudi korenite spremembe družbene organiziranosti spolnosti. Želja po zadovoljujoči spolnosti je eden ključnih motivov za stopanje v partnersko zvezo, njeno ohranjanje pa je odvisno predvsem od tega, ali si »partnerja dajeta medsebojni spolni užitek« (Giddens 2000: 243). Pomembnost vzajemnih spolnih užitkov v partnerski zvezi narašča predvsem zato, ker zunanji dejavniki stabilizacije zveze postajajo vse manj pomembni. Tako je spolnost močnejše in pristnejše kot kadar-

koli prej umeščena v intimno partnersko zvezo. To velja celo za morebitno spolnost zunaj partnerske zveze, saj je »spolna ekskluzivnost /.../ pomembna toliko, kolikor se to obema partnerjema zdi zaželeno ali bistveno (Giddens 2000: 69). Sicer so še vedno možni spolni užitki, ki niso zasidrani v partnerski zvezi, vendar pa so ljudje, ki iščejo »razburljivosti v svetu odprtih spolnih možnosti /.../, le nedomiselni kontrarevolucionarji« (Giddens 2000: 90).

Giddensova razprava je bila poleg odobravanja deležna tudi kritičnih komentarjev (npr. Jamieson 1998: 32–42; Švab 2000), vendar jih ne bomo obravnavali, saj smo jo povzeli le zaradi primerjave z Baumanovo razpravo o spreminjanju spolnosti v postmoderni družbi. Njegova izhodiščna teza je še bolj jasna kot Giddensova: »V svoji postmoderni verziji je spolna aktivnost ozko usmerjena na orgazemske učinke; ne glede na njene konkretne namere in namene se postmoderna spolnost suče okrog orgazma« (Bauman 1999: 24). Po njegovem so se v postmodernih družbah temeljne sestavine človeške spolnosti, tj. reprodukcija človeške vrste, eroticizem (doseganje spolnih užitkov) in ljubezen (vzpostavljanje in ohranjanje na spolnosti temelječih intimnih vezi), povsem ločile in osamosvojile. V teh družbah spolni užitek ni več povezan niti z reprodukcijo niti z ljubeznijo (Bauman 1999: 21).

Tako kot Giddens tudi Bauman ugotavlja, da je »erotična revolucija« (Bauman 1999: 25) sestavni del preobrazbe sodobnih zahodnih družb in kultur. Najpomembnejša kulturna značilnost postmodernih družb, ki je tesno povezana s spreminjanjem spolnosti, je po Baumanu na sedanost omejeno doživljanje časa. Pri spolnih aktivnostih ta perspektiva favorizira takojšnje užitke na račun odloženih in spodbuja osamosvojitve užitkov od drugih vidikov spolnosti. Druga značilnost postmodernega obdobja je naraščajoča fluidnost in prilagodljivost osebnih identitet. Spremembe na področju spolnosti so del tega procesa, saj je prostolebdeče iskanje spolnih užitkov in z njim povezana fleksibilizacija spolnih identitet »nad vse ustrezna podpora identiteti, ki je – tako kot vsi postmoderni kulturni proizvodi – preračuna na 'maksimalni učinek in takojšnjo zastaranje'« (Bauman 1999: 27). Tretja družbena okoliščina, ki vpliva na vsebino erotične revolucije, pa je »hitro siromašenje človeških odnosov, ki sta jim odvzeta intimnost in emocionalnost« (Bauman 1999: 31). V družbi, ki favorizira krhke in na preudarku temelječe odnose, nista presenetljiva ločitev eroticizma od partnerskih zvez ter njegova podvrženost »estetiskim merilom močnih izkušenj in čutne potešitve« (Bauman 1999: 32).

Vendar pa svoboda pri iskanju spolnih užitkov, ki lahko vključuje prefinjenost pri njihovem ustvarjanju in prejetanju, ne prinaša potešitve, saj doseženi užitek zbuja le željo po novem, še višjem užitku. Tako kot na mnogih drugih področjih postmodernih družb so ljudje tudi v spolnosti nepotešeni iskalci užitkov, saj »nobena uresničena spolna izkušnja ni resnično zadovoljujoča in ne odpravlja potrebe po nadaljnjem učenju, vadbi, izpopolnjevanju, iskanju nasvetov ter po receptih, zdravilih ali pripomočkih« (Bauman 1999: 24). Poleg tega se individualna svoboda pri iskanju spolnih užitkov prej ko slej sreča z zahtevo (ki je samo druga plat te svobode), da spolnih partnerjev ni dovoljeno obravnavati kot objekte. Svoboda pri iskanju užitkov je omejena s svobodo drugih. S tem pa »nasprotujoči si kulturni signali prikrito spodkopavajo tisto, kar odkrito slavijo in spodbujajo« (Baumann 1999: 32).

Medtem ko je v Giddensovi visoki modernosti spolni užitek zasidran v partnerski zvezi, se je v Baumanovi postmoderni družbi dokončno iztrgal iz tega okvira in zaživel tvegano samostojno življenje. Za Giddensa so moralno legitimni le spolni užitki, ki so doseženi ali pa vsaj dogovorjeni v partnerski zvezi. Stremljenje za čistimi užitki je zanj »kontrarevolucionarno«, saj spodkopava možnost, da bi družbe visoke modernosti (tudi) na področju intimnosti in spolnosti uresničile svoje egalitarne in demokratične potenciale. Kar je za Giddensa kontrarevolucionarno, je za Baumana »revolucionarno«, vendar le v tem smislu, da je postmoderna družba z ločitvijo spolnih užitkov od partnerskih zvez (tudi) na področju spolnosti prekinila s tradicijo moderne. S tem je spolnost dokončno odčarana, saj postmoderna erotična revolucija ne pomeni uresničitve nobene od »civilizacijskih« vrednot, kot so demokracija, enakost ali avtentična komunikacija, ljudi pa pri iskanju spolnih užitkov postavlja pred večje negotovosti in dileme kot kadarkoli prej.

Čeprav primerjava Giddensove in Baumanove razprave razkriva predvsem razlike, so opazne tudi nekatere podobnosti. Ne le v Baumanovi, ampak tudi v Giddensovi razlagi nove seksualne revolucije nastopajo domiselni »iskalci in zbiralci čutnih užitkov«, saj je obstoj »čistega razmerja« odvisen predvsem od tega, ali ga partnerja ocenjujeta kot obojestransko zadovoljujočega, spolni užitki pa so najpomembnejša dobrina, ki si jo partnerja izmenjujeta. S tega vidika so partnerske zveze predvsem legitimni okvir za »čisto menjavo« užitkov. Zato se zdi, da je Bauman bližje resnici kot Giddens, ko trdi, da sodobne partnerske zveze bolj kot na sotočni ljubezni temeljijo na »sotočnih interesih« (Bauman 2003: 25). Vendar pa se njuni razlagi močno razlikujeta v razumevanju optimalnega načina doseganja spolnih užitkov. Za Baumana je spolnost, ki je osvobodjena čustvenih vezi (tj. epizodični spolni stiki), najboljši način za virtuosno, vendar brezkončno iskanje užitkov, za Giddensa pa je optimalni okvir za stopnjevanje spolnih užitkov »demokratična« partnerska zveza, v kateri je spolnost ključna sestavina partnerske komunikacije. Vendar menjava spolnih užitkov ni vedno zagotovilo trdnosti partnerske zveze. Ker je zelo verjetno, da vsaj ena stran v »čistem razmerju« spozna, da nova zveza ponuja potencialno ugodnejšo menjavo, so te partnerske zveze bolj ali manj epizodične.

Bauman in Giddens se torej ujemata predvsem v trditvi, da organiziranost spolnosti v sodobnih zahodnih družbah predpostavlja preudarne posameznike, ki skušajo s čim manjšimi stroški doseči čim večje užitke in ki v partnerskih zvezah vztrajajo le, dokler te izpolnjujejo njihova pričakovanja. To pa pomeni, da družbene in kulturne strukture individualnim preferencam in interesom postavljajo malo omejitev. Omejitve, ki so pri iskanju spolnih užitkov vendarle ostale, so povezane z normo, ki od spolnih partnerjev zahteva vzajemno spoštovanje enakopravnosti in avtonomije. Ta norma »eksplicitno prepoveduje obravnavanje drugega iskalca užitkov kot spolni objekt« (Bauman 1999: 32). Zato o načinih doseganja spolnega užitka in modalitetah partnerskih odnosov lahko odloča le pogajanje med enakopravnima spolnima partnerjema.

Čeprav Bauman in Giddens poudarjata, da je za sodobno spolnost značilna visoka izbirnost in raznovrstnost, pa se njuni analizi iztečeta v dokaj ekskluzivistična idealnotipska orisa visokomoderne oziroma postmoderne spolnosti, ki v marsičem spodbijata

trditev o izbiri in raznovrstnosti. Spremembe po njunem tečejo le v eni smeri – bodisi k prevladi »čistega užitka« ali pa k uveljavljanju spolnosti kot ključne sestavine »čistega razmerja«. Z našega vidika je bolj pomembno njuno soglasje, ki se skriva za namerno poudarjenimi razlikami, tj. soglasje o tem, da sta v središču spreminjanja spolnosti v sodobnih zahodnih družbah individualizacija in racionalizacija spolnega delovanja. To soglasje namreč odpira vprašanje, ki je pomembno za razumevanje temeljnih značilnosti nove seksualne revolucije. Če upoštevamo dejstvo, da sta individualizacija in racionalizacija igrali odločilno vlogo v modernizaciji zahodnoevropskih družb, se je treba vprašati, zakaj sta ta dva procesa – kot soglašata Bauman in Giddens – šele proti koncu dvajsetega stoletja dobila odločilni vpliv na organiziranost spolnosti v teh družbah.

3 Spolnost v modernosti, moderno v spolnosti

Odgovora na vprašanje, s katerim smo sklenili prejšnji razdelek, ni treba iskati v razpravah o visokomodernih ali postmodernih družbah, pač pa ga je mogoče najti v klasičnih socioloških analizah modernizacije zahodnih družb. Procesi individualizacije, racionalizacije in pluralizacije življenjskih sfer so teme, ki jih je v učbeniškem jeziku mogoče označiti za Marxove, Durkheimove in Webrove.

Individualizacija je predvsem Durkheimova tema. Strukturni temelji tega procesa so po njegovi razlagi v naraščajoči družbeni delitvi dela, ki vpliva na slabitev pripisanih in močnih družbenih vezi, hkrati pa spodbuja posplošitev družbenih vrednot in norm ter slabitev družbene kontrole. Na kulturni ravni se ta premik najbolj razločno kaže v postopni zamenjavi restriktivnih družbenih norm z abstraktnim »kultom človeka« (Durkheim 1992: 48; prim. Lukes 1988: 156–158), ki prepoveduje obravnavanja drugih in celo samega sebe kot objektov. Po Marxu je individualizem hkrati predpogoj in rezultat utrjevanja kapitalistične ekonomije (Marx 1968: 49). Ne le blagovna ekonomija, ampak tudi njej ustrezna organizacija drugih družbenih področij predpostavljata in utrjujeta formalno svobodo posameznikov. Ta proces vključuje razpad skupnostnih vezi in prevlado družbenih odnosov, za katere ni značilno nič drugega »kot goli interes, kot brezčutno 'plačilo v gotovini'« (Marx in Engels 1971: 591). Na podoben način je individualizem tudi Webrova tema, saj tudi on ugotavlja njegovo povezanost z vzponom kapitalizma, vendar vire individualizma vidi predvsem v kulturnih spremembah, ki so vplivale na nastanek »etike kapitalizma« (Weber 1988: 166–208).

Čeprav so sociološki klasiki individualizem vrednotili kot civilizacijski dosežek, niso spregledali njegovih senčnih plati. Durkheimove analize kažejo, da je vzpon individualizma povezan s slabljenjem družbene solidarnosti. »Kult človeka« ljudem sicer nalaga spoštovanje avtonomije in dostojanstva interakcijskih partnerjev in samih sebe, vendar pa zaradi svoje abstraktnosti in neprilne narave pogosto ne more preprečiti »ekscesivnega individualizma« (Huges in sod. 1995: 175), ki se kaže v racionalnem in egoističnem delovanju.² Povezanost individualizma in racionalnosti je še bolj

2. Na krhkost družbene solidarnosti, ki temelji na »kultu človeka«, prepričljivo opozarjajo Durkheimove analize razširjenosti in pogostosti anomičnih in egostičnih stanj v modernih družbah (prim. Durkheim 1992).

poudarjena pri Webu (1988: 204), ki ugotavlja, da je racionalni življenjski slog »ena izmed konstitutivnih sestavin /.../ moderne kulture«. Za Marxa pa so – v družbah z neenako razporeditvijo virov družbene moči – formalna enakost in na njej temelječi pogodbeni odnosi le fasada, za katero poteka prisvajanje »tujega dela brez menjave, toda z videzom menjave« (Marx 1968: 92). Povezanost formalne osebne svobode in neenake menjave naj ne bi bila značilna le za javne družbene sfere, ampak tudi – kot kaže Engelsova (1975: 278) analiza »moževskega gospostva nad ženo v moderni družini« – za svet intimnih vezi.

Ugotovitev, da sta individualizacija in racionalizacija človeškega delovanja dolgoročna trenda, ki sta bila in sta še vedno v središču modernizacije zahodnih družb, spada med redka soglasja v sociologiji. Vendar se zdi, da to soglasje ne velja za družbeno organiziranost spolnosti, saj med vodilnimi raziskovalci – kot kaže tudi prejšnji razdelek – prevladuje stališče, da se je spolnost začela pospešeno modernizirati šele v drugi polovici dvajsetega stoletja. Zato se ni mogoče izogniti vprašanju, zakaj se je to družbeno področje začelo »revolucionarno« spreminjati šele, ko je bila večina drugih področij že zdavnaj modernizirana. Na to vprašanje bomo skušali odgovoriti na dva načina. Prvi odgovor se bo opiral na rezultate empiričnih raziskav spolnega vedenja in spolne morale, ki so v teoretskih študijah le redko upoštevani, pri drugem odgovoru pa bomo izhajali iz teorije sistemske diferenciacije modernih družb, ki vključuje idejo, da imajo v teh družbah posamezna življenjska področja, vključno s spolnostjo, vse večjo samostojnost in zato tudi vse bolj samosvoj, od drugih področij razmeroma neodvisen način spreminjanja.

Za teoretske razprave o spreminjanju spolnosti ne velja le ugotovitev, da je »obilje razmišljanj in razprav o spolnem vedenju v izrazitem nasprotju s pomanjkanjem zanesljivih empiričnih dokazov« (Johnson in dr. 1994: 1), ampak tudi, da se ti dokazi celo tedaj, ko obstajajo, redko in le deloma upoštevajo.³ Se pa v teoretskih razpravah presenetljivo pogosto nereflektirano upoštevajo stereotipne popularne predstave o spolnosti v sodobnih družbah. Poleg tega so te razprave pogosto obarvane s predstavami o zaželeni (»dobri«) družbeni organiziranosti spolnosti. Baumanovo idejo, da se postmoderna spolnost »suče okrog orgazma«, bi v manj prefinjeni verziji lahko srečali v popularnih medijskih upodobitvah spolnosti, v empiričnih raziskavah pa bi zanj težko našli nesporno podporo. Giddens pa ne skriva, da se njegova opredelitev »čistega razmerja« mnogo bolj kot na rezultate raziskav opira na predstavo o družbeno zaželeni enakopravni, demokratični in avtentični spolni komunikaciji.

Z našega vidika je zanimivo, da ima tako v Baumanovi kot Giddensovi razpravi pomembno vlogo implicitna predpostavka, da je za spolno vedenje v sodobnih zahodnih družbah značilna skoraj neomejena inovativnost pri iskanju spolnih užitkov, medtem

3. Tako Baumanova kot Giddensova razprava sta »zgledna« primera podcenjevanja teh raziskav, saj med viri, na katere se opirata, ni nobene sistematične empirične raziskave spolnega vedenja. Zato tudi ni presenetljivo, da njuni razpravi ne upoštevata vpliva HIV/aida na spreminjanje spolnega vedenja, čeprav je bila v zadnjih dveh desetletjih in pol ta tema v središču raziskovanja spolnega vedenja.

ko naj bi bila za »predmoderno« spolnost značilna visoka skladnost med restriktivno spolno kulturo in spolnim vedenjem. Ta predpostavka je problematična, ker vključuje prepričanje, da je bila restriktivna spolna morala vedno učinkovita pri »discipliniranju« spolnih želja in vedenja. Iz tega prepričanja izvira delitev na družbeno ukročeno in razmeroma nespremenljivo »predrevolucijsko« spolnost (do šestdesetih let prejšnjega stoletja) in neukročeno »porevolucijsko« spolnost. Ko se je spolnost slednjič iztrgala iz okov tradicionalne morale, naj bi nenadoma postala področje človeške inovativnosti par excellence, kjer se dogajajo neprestane revolucije.

Empirične raziskave bolj zavračajo kot potrjujejo takšno razlikovanje med spolnim vedenjem pred »seksualnimi revolucijami« in po njih. Odmevnost prve obsežne raziskave spolnega vedenja, ki je bila opravljena sredi dvajsetega stoletja v ZDA (prim. Kinsey 1948), je bila močno povezana z dejstvom, da je opozorila na neskladje med prevladujočo restriktivno spolno moralo in dejanskim spolnim življenjem. Ta raziskava je, podobno kot druge manjše raziskave iz istega časa (Ericson in Steffen 1999: 14–35 o ZDA; Schmidt 2004: 154–156 o Nemčiji), pokazala, da je bilo »predrevolucijsko« spolno življenje mnogo bolj pestro in inovativno, kot so dopuščale prevladujoče družbene predstave o spodobni spolnosti. Še več, nezanemarljiv del spolnega vedenja je bil glede na prevladujočo spolno moralo izrazito devianten.

Tudi novejšje empirične raziskave kažejo, da se spolno vedenje praviloma spreminja postopoma. Po ugotovitvah doslej najtemeljitejše raziskave spolnega vedenja v ZDA je »tako imenovana seksualna revolucija v šestdesetih letih /.../ verjetno bolj družbeni konstrukt kot oznaka za takratne spremembe v spolnih praksah, saj podatki kažejo evolucionarno naravo teh sprememb« (Laumann in dr. 1994: 542). Čeprav so avtorji nedavne nemške raziskave svoje ugotovitve povzeli v modnem jeziku revolucij, vendarle poudarjajo, da so bile spremembe v šestdesetih letih le uvod v številne nadaljnje spremembe. Prvo seksualno revolucijo sta po njihovih ugotovitvah v osemdesetih letih dopolnili »revolucija v odnosih med spoloma«, na začetku novega tisočletja pa »partnerska in družinska revolucija« (Schmidt in sod. 2006: 154). Podoben potek sprememb je pokazala tudi kvalitativna raziskava spolnih življenjskih stilov treh generacij na Finskem: »Medtem ko je starejša generacija spolnost interpretirala kot dolžnost in naslado, jo je srednja generacija (tj. generacija spolne revolucije, op. I. B.) doživljala kot obvezni vir užitkov, mlajša pa kot sredstvo samouresničitve« (Haavio-Mannila in dr. 2002: 195). Empirične raziskave tudi kažejo, da je v spolnem vedenju več stalnosti in predvidljivosti, kot bi bilo mogoče soditi po popularnih predstavah o spolnosti kot področju neomejene svobode in užitkov, pa tudi po teoretskih razpravah o »seksualnih revolucijah«. Avtorji pravkar omenjene ameriške raziskave ugotavljajo, da javne predstave o izjemno pestrem spolnem življenju Američanov nimajo »skoraj nobene zveze z resničnostjo« (Michael in sod. 1995: 1). To velja tudi za odnos med teoretskimi razpravami in rezultati empiričnih raziskav, saj podatki kažejo, da »resnično življenje ni tako vznemirljivo« (Schmidt 1998: 237), kot ga prikazujejo idealnotipske podobe sodobne spolnosti.

Z našega vidika so rezultati empiričnih raziskav zanimivi, ker relativizirajo trditev, da se je spolnost v zahodnih družbah modernizirala mnogo kasneje kot druga družbena

področja. Citirane raziskave kažejo, da se modernizacija spolnosti ni začela s »seksualno revolucijo« v šestdesetih letih, ampak mnogo prej, spreminjanje spolnega vedenja in morale pa je bilo razmeroma kontinuirano in zato vsaj deloma sinhronizirano z drugimi družbenimi spremembami. Pač pa je spreminjanje spolnega vedenja – v primerjavi s spremembami na drugih družbenih področjih – dolgo potekalo v zakulisju restriktivne javne spolne morale, torej dokaj neopazno. Zato je »revolucija« v šestdesetih letih manj pomembna kot mejnik v spreminjanju obrazcev spolnega vedenja, bolj pa kot premik v družbenih predstavah in javnem govoru o spolnosti.⁴

Drugo razlago razkoraka med dinamiko spreminjanja spolnega vedenja in drugih družbenih področij je možno opreti na sistemsko teorijo modernih družb. S sistemskega vidika je za moderne družbe značilna pospešena funkcionalna diferenciacija, ki se izraža v funkcionalni specializaciji in osamosvajanju posameznih družbenih podsistemov, npr. politike, morale in ekonomije (Willke 1993: 28–55). To vodi k nastajanju družbe »brez vrha in brez centra« (Luhmann 1981: 22), za katero naj bi bila značilna nezmožnost kateregakoli od podsistemov, da bi obvladoval in usmerjal dogajanje v drugih družbenih podsistemihi oziroma v celotni družbi. Zato se posamezni deli družbe spreminjajo dokaj nesinhronizirano, tj. razmeroma neodvisno drug od drugega in v skladu s svojimi specifičnimi značilnostmi.

Na splošno bi bilo mogoče trditi, da je osamosvajanje družbenih podsistemov potekalo hitreje v javnih (npr. ekonomiji, politiki, umetnosti) kot v zasebnih družbenih sferah (npr. družini, partnerskih odnosih in spolnosti). Spolnost in na spolnosti temelječi partnerski odnosi so prepričljiv dokaz za neusklajeno modernizacijo posameznih družbenih področij, saj je bilo (ne)spreminjanje »spolnega podsistema« dolgo zaznamovano z močnim vplivom drugih družbenih podsistemov, zlasti politike in religije.⁵ Spolnost zato spada med družbena področja, ki so – kot kažeta tudi razpravi Baumana in Giddensa – svojo sistemsko avtonomijo dobila razmeroma pozno, vendar pa je zgodovina osamosvajanja spolnosti v zahodnih družbah mnogo daljša, postopna in bolj zapletena, kot dopuščajo trditve o zapoznelem, a revolucionarnem spreminjanju tega področja.

Vendar pa modernizacijskih sprememb na področju spolnosti, še zlasti bolj opaznih, ni mogoče pojasniti zgolj s spontanim funkcionalnim osamosvajanjem. Te spremembe so bile tudi posledica aktivnosti družbenih skupin, ki so si prizadevale za spremembe v družbeni organiziranosti spolnosti. Čeprav so te skupine vplivale ne spremembe že v času pred »spolno revolucijo«, pa zlasti sprememb od šestdesetih let prejšnjega stoletja ni mogoče razumeti brez upoštevanja vloge družbenih gibanj, najprej tistih, ki so koreninila v različnih mladinskih subkulturah, kasneje (od osemdesetih let) pa zlasti

4. S tega vidika se zdi utemeljena trditev, da je bila »spolna revolucija« v šestdesetih letih »najverjetneje privid velike večine ljudi, mladih in starih« (Judt 2007: 453).
5. »Do začetka šestdesetih let so oblasti v vsej Zahodni Evropi (z delno izjemo Skandinavije) čvrsto in skoraj represivno nadzorovale zasebne zadeve državljanov. Homoseksualnost je bila skoraj povsod nezakonita in strogo kaznovana. /.../ Splav je bil nezakonit v večini držav. Celo kontracepcija je bila v nekaterih katoliških državah v navzkrižju z zakonom, čeprav so jo v praksi pogosto dopuščali« (Judt 2007: 428).

feminističnih, gejevskih in lezbičnih (McLaren 1999: 173–192). Zato je utemeljena trditev, da je spreminjanje strukture zahodnih družb zgolj omogočilo spremembe ne področju spolnosti, sprožile in usmerjale pa so jih aktivnosti ljudi – na kolektivni in namerni ravni predvsem družbena gibanja, na individualni in spontani ravni pa kreativnost v vsakdanjem spolnem vedenju. Pri družbenih okoliščinah, ki so vplivale na spreminjanje spolnega vedenja, je treba omeniti tudi kemična kontracepcijska sredstva, ki so v večini zahodnoevropskih držav v šestdesetih letih postala splošno dostopna. Podobno je mogoče obravnavati tudi HIV/aids, ki je sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja na področje spolnih izbir vnesel nepričakovane omejitve.

Razlagi »zapoznele« modernizacije spolnosti v zahodnem svetu, ki smo jih obravnavali v tem razdelku, opozarjata, da je treba upoštevati tako vidno (tj. družbeno odmevno) kot tudi manj vidno plat spreminjanja spolnosti. Vidnejše spremembe so se dogajale predvsem v zadnjih petdesetih letih, zato se pogosto zdijo revolucionarne. Manj vidno plat spreminjanja spolnosti pa razkrivajo – kot smo skušali pokazati v prejšnjih odstavkih – empirične raziskave spolnega vedenja in spolne morale. Iz njih je mogoče razbrati (v tem pogledu izstopajo zlasti Kinseyjeve raziskave), da je bilo spolno vedenje tudi v času pred »seksualno revolucijo« bolj dinamično in domiselno, kot so dopuščale takratne javne predstave o »spodobni« spolnosti, in da je vsaj manjši del prebivalstva s svojim eksperimentalnim odnosom do spolnosti pripravljal pot za obsežne spremembe.

4 Moderna spolnost ali moderne spolnosti?

S pomočjo sistemske teorije modernizacije je spreminjanje spolnosti v zahodnoevropskih družbah možno opisati kot dolgotrajen proces dvojne diferenciacije. En vidik tega procesa je bilo postopno osamosvajanje spolnosti od pokroviteljstva drugih družbenih področij. Najbolj je bilo to očitno pri slabljenju vpliva religije in nastajanju sekularne spolne morale, mnogo bolj subtilno pa je bilo njeno osamosvajanje od političnih in ekonomskih vplivov. Tako se je področje spolnosti – podobno kot druga družbena področja – postopoma izoblikovalo kot samoreferenčno področje, ki je organizirano po lastni logiki in je sposobno absorbirati ter predelati zunanje vplive v skladu s to logiko (Sigusch 2001: 52–53). Pojma prostolebdeča spolnost in »čisto razmerje«, ki ju Bauman in Giddens postavljata v središče svojih analiz, vsak na svoj način kažeta na samoreferenčno organiziranost spolnosti v sodobnih družbah. Podobno idejo vsebuje tudi pojem dogovorna spolnost, saj poudarja, da sodobna spolnost ne priznava nobene druge omejitve kot soglasje spolnih partnerjev.

Drugi vidik sistemskega spreminjanja spolnosti je njena notranja diferenciacija. Za spolno vedenje v zgodnjih modernih družbah je bilo značilno, da je bilo razmeroma uniformno (vendar pa mnogo manj, kot je predpostavljala javna spolna morala). Družbene okoliščine, ki so omogočile vzpon individualizma (tudi) na področju spolnosti, so odprle možnost vse večje izbirnosti v spolnem delovanju in s tem pospešeno diferenciacijo spolnih življenjskih stilov. Z Baumanovimi pojmi bi notranjo diferenciacijo spolnosti lahko opisali kot ločitev reproduktivne plati spolnosti, ljubezni in spolnega užitka. Z

osamosvojitvijo teh sestavin spolnosti se niso pojavile le možnosti prevlade ene od njih nad preostalima, ampak tudi različni načini njihovega sožitja. Zato je utemeljena trditev, da je za moderno spolnost značilna »kakofonija možnosti« (Weeks v Schmidt 1998: 227). To ne velja le za heteroseksualno, ampak tudi za homoseksualno in biseksualno spolnost, saj se možnosti in dileme, s katerimi se v svojem spolnem življenju srečujejo homoseksualno in biseksualno usmerjene osebe, načeloma ne razlikujejo od izbir heteroseksualnih oseb.

Zaradi naraščajoče pestrosti obrazcev spolnega vedenja v sodobnih zahodnih družbah je bolj smiselno govoriti o spolnostih kot o spolnosti. Vendar to ne pomeni, da imajo vse enako družbeno težo, kajti »spolnosti so hierarhično organizirane, tako da so določene oblike dominantne, druge pa podrejene in marginalizirane« (Weeks in sod. 2003: 6). Ne glede na njihovo družbeno (ne)pomembnost so vse spolne izbire izpostavljene istim splošnim družbenim omejitvam. Naravo teh omejitev je možno razbrati tudi iz Baumanove in Giddensove razprave. Oba sicer ugotavljata, da je za sodobno spolnost značilen presežek izbir, vendar Giddens hkrati poudarja, da preostanki neenakosti med spoloma lahko resno ogrozijo odprto intimno komunikacijo, po Baumanu pa postmoderna kultura spolnim akterjem postavlja protislovne zahteve, saj jim nalaga iskanje spolnega užitka, vendar pa jim to z zahtevo po upoštevanju avtonomije spolnih partnerjev vsaj deloma tudi prepoveduje. To kaže, da temeljna družbena omejitev, s katero se srečujejo vse sodobne spolne izbire, izhaja iz zahtev, ki jih postavlja »kult človeka«.

Natančnejši pregled družbenih omejitev, ki v današnjih zahodnih družbah strukturirajo spolne aktivnosti, bi pokazal, da na spolne izbire poleg makro družbenih dejavnikov, kot so družbene vrednote in norme ter družbene neenakosti, vplivajo tudi socialna omrežja, v katere so vključeni spolni partnerji (npr. prijatelji in sorodniki), pa tudi dejstvo, da ljudje skušajo svoje spolne želje uresničiti v odnosu do partnerjev, ki imajo prav tako svoje spolne preference in so zmožni presoditi, katere spolne aktivnosti in kakšen odnos s spolnim partnerjem so za njih najbolj zadovoljujoči (Laumann in dr. 2000: 5–24). To pa pomeni, da izbire pri spolnem delovanju tudi v družbah s permissivno spolno moralo nikakor niso povsem individualne in situacijske, ampak je v njih mogoče razbrati določeno stopnjo reda in predvidljivosti.

Zaradi visoke pestrosti spolnega vedenja v sodobnih zahodnih družbah so celo idealnotipske opredelitve »moderne« ali »postmoderne« spolnosti zelo tvegane. Za vsako opredelitev se lahko hitro izkaže, da se nanaša le na eno od možnih tipičnih izbir. Če velja, da je spolnost mogoče le opisati, ne pa definirati (Dannecker 2003: 10), potem je to posebej očitno pri spolnosti v sodobnih zahodnih družbah. Vendar pa je tudi v teh družbah možno določiti vsaj skupni okvir spolnih izbir. Kot smo že nakazali, se z našega vidika zdi utemeljena trditev, da spolnih aktivnosti ne usmerja več morala spolnih dejanj, pač pa »interakcijska morala ali morala pogajanj« (Schmidt 1995: 10; Weeks 2003: 84) oziroma »morala soglasja« (Sigusch 1998: 353). Če je za restriktivno spolno moralo veljalo, da je temeljila na bolj ali manj jasnem razlikovanju med družbeno sprejemljivimi in nesprejemljivimi spolnimi aktivnostmi in odnosi med spolnimi partnerji, pa permissivna morala ureja le način komunikacije med spolnima

partnerjema oziroma partnerji. V skladu s »kultom človeka« ta morala postavlja, da so družbeno sprejemljive le tisti vrste spolne komunikacije, ki spolnim partnerjem omogočajo, da ohranijo svojo avtonomijo oziroma – če se ji začasno odrečejo – da to storijo prostovoljno. Z vidika interakcijske morale skoraj nobena od možnih spolnih aktivnosti ni vnaprej označena kot družbeno nesprejemljiva. Deviantna so le tista spolna dejanja, ki temeljijo na dominaciji enega partnerja nad drugim. Z drugimi besedami, v svetu dogovorne spolnosti so družbeno sprejemljive vse spolne aktivnosti in partnerski odnosi, glede katerih se strinjata spolna partnerja oziroma partnerji. Neposredni posledici te spolne morale sta pluralizacija spolnih življenjskih stilov, še bolj pa spremenjeno doživljanje spolnih aktivnosti in odnosov, tako heteroseksualnih kot homoseksualnih (Dannecker 2003: 13–14).

Družbena pričakovanja, ki usmerjajo spolne aktivnosti v sistemsko visokodiferenciranih družbah, se v temelju ne razlikujejo od pričakovanj, ki urejajo človeško delovanje na drugih družbenih področjih. Pri tem je treba upoštevati, da vsako družbeno področje zahteva specifično konkretizacijo »kulta človeka« in z njim povezanih družbenih norm ter da se družbe, ki jih označujemo kot sodobne zahodne družbe, tudi v sistemskem pogledu med seboj v marsičem razlikujejo. Zato je splošna opredelitev značilnosti sodobne zahodne organiziranosti spolnosti lahko le izhodišče za raziskovanje konkretnih spolnih kultur in njihovih specifičnosti. Posebej pa se zdi zanimivo vprašanje, ali se je mogoče s teh teoretskih izhodišč uspešno lotiti raziskovanja organiziranosti spolnosti v družbah, ki jih ni možno v vseh pogledih šteti za moderne. S tem vprašanjem se bomo ukvarjali v nadaljevanju, kjer bomo skušali s pomočjo ugotovitev iz tega in prejšnjega razdelka osvetliti nekatere značilnosti organiziranosti spolnosti v nekdanjih evropskih socialističnih družbah.

5 (Post)socialistične družbe in njihova spolnost

Če so za moderne družbe značilni individualizem, diferenciacija, racionalnost, ekonomizem in globalizacija, potem je težko oporekati trditvi, da so bile evropske socialistične družbe svojevrstna kombinacija tradicionalnih, modernih in kvazimodernih sestavin (Sztompka 1994: 137). Možnosti individualizacije so bile v teh družbah močno omejene z zahtevo po podrejanju individualnih ciljev kolektivnim, zato se je individualizem pogosto pojavljal le kot odpor na kolektivizem in ni vključeval samoomejujoče zahteve po spoštovanju avtonomije drugih. Poudarjanje kolektivizma se je izražalo tudi v omejevanju in negativnem sankcioniranju diferenciacije življenjskih stilov. Podobno je bilo z racionalizacijo družbenega delovanja. Ideološki cilji, h katerim so bili – vsaj deklarativno – naravnani socialistični sistemi, so ovirali racionalizacijo na ključnih družbenih področjih (prim. Adam 1989). V teh okoliščinah sta bila mnogo bolj zaželeni lojalnost režimu kot samostojnost in inovativnost. Če se je takšno delovanje vendarle pojavljalo, je pogosto imelo značilnost »parazitske inovativnosti« (Marody v Sztompka 2004: 247), tj. bolj ali manj pragmatične prilagoditve na omejitve, ki jih je ljudem postavljala avtoritarni režim. Na sistemski ravni je diferenciacijo, tj. osamosvajanje in specializacijo posameznih družbenih področij, močno omejevala dominantna vloga

političnega podsistema, ki je skušal obvladovati in usmerjati druge družbene podsisteme. V primerjavi z družbami »brez vrha in centra« so imele socialistične družbe jasno prepoznaven center v političnem podsistemu, ki si je pripisoval zmožnost spodbujanja in usmerjanja družbenih sprememb, dejansko pa jih je z dušitvijo družbene diferenciacije zaviral (Bernik 1997: 17–18).

Ta oris značilnosti socialističnih sistemov vsebuje le nekatere splošne značilnosti večine evropskih socialističnih družb, ob strani pa pušča, da so med njimi obstajale znatne razlike. Ker bomo razlikam med temi družbami posvečali malo pozornosti, bomo imeli zaradi njihove precejšnje podobnosti v nadaljevanju pred očmi le srednjeevropske socialistične oziroma postsocialistične družbe. Izhajajoč iz razprave o organiziranosti spolnosti v zahodnih družbah, bomo skušali postaviti nekaj splošnih trditev o značilnostih tega področja v teh socialističnih družbah in njihovih zgodovinskih naslednicah.

Ker so bile socialistične družbe le delno modernizirane, bi moral biti zanje značilen – tako v primerjavi z zahodnimi družbami kot z drugimi področji v socialističnih družbah – izraziti »zaostanek« pri modernizaciji spolnosti. Ta ideja je jasno izražena v tezi o »zapozneli modernizaciji« spolnosti v (post)socialističnih družbah (Schmidt 1993: 7), s katero so nemški raziskovalci skušali pojasniti razlike v spolnem vedenju mladostnikov v Vzhodni in Zahodni Nemčiji, brez večjih omejitev pa jo je mogoče aplicirati na druge evropske (post)socialistične družbe. Po tej tezi naj bi se v postsocialističnih družbah spolnost modernizirala po zahodnoevropskem zgledu šele potem, ko se bodo dokončno modernizirala ključna družbena področja. To naj bi tudi pomenilo, da bo treba v postsocialističnih družbah še razmeroma dolgo čakati na spremembe, ki se na področju spolnosti dogajajo v zahodnih družbah.

Teza o »zapozneli modernizaciji« temelji na predpostavki o visoki podobnosti spreminjanja spolnosti v (post)socialističnih družbah in zahodnih družbah. Če je bil za zahodni svet značilen časovni razkorak med izoblikovanjem družbenih okoliščin, ki so omogočale modernizacijo spolnosti, in njeno dejansko modernizacijo, naj se temu razkoraku ne bi mogle izogniti tudi nekdanje socialistične družbe. Pri presoji utemeljenosti te trditve je treba upoštevati zlasti dejstvo, da so bile evropske socialistične družbe vsaj v nekaterih pogledih modernizirane. To se je med drugim kazalo v visoki stopnji industrializacije in z njo povezani urbanizaciji (ki sta bili doseženi v razmeroma kratkem času), v visoki zaposlenosti žensk in dostopnosti zdravstvenih storitev, na kulturnem področju pa zlasti v naraščajoči ravni izobraženosti prebivalstva in v zmanjševanju družbenega vpliva religije. Modernizacijski primanjkljaji so bili najbolj očitni v nedemokratični naravi političnega sistema in v njegovih ambicijah po obvladovanju drugih družbenih področij, v zanemarljivi vlogi trga pri regulaciji ekonomskih procesov in v nizki stopnji ali celo odsotnosti kulturne pluralnosti. Poleg tega so se nemoderne značilnosti kazale tudi v organiziranosti vsakdanjega življenja (prim. Sztompka 1993). Ob upoštevanju teh dejstev je mogoče trditi, da so v socialističnih družbah obstajale tako okoliščine, ki so spodbujale modernizacijo spolnega vedenja in spolne kulture, kot tudi okoliščine, ki so te spremembe zavirale. Zato je organiziranost spolnosti v (post)socialističnih družbah težko pojasniti zgolj s tezo o zapozneli modernizaciji.

Podporo za trditev o omejeni pojasnjevalni moči teze o zapozneli modernizaciji je mogoče najti tudi v rezultatih – sicer maloštevilnih – empiričnih raziskav spolnega vedenja v socialističnih družbah. Raziskave, ki so bile opravljene v bivši Vzhodni Nemčiji, ne kažejo, da je mogoče vzorce spolnega vedenja v tej državi – še zlasti v primerjavi z Zahodno Nemčijo – preprosto označiti kot »zapoznelo moderne«. Že v sedemdesetih letih je bilo mogoče v teh raziskavah najti dokaze za »tendence pluralizacije in individualizacije spolnosti ter za spreminjanje spolne morale, ki se je kazala tudi v ločitvi spolnih odnosov in institucije poroke ter v večji spolni odprtosti« (Starke in Weller 2000: 152). Ob razlikah, ki so izvirale predvsem iz različnosti političnih sistemov v obeh Nemčijah (npr. odsotnost družbenih gibanj, ki bi se zavzemala za spremembe na področju spolnosti in neznatna komercializacija tega področja v Vzhodni Nemčiji), je vendarle obstajala podobnost med obrazci spolnega vedenja v obeh državah (prim. Weller 1991). Podobno sliko je pokazala tudi raziskava vstopanja v aktivno spolno življenje v sedmih postsocialističnih državah, saj so v tem pogledu razlike med postsocialističnimi in zahodnimi državami mnogo manjše, kot jih sugerira teza o zapozneli modernizaciji (prim. Bernik in Hlebec 2003). V nekaterih postsocialističnih državah (zlasti na Češkem in v Sloveniji) je delež mladostnikov, ki so imeli prvi spolni odnos pred sedemnajstim letom, celo bolj podoben temu deležu v skandinavskih kot južnoevropskih državah (Schmidt 2004a: 315). To kaže, da v obrazcih spolnega vedenja med posameznimi državami, tako zahodnimi kot postsocialističnimi, obstajajo znatne razlike in da ni možno govoriti o enotnem vzorcu niti »zahodne« niti postsocialistične spolnosti. Celo za ruski del nekdanje Sovjetske zveze naj bi bili v zadnjih desetletjih socializma na področju spolnosti značilni podobni trendi kot v zahodnih državah. Razlika je bila le v tem, da so spremembe v Rusiji »zaradi političnih in ideoloških omejitev v glavnem potekale 'na skrivaj'« (Chervyakov in Kon 2000: 120).

Rezultati teh raziskav govorijo v prid trditvi, da razmere v socialističnih družbah, ki smo jih opisali kot neobičajno kombinacijo modernega in tradicionalnega, sprememb na področju spolnosti niso spodbujale, vendar jih tudi niso onemogočale. Z drugimi besedami, srednjeevropske socialistične družbe so bile zaradi nekaterih svojih strukturnih značilnosti »dovolj« moderne, da so odpirale možnost modernizacijskih sprememb v organiziranosti spolnosti. Neposredno pa so na spreminjanje spolnosti v socialističnih družbah najverjetneje vplivali kulturni tokovi, tj. kompleks spontan in težko opaznih sprememb na področju vrednot in norm, ki so se pojavile v šestdesetih letih. Strukturno ozadje teh sprememb je bil prehod od asketskega socializma k družbi z nekaterimi hedonističnimi potezami (prim. Feher 1982). Ta prehod je bil povezan z dejstvom, da si socialistični režimi niso več mogli pridobivati podpore prebivalstva zgolj z obljubljanjem »dobre« družbe, ampak je bila njihova prihodnost vse bolj odvisna od zagotavljanja določene ravni ekonomske blaginje. S tem so socialistične družbe postopoma dobile vsaj nekaj značilnosti potrošniških družb (Judt 2007: 486–489). To pomeni, da so se vsaj v srednjeevropskih socialističnih družbah v šestdesetih in začetku sedemdesetih let dogajale nekatere kvalitativno podobne, vendar pa mnogo manj intenzivne spremembe kot v zahodnih družbah.

Trditev o kvalitativni podobnosti sprememb še posebej velja za takratno Slovenijo, ki je bila zaradi razmeroma visoke odprtosti jugoslovanskega režima razmeroma močno izpostavljena vplivu zahodnih kulturnih tokov. Pomembna je bila tudi – vsaj občasna – tolerantnost do družbenih gibanj, ki so imela svojo podlago zlasti v kulturnih spremembah in so hkrati spodbujala te spremembe. Zato premiki na področju spolnosti v Sloveniji niso bili zgolj spontani in nezavedni, ampak so jih deloma spodbujala in usmerjala ohlapno organizirana in maloštevilna, vendar odmevna družbena gibanja. Čeprav so se zametki alternativnih gibanj pojavili že v šestdesetih letih, so ta gibanja, med njimi tudi feministično, gejevsko in lezbično, zaznamovala zlasti osemdeseta leta (Vodopivec 2007: 475–459). Zato se zdi utemeljena trditev, da so v Sloveniji obstajale številne okoliščine in dejavniki, ki so od šestdesetih let prejšnjega stoletja omogočali spreminjanje spolnosti v smeri, ki se je v glavnem ujemala s trendi, ki so prevladovali v zahodnih družbah.

Vendar se trditev o kvalitativno podobnih spremembah na področju spolnosti v »vzhodnih« in »zahodnih« družbah nanaša le na dejstvo, da je v obeh tipih družb prišlo do strukturnih sprememb, ki so odprle prostor za transformacijo spolnosti, izrabo tega prostora pa je omogočilo predvsem spremenjeno kulturno ozračje. Zaradi njihove kulturne pluralnosti so bile v zahodnih družbah spremembe na področju spolnosti »glasnejše, bolj javne in diskurzivne« (Starke in Weller 2000: 154) kot v socialističnih družbah. To je tudi pomenilo, da so bile te spremembe v socialističnih družbah bolj poredko in manj sistematično predmet družbene ter individualne refleksije kot v zahodnih družbah. Vseeno pa je možno trditi, da so vsaj srednjeevropske postsocialistične družbe od svojih zgodovinskih predhodnic »podedovale« organiziranost spolnosti, ki je v glavnih značilnostih podobna organiziranosti tega področja v zahodnih družbah.

5 Mistifikacija demistificirane spolnosti

Če je spreminjanje spolnosti v sodobnih družbah mogoče pojasniti z dokaj tradicionalnimi sociološkimi pojmi individualizacije, pluralizacije in racionalizacije, potem je treba tem pojmom dodati še Webrovo odčaranje sveta. Ker spolne aktivnosti vse bolj temeljijo na preudarnih individualnih izbirah, naj bi tudi s tega področja izginjale »skrivnostne, neobvladljive sile« (Weber 1986: 264). Zato ni naključje, da je v sodobnih razpravah o spolnosti pogosto govor o demistifikaciji spolnosti, tj. o tem, da je s spolnostjo »možno upravljati, ji pripisati velik ali majhen pomen ter pragmatično in učinkovito izračunati z njo povezane stroške in koristi« (Schmidt 2004: 164). Nekdaj skrivnostno in neobvladljivo spolnost je zamenjala »samodisciplinirana in samooptimizirana spolnost«, ki jo V. Sigusch (1998: 355) vidi kot »osiromašeno spolnost«. Ta opis sodobne spolnosti je mogoče dopolniti s parafraziranjem Webrove trditve, da moderni človek, »ki je izpostavljen neprestani bogatitvi civilizacije z mišljenjem, znanjem in problemi, lahko postane 'utrujen od življenja', ne pa 'sit življenja'« (Weber 1986: 265). Sodobna družbena organiziranost spolnega življenja, ki od posameznika zahteva visoko iniciativnost in domiselnost, hkrati pa hladen preudarek in samodisciplino, prej vodi v »utrujenost od spolnosti« kot k zadovoljstvu s spolnostjo.

Z nekaj ironije bi bilo mogoče trditi, da se spoznanje o demistifikaciji spolnosti ni resno dotaknilo tistih družboslovcev, ki spremembe v sodobni spolnosti obravnavajo kot prelom z (dosedanjo) moderno organiziranostjo spolnosti in nastajanje visokomoderne ali postmoderne spolnosti. Spolnost namreč vidijo kot področje, kjer se (še vedno) dogajajo nenadne in hitre spremembe, tj. nove seksualne revolucije. Zanje spolnost ostaja nadvse skrivnosten in vznemirljiv predmet družboslovnega raziskovanja. V tem članku smo skušali pokazati, da imajo te »mistificirane« obravnave spolnosti vsaj dve skupni značilnosti. V teoretskem pogledu je zanje značilno, da se le malo ozirajo na sociološko teoretsko tradicijo, še zlasti na klasične razlage evropske modernizacije. Zato spreminjanja spolnosti ne obravnavajo kot dolgoročen proces, ki je (bil) hkrati povezan z modernizacijo drugih družbenih področij in ločen od nje. Ta zožena teoretska in časovna perspektiva jim omogoča, da posledice procesov, ki (tudi) na področju spolnosti tečejo že dolgo časa, razglašajo za enkratne in revolucionarne. Njihova druga značilnost pa je podcenjujoč odnos do rezultatov empiričnih raziskav spolnega vedenja. Kljub temu da poudarjajo kompleksnost sodobnih družb, spolnosti ne obravnavajo kot visokosamoreferenčno družbeno področje, ampak značilnosti tega področja in njegovo spreminjanje izpeljujejo iz svojega razumevanja dinamike visokomodernih ali postmodernih ali »fluidnih« družb. Zato so njihove razprave bolj ali manj neobčutljive za argumente, ki temeljijo na rezultatih empiričnih raziskav. Prepričljivost njihovih razlag pa je v veliki meri odvisna prav od te neobčutljivosti. Upoštevanje rezultatov raziskav, ki kažejo, da se družbena organiziranost spolnosti mnogo pogosteje spreminja postopno kot revolucionarno, bi za teorije nove spolne revolucije lahko imelo nezaželene »demistificirajoče« posledice.

Pomislike glede veljavnosti »mistificiranih« razlag spreminjanja spolnosti v sodobnih družbah je možno zavrnilo z argumentom, da imajo te razlage visoko odmevnost, ki pogosto ni omejena zgolj na znanstveno javnost. Vendar ta argument ni zelo prepričljiv. Visoka odmevnost je lahko znak njihove kulturne relevantnosti, ne more pa biti tudi samoumeven pokazatelj njihove spoznavne učinkovitosti. Bolj se zdi prepričljiva razlaga, da sta tako njihova kulturna kot znanstvena odmevnost močno povezani z dejstvom, da so te razprave zgledni primeri – če ironično parafraziramo Baumana – »postmoderne rabe sociologije«. Zanje je značilno, da je visoka odmevnost eden njenih poglavitnih ciljev. Če je razpravam o novi seksualni revoluciji z raziskovalnega vidika mogoče očitati marsikatero pomanjkljivost, jim nikakor ni mogoče očitati podcenjevanja zahteve po »maksimalnem učinku in hitrem zastaranju« (Steiner v Bauman 1998: 27). Upoštevanje te zahteve pa v sodobnih družbah odločilno vpliva na privlačnost tako materialnih kot nematerialnih proizvodov, tudi družboslovnih razprav.

Literatura

- Adam, Frane (1989): Deformirana modernizacija – (realni) socializem med tradicijo in modernostjo. *Družboslovne razprave*, VI (7): 19–30.
- Bauman, Zygmunt (1999): On postmodern uses of sex. *Theory, Culture & Society*, 15 (3–4): 19–33.

- Bauman, Zygmunt (2003): *Liquid love. On the frailty of human bonds*. Cambridge: Polity Press.
- Bernik, Ivan (1997): *Dvojno odčaranje politike*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bernik, Ivan, in Hlebec, Valentina (2003): Erste sexuelle Erfahrungen von Jugendlichen in sieben postsozialistischen Ländern: eine Vergleichsstudie. *Zeitschrift für Sexualforschung*, 16 (3): 232–248.
- Chervyakov, Valeriy, in Kon, Igor (2000): Sexual revolution in Russia and the tasks of sex education. V J. Moatti in dr. (ur.): *AIDS in Europe*: 119–154. London: Routledge.
- Dannecker, Martin (2003): Sexulität im Wandel. *AIDS Infothek*, 15 (1): 10–19.
- Durkheim, Emil (1992): *Samomor. Prepoved incesta in njeni izviri*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Engels, Friedrich (1975): Izvor družine, privatne lastnine in države. V K. Marx, F. Engels: *Izbrana dela*. V. zvezek: 201–399. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ericksen, Julia, in Steffen, Sally A. (1999): *Kiss and tell. Surveying sex in the 20th century*. Cambridge MA: Harvard Press.
- Feher, Ferenc (1982): Paternalism as a mode of legitimation in Societ-type societies. V T. H. Rigby in F. Feher (ur.): *Political legitimation in Communist states*: 64–81. London: Macmillan.
- Giddens, Anthony (1991): *Modernity and self-Identity. Self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.
- Giddens, Anthony (2000): *Preobrazba intimnosti*. Ljubljana: *cf.
- Haavio-Mannila, Elina, in dr. (2002): *Sexual Lifestyles in the Twentieth Century*. London: Palgrave.
- Huges, John A. (1995): *Understanding classical sociology. Marx, Weber, Durkheim*. London: Sage Publications.
- Jamieson, Lynn (1998): *Intimacy. Personal relationships in modern societies*. Cambridge: Polity.
- Johnson, Anne M., in dr. (1994): *Sexual attitudes and lifestyles*. Oxford: Blackwell Scientific Publications.
- Judt, Tony (2007): *Povojna Evropa. Prva knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kinsey, Alfred C., in dr. (1948): *Sexual behavior in human male*. Bloomington: W. B. Saunders.
- Laumann, Edward O., in dr. (1994): *The Social Organisation of Sexuality*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Luhmann, Niklas (1981): *Politische Theorie im Wohlfahrtstaat*. München: Olzog Verlag.
- Lukes, Steven (1988): *Emile Durkheim. His Life and Work*. London: Penguin Books.
- Marx, Karl (1968): Obdobje ekonomskega formiranja družbe. V K. Marx in F. Engels: *Izbrana dela*. IV. zvezek: 47–99. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marx, Karl, in Engels, Friedrich (1971): Manifest Komunistične stranke. V K. Marx in F. Engels: *Izbrana dela*. II. zvezek: 567–631. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- McLaren, Angus (1999): *Twentieth-century sexuality. A History*. Oxford: Blackwell.
- Michael, Robert T., in dr. (1995): *Sex in America*. Boston: Little, Brown.
- Schmidt, Gunter (1995): Commentary: Emancipation and social change in heterosexual relationships. *Journal of Psychology and Human Sexuality*, 7 (3): 7–20.
- Schmidt, Gunter (1998): Sexuality in late modernity. *Annual Review of Sex Research*, 9: 224–241.
- Schmidt, Gunter (ur.) (1993): *Jugendsexualität. Sozialer Wandel, Gruppenunterschiede, Konfliktfelder*. Stuttgart: Enke.

- Schmidt, Gunter (2004): Das neue Der Die Das. Über die Modernisierung der Sexuellen. Gießen: Psychosozial-Verlag.
- Schmidt, Gunter (2004a): Zur Sozialgeschichte der Jugendsexualität in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts. V B. Claudia in T. Walter (ur.): Von Lust und Schmerz. Eine historische Anthropologie der Sexualität: 313–325. Köln: Böhlau Verlag.
- Schmidt, Gunter, in dr. (2006): Spätmoderne Beziehungswelten. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Sigusch, Volkmar (1998): The neosexual revolution. *Archives of Sexual Behavior*, 27 (4): 331–359.
- Sigusch, Volkmar (1998a): Kritische Sexualwissenschaft und die Große Erzählung vom Wandel. V G. Schmidt in B. Strauß (ur.): Sexualität und Spätmoderne: 3–16. Stuttgart: Enke Verlag.
- Sigusch, Volkmar (2001): Lean sexuality: On cultural transformations of sexuality and gender in recent decades. *Sexuality & Culture*, 5 (2): 23–56.
- Starke, Kurt, in Weller, Konrad (2000): Studentensexualität im Wandel der Zeiten. V P. Pasternack in dr. (ur.): Stud. ost 1989–1999. Wandel von Lebenswelt und Engagement der Studierenden in Ostdeutschland: 147–167. Leipzig: Akademische Verlaganstalt.
- Sztompka, Piotr (1993): Civilisational incompetence: The trap of post-communist societies. *Zeitschrift für Soziologie* 22 (2): 85–95.
- Sztompka, Piotr (1994): The sociology of social change. Oxford: Blackwell.
- Švab, Alenka (2000): Nova intimna razmerja? Zasebnost in intimnost v pozni modernosti. V A. Giddens: Preobrazba intimnosti: 205–227. Ljubljana: *cf.
- Vodopivec, Peter (2007): Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Ljubljana: Modrijan.
- Weber, Max (1986): Metodologija društvenih nauk. Zagreb: Globus.
- Weber, Max (1988): Protestantska etika in duh kapitalizma. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Weeks, Jeffrey (2003): Sexuality. London: Routledge.
- Weeks, Jeffrey, in dr. (ur.) (2003): Sexualities and society. A reader. Cambridge: Polity.
- Weller, Konrad (1991): Das Sexuelle in der deutsch-deutschen Vereinigung. Leipzig: Forum.
- Willke, Helmut (1993): Sistemska teorija razvitih družb. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Naslov avtorja:

prof. dr. Ivan Bernik

Fakulteta za družbene vede

Univerza v Ljubljani

Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana

e-mail: ivan.bernik@fdv.uni-lj.si

Alenka Švab, Ivan Bernik, Roman Kuhar

Raziskovanje spolnega vedenja v Sloveniji¹

POVZETEK: Članek analizira zgodovino raziskovanja spolnega vedenja v Sloveniji. Analiza vključuje tri vidike: kaj in kako se je raziskovalo ter kakšna je tradicija raziskovanja spolnega vedenja v primerjavi z zahodnimi državami. Avtorji ugotavljajo, da pri nas ni tradicije raziskovanja spolnega vedenja, kakršno poznamo na Zahodu. Prve raziskave segajo v začetek devetdesetih let dvajsetega stoletja, pred tem pa so se izvajale raziskave kontracepcijskega in reproduktivnega vedenja, niso pa vključevale vprašanj o spolnem vedenju. Večina raziskav je s področja javnega zdravstva, med njimi pa ni večjih organizacijskih, metodoloških in vsebinskih razlik. Edina večja razlika je usmerjenost družboslovnih raziskav v pozitivnejše vidike spolnega vedenja (seksualno zadovoljstvo), javnozdravstvene raziskave pa so zasnovane problemsko (rizično spolno vedenje).

KLJUČNE BESEDE: spolno vedenje, družboslovje, javno zdravstvo, HIV, aids, adolescence, odrasli

1 Uvod²

Slovenija je na področju raziskovanja spolnega vedenja nekakšna posebnost tako v primerjavi z zahodnimi državami kot v primerjavi z bivšimi socialističnimi državami. V ZDA se moderno raziskovanje spolnega vedenja prične že kmalu po drugi svetovni vojni,³ novi val raziskovanja v različnih zahodnih državah pa se je pričel v sedemdesetih letih (Michaels in Giami 1999).⁴ Tudi nekatere bivše socialistične države imajo

1. Članek je rezultat raziskovalnega dela v okviru dveh raziskovalnih projektov: 1) bilateralnega projekta »Socio-kulturni in psiho-socialni aspekti seksualnega zdravja mladih v Sloveniji in na Hrvaškem: pregled raziskav v obdobju 1970–2005« (2009–2010), nosilka Alenka Švab (FDV, UL). Financer projekta: Agencija za raziskovalno dejavnost RS; 2) temeljnega projekta »Intimni življenjski stili študentov in študentk v Sloveniji« (2009–2012), nosilka Tina Kogovšek (FDV, UL). Financer projekta: Agencija za raziskovalno dejavnost RS.
2. Avtorji se za pomoč in informacije iskreno zahvaljujemo intervjuvankam Ireni Klavs, Dunji Obersnel Kveder, Bojani Pinter, Katji Stražišar in Mileni Skubic.
3. Začetnik modernega raziskovanja spolnega vedenja na splošni populaciji je Alfred Kinsey (1948; 1953), čeprav so bile že pred tem tako v ZDA kot v Evropi opravljene raziskave posameznih vidikov spolnega vedenja (prim. Ericksen in Steffen 1999).
4. Za prvo moderno reprezentativno raziskavo o spolnem vedenju, ki je uporabila standardizirani vprašalnik, velja švedska raziskava, ki jo je leta 1969 izvedel Hans Zetterberg (Feldaman, v Michaels in Giami 1999: 402).

tradicijo raziskovanja; številne raziskave so bile izvedene že v socializmu, večinoma od sedemdesetih let naprej.⁵ Slovenija se od teh držav razlikuje po tem, da se je raziskovanje spolnega vedenja pričelo šele v tranzicijskem obdobju oz. v začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja. V sedemdesetih letih je bilo v Sloveniji razvito raziskovanje kontracepcijskega in reproduktivnega vedenja, ki pa ni vključevalo vprašanj o spolnem vedenju. Prve raziskave, ki so vključevale tudi vprašanja o spolnem vedenju, so bile opravljene leta 1989 (Kožuh Novak in dr. 1990; Andolšek Jeras in dr. 1993; Stražiščar in dr. 1990). V Sloveniji na tem področju torej nimamo tradicije sistematičnega raziskovanja spolnega vedenja, raziskav, ki so bile do sedaj izvedene, pa je razmeroma malo (skupaj enajst). Od obstoječih raziskav prevladujejo tiste z javnozdravstvenega področja, le dve sta družboslovni (Bernik in dr. 1996; Godina in dr. 2000).

V pričujočem članku na podlagi dosegljivih virov analiziramo glavne značilnosti raziskovanja spolnega vedenja v Sloveniji, in sicer tako v *tematskem* kot *organizacijskem smislu*. Članek je razdeljen na pet poglavij, ki sledijo uvodu, v katerem so pojasnjena izhodišča analize raziskovanja spolnega vedenja v Sloveniji. V prvem poglavju obravnavamo splošne značilnosti družboslovnega in javnozdravstvenega raziskovanja spolnega vedenja v Sloveniji, v naslednjih poglavjih pa analiziramo teme izvedenih družboslovnih in javnozdravstvenih raziskav. V zaključku podajamo sintetično interpretacijo značilnosti in pomena raziskovanja spolnega vedenja v Sloveniji.

2 Izhodišča analize raziskovanja spolnega vedenja v Sloveniji

Znanstveno raziskovanje spolnega vedenja je neizogibno umeščeno v specifične družbene, kulturne, politične idr. kontekste. Michaels in Giami (1999: 402–404) v analizi empiričnih raziskav spolnega vedenja v nekaterih zahodnih državah (ZDA, Francija, Velika Britanija in Finska) ugotavljata, da družbeni in znanstveni kontekst raziskav vodita do dveh vrst razlik med raziskavami. Prve so razlike v *strukturi vprašalnikov* oz. v tem, katera vprašanja bodo vključena in katera ne. V sedemdesetih letih je bil poudarek na heteroseksualnih aktivnostih in razmerjih, spolnih praksah, kontracepciji in splavu. V raziskavah od sredine osemdesetih let, ki se osredotočajo na HIV oz. aids, so poudarjena vprašanja, kot so število spolnih partnerjev, uporaba kondoma, analni seks in homoseksualnost. Druga vrsta razlik so razlike v *načinu spraševanja oz. formulaciji vprašanj*, tj. kako so vprašanja o spolnih dejanjih in spolnih razmerjih ubesedena ter

5. Med socialističnimi državami je izstopala nekdanja Vzhodna Nemčija, kjer so ob sicer skromnem družboslovnem raziskovanju že od začetka sedemdesetih let dvajsetega stoletja potekale sistematične in obsežne empirične raziskave spolnega vedenja in partnerskih odnosov (prim. Starke in Weller 2000). Dejstvo, da v Sovjetski zvezi na tem področju ni bilo skoraj nobenih raziskav (prim. Chervyakov in Kon 2000: 120), kaže, da so bile (tudi) v tem pogledu med socialističnimi družbami velike razlike. V kontekstu bivše Jugoslavije velja izpostaviti Hrvaško, kjer je bila prva raziskava spolnega vedenja narejena že leta 1971; raziskave so se v sedemdesetih izvajale v okviru »Škole narodnog zdravlja Andrija Štampar«.

kakšne so razlike v zgodovinski perspektivi in v primerjavi različnih družb. Pri tem je zanimivo analizirati, po katerih značilnostih znanstveniki definirajo spolno dejanje, neko razmerje kot spolno, katere so značilnosti spolnih razmerij (Michaels in Giami 1999: 404).

Analiza obstoječih družboslovnih in javnozdravstvenih raziskav o spolnem vedenju pri nas je potekala po naslednjih merilih:

1. *Kaj se je raziskovalo*: cilji raziskave; katere teme so se raziskovale; katere teme niso bile vključene v raziskavo; vključenost »posebnih« tem (seksualne manjšine, spolno nasilje ipd.); temeljne konceptualizacije (spolnosti, spolnih dejanj in razmerij, spolnega tveganja), fokus raziskave na negativne (tveganje, spolno prenosljive bolezni ipd.) in/ali pozitivne vidike spolnosti (seksualno zadovoljstvo, intimnost, partnerstvo ipd.).
2. *Kako se je raziskovalo*: uporabljena metodologija, vrste vzorcev, predstavitev raziskovalnih rezultatov.
3. Ali lahko govorimo o *tradiciji raziskovanja spolnega vedenja* v Sloveniji in ali se ta razlikuje od tradicije raziskovanja na Zahodu oz. kako je zahodna tradicija vplivala na raziskovanje pri nas.

Analiza raziskovalnih projektov je narejena na dvoje podatkovnih virih. Prvi so dosegljive javne objave avtorjev raziskav,⁶ drugi vir pa so bili izvedeni polstrukturirani intervjuji z izbranimi avtoricami raziskav, ki smo jih izvedli v okviru navedenega bilateralnega projekta v novembru in decembru 2009.⁷ Namen polstrukturiranih intervjujev je bil pridobiti podatke o kontekstih posameznih raziskav (motivi za raziskavo, oblikovanje in izvedba, financiranje raziskave, diseminacija rezultatov, mednarodno sodelovanje, vsebinski in metodološki vidiki raziskave ipd.).

3 Splošne značilnosti raziskovanja spolnega vedenja v Sloveniji

3.1 Raziskovanje spolnega vedenja na Zahodu

Obsežno in sistematično raziskovanje spolnega vedenja v zahodnih državah, ki ima že skoraj šestdesetletno tradicijo, je mogoče razdeliti v več obdobj, za vsako obdobje pa je značilno, da se v načinu raziskovanja spolnosti izražajo kulturne, socialne in politične značilnosti tedanjega časa ter prostora. V Kinseyjevih raziskavah s konca *štiridesetih oz. začetka petdesetih let* (Kinsey in dr. 1948; 1953) je zakonska zveza služila kot normativni okvir, po katerem se je obravnavalo vsa druga spolna razmerja. Heteroseksualni spolni odnos se je enačilo s seksom v zakonski zvezi (Michaels in

-
6. Nabor analiziranih raziskav vključuje vse znanstvene raziskave, katerih rezultati so bili objavljeni in javno dostopni. Avtorji članka ne izključujemo možnosti, da so bile narejene še kakšne manjše, priložnostne raziskave, katerih rezultati pa niso bili objavljeni v znanstvenih revijah in posledično niso bile vključene v analizo.
 7. Intervjuvanke so bile Irena Klavs, Dunja Obersnel Kveder, Bojana Pinter, Katja Stražišar in Milena Skubic.

Giami 1999). V *sedemdesetih letih* je prišlo do vsebinske preusmeritve raziskovanja, ki je posledica razvoja oralne kontracepcije in spolne vzgoje v poznih šestdesetih letih. Naraščajoča socialna vidnost drugih oblik spolnih razmerij je vodila v rahljanje vezi med heteroseksualnim spolnim odnosom in zakonsko zvezo. Po drugi strani pa je heteroseksualnost ostala implicitna predpostavka v oblikovanju vprašanj o spolnih aktivnostih. Homoseksualnost ter analni in oralni seks so se obravnavali kot sekundarne oblike spolne aktivnosti. Raziskave v *osemdesetih in devetdesetih letih* so bile večinoma narejene v specifičnem kontekstu pojava epidemije okužb z virusom HIV in javnozdravstvenega odziva na epidemijo (Michaels in Giami 1999). Za to obdobje raziskovanja je značilno, da je bila spolnost raziskovana s perspektive aidsa (Gagnon 1988). Pojavi se nov model študija spolnega vedenja, ki je definiran kot *epidemiološki problem* (Michaels in Giami 1999).

3.2 Pomen raziskovanja kontracepcijskega in reproduktivnega vedenja iz sedemdesetih let dvajsetega stoletja v Sloveniji

Za zgodovino raziskovanja spolnega vedenja pri nas lahko nedvomno rečemo, da je posredno pomembno že obdobje raziskovanja kontracepcijskega in reproduktivnega vedenja iz sedemdesetih let.⁸ Leta 1974 je bila na Inštitutu za načrtovanje družine⁹ narejena t. i. »Ljubljanska abortus študija« (Abortion study) (avtorica Lidija Andolšek Jeras s sodelavci), prva študija o izvajanju splava v Sloveniji, ki je postala referenčna tudi v mednarodnem javnozdravstvenem kontekstu (Švab 2009b). Ugotovitve te raziskave so vplivale na liberalizacijo in varnost splava v številnih državah.¹⁰ V mnogih zakonodajah, tudi v naši, so uzakonili liberalizacijo splava, kar je omogočilo sprožitev

8. V Sloveniji imajo dolgo tradicijo tudi demografske študije. Prva raziskava je bila narejena leta 1956, naslednja leta 1965 (obe pod vodstvom Dolfeta Vogelnika), od leta 1970 pa so raziskave potekale pod vodstvom Dušana Breznika (Breznik, v I. slovenski demografski simpozij 1974, referat št. 7: 1–2). Leta 1976 je bila izvedena jugoslovanska raziskava rodnosti, ki je bila del svetovne raziskave rodnosti (t. i. World Fertility Survey); vključevala je tudi majhen slovenski vzorec, vendar je bila omejena le na poročene ženske (Andolšek Jeras in dr. 1993: 80; prim. Švab 2009b).

9. Inštitut za načrtovanje družine, ki je bil ustanovljen leta 1967 in je deloval do leta 1980, predstavlja pomembno institucijo, ki je poleg zdravstvene preventivne in pedagoške dejavnosti izvajala tudi raziskave na področju uravnavanja rodnosti, kamor sodijo raziskave optimizacije postopkov umetne prekinitve nosečnosti, varnosti in učinkovitosti kontracepcijskih metod, v kasnejšem obdobju pa tudi raziskave vedenjskih determinant rodnosti in načinov zdravljenja neplodnosti (Švab 2009b). Leta 1972 je Svetovna zdravstvena organizacija Inštitut izbrala za enega svojih 16 kliničnoraziskovalnih centrov, kar je gotovo pokazatelj mednarodne pomembnosti tega inštituta (Razvoj in delo Inštituta za načrtovanje družine, v I. slovenski demografski simpozij, Ljubljana 1974: 5; Švab 2009b).

10. »Bila je ena od raziskav optimizacije postopkov umetne prekinitve nosečnosti, v kateri smo primerjali uspešnost dveh kirurških metod (vakuumske aspiracije in kiretaže), ki je pokazala, da je mogoče narediti splav bistveno bolj varen (safe abortion v primerjavi z unsafe abortion, o katerem govorimo pri ilegalnem splavu) oziroma zelo zmanjšati zaplete po posegu, če se odločimo za prekinitvev do 10. tedna nosečnosti in pri tem uporabimo manj agresivno kirurško metodo vakuumske aspiracije« (Švab 2009b).

splava do 10. tedna na zahtevo ženske, metoda vakuumske aspiracije pa je postala primer dobre prakse (Švab 2009b).

Leta 1975 in 1976 sta bili na področju kontracepcijskega vedenja narejeni prvi družboslovni študiji, in sicer »Socialno psihološki faktorji v načrtovanju družine« (Boh 1975)¹¹ in »Regulacija fertilitnosti v različnih slojih slovenske družbe« (Boh 1976a; 1976b)¹². Čeprav nobena od njiju ni vključevala vprašanj o spolnem vedenju,¹³ avtorica na več mestih omenja pomen povezanosti med reproduktivnim in spolnim vedenjem (Boh 1976a: 4). Vloga kontracepcije ni več zgolj uravnavanje števila rojstev, temveč je kontracepcija umeščena tudi širše v področje spolnosti, saj »omogoča bolj sproščene in nerizične spolne odnose, omogoča ženam in moškim večjo emancipacijo itn.« (Boh 1975: 10).

Avtorica iz posrednih podatkov ugotavlja določene spremembe v spolnem vedenju – predvsem, da spolnost ni več samo v funkciji reprodukcije (Boh 1976a: 16) – in poudarja potrebo po raziskovanju (Boh 1975; 1976a; 1976b): »Zaenkrat imamo malo raziskav o tem, kakšen je odnos med doživljanjem spolnosti in uporabo KCS. Rezultati nakazujejo, da so psihološke in grupno dinamične variable, ki determinirajo seksualno doživljanje, v zadnji konsekvenci odločilne za pozitivna ali negativna stališča in predvsem za uporabo kontracepcije« (Boh 1976a: 16).

Raziskave, opravljene pred letom 1990, niso posebej vključevale vprašanj o spolnem vedenju. To dejstvo zagotovo odraža takratno prevladujočo restriktivno seksualno kulturo, ki je spolnost normativno vezala na zakonsko zvezo, znotraj nje pa na regulacijo rojstev. V obdobju raziskovanja kontracepcijskega in reproduktivnega vedenja lahko nedvomno najdemo določeno podobnost z zahodnimi državami (t. i. obdobje načrtovanja družine oz. family planning). V Sloveniji je bila v tistem obdobju obravnava spolnosti omejena na zakonsko zvezo in heteroseksualnost, posledično pa je bilo raziskovalno zanimanje usmerjeno predvsem na reproduktivno oz. kontracepcijsko vedenje. Tudi na Zahodu je bila glavnina usmerjena v ta raziskovalna vprašanja.

Konec osemdesetih oz. v začetku devetdesetih let se pojavijo prve »vedenjske« raziskave spolnosti. Leta 1989 so bile izvedene raziskava o rodnosti, kontracepciji in splavu (Kožuš Novak in dr. 1990; Andolšek Jeras in dr. 1993) ter prvi raziskavi o spolnem vedenju adolescentov (Stražiščar in dr. 1990a in 1990b), ki so nakazovale potrebo po poznavanju sprememb v spolnem vedenju. Te raziskave lahko štejemo za začetek raziskovanja spolnega vedenja pri nas.

11. Raziskava je bila narejena na vzorcu 234 respondentov. Raziskovanje je bilo omejeno na načine za uravnavanje števila rojstev, odnos ljudi do teh metod in ovire za njihovo učinkovito uporabo (Boh 1975: 3).
12. Prvi del raziskave (Boh 1976a) je bil narejen na podatkih iz evidenčnih kartonov pacientk Inštituta za načrtovanje družine iz let 1973 in 1974 (N = 5119). Drugi del raziskave (Boh 1976b) je predstavljala pilotna raziskava, ki je imela za cilj ugotoviti vzorce kontracepcijskega obnašanja; narejena je bila na vzorcu 80 anketirank.
13. Pilotna raziskava (Boh 1976b) je sicer vključevala vprašanja o reproduktivnem vedenju, uporabi kontracepcije, stališčih do kontracepcije, odnosih med spoloma, med drugim pa tudi vprašanje o vplivu uporabljene kontracepcije na *seksualno zadovoljstvo*.

3.3 Sodobno raziskovanje spolnega vedenja v Sloveniji

V slovenskem kontekstu lahko raziskave o spolnem vedenju razdelimo glede na *raziskovano populacijo* (splošna populacija, mladina oz. adolescenti) in *disciplino raziskovanja* (družbene vede, javno zdravstvo oz. epidemiologija, interdisciplinarna raziskava).

Spodnja tabela prikazuje osnovne podatke o raziskavah.

Tabela 1: Pregled raziskav o spolnem vedenju v Sloveniji

Leto izvedbe	Naslov raziskave in avtorji*	Znanstveno področje	Raziskovana populacija	Tip projekta	Tip vzorca
1989/1990	Rodnost, kontracepcija, splav (Andolšek Jeras in dr.)	interdisciplinarni projekt**	splošna populacija	nacionalni	reprezentativni
1990a	Spolnost v adolescenci: znanja in predsodki (Stražičar in dr.)	javno zdravstvo	adolescenti	nacionalni	priložnostni (Ljubljana)
1990b	Odnos mladih do aidsa (Stražičar in dr.)	javno zdravstvo	adolescenti	nacionalni	priložnostni (Ljubljana)
1993–1996	Rodnostno vedenje Slovencev (Kožuš Novak in dr.)	interdisciplinarni projekt***	splošna populacija	mednarodni	reprezentativni
1994	Spolno vedenje ljubljanskih srednješolcev (Androjna in Krčmar)	javno zdravstvo	srednješolci	nacionalni	reprezentativni (Ljubljana)
1995	Mladi in AIDS I. (Bernik in dr.)	družboslovje	adolescenti	nacionalni	reprezentativni (Ljubljana)
1996	Raziskava o spolnem vedenju srednješolcev (Pinter in dr.)	javno zdravstvo	srednješolci	nacionalni	reprezentativni
1997	Mladi in AIDS II. (Godina in dr.)	družboslovje	adolescenti	mednarodni	reprezentativni (Koper, Maribor)
2000	Življenjski slog, stališča, zdravje in spolnost (Klavs in dr.)	javno zdravstvo	splošna populacija	nacionalni	reprezentativni
2001/2002	HBSC – young people's health in context: health behaviour in school-aged children (Stergar in Pucelj, V.)	javno zdravstvo	srednješolci	mednarodni	reprezentativni
2004	Raziskava o spolnem vedenju srednješolcev (Pinter in dr.)	javno zdravstvo	srednješolci	nacionalni	reprezentativni
2005/2006	HBSC – young people's health in context: health behaviour in school-aged children (Jeriček in dr.)	javno zdravstvo	srednješolci	mednarodni	reprezentativni

* Podrobnejše informacije o virih so navedene v Seznamu literature.

** Anketa je bila sestavljena iz treh vsebinskih sklopov: sociološkega, demografskega in medicinskega.

*** Raziskovalci, ki so sodelovali pri projektu, so bili s področja javnega zdravstva, demografije, sociologije in statistike.

Največ raziskav je bilo narejenih na *populaciji srednješolcev oz. adolescentov*, tri so bile opravljene na *splošni populaciji*, le ena od njih pa je bila v celoti usmerjena v raziskovanje spolnega vedenja splošne populacije (Klavs 2000). Pred to raziskavo sta bili v devetdesetih letih na splošni populaciji narejeni raziskavi o *rodnostnem vedenju* (Andolšek Jeras in dr. 1989/90; Kožuh Novak in dr. 1993–1996), ki sta med drugim vključevali tudi vprašanja o spolnem vedenju.

4 Raziskave spolnega vedenja na splošni populaciji

4.1 Interdisciplinarni raziskavi o rodnostnem vedenju Slovencev

Prva raziskava o rodnosti, »Rodnost, kontracepcija, splav«, ki je vključevala tudi nekatere podatke o spolnosti oz. spolnem vedenju, je bila izvedena leta 1989 (Kožuh Novak in dr. 1990; Andolšek Jeras in dr. 1993),¹⁴ ponovna, razširjena raziskava pa je bila izvedena štiri leta kasneje oz. med letoma 1993 in 1996 (Kožuh Novak in dr. 1998). Slednja je bila del mednarodnega projekta *Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region (FFS)*. Gre za interdisciplinarno zastavljeno raziskavo,¹⁵ njen namen pa je bil ugotoviti trende rodnostnega vedenja generacij, ki vstopajo v rodno obdobje, v primerjavi s starejšimi rodnimi generacijami. Vprašalnik je bil za vse države enak. Bil je preveden, priložena pa so bila navodila za anketiranje, ki jih je pripravila raziskovalna skupina mednarodnega projekta FFS (Kožuh Novak in dr. 1998: 23).

Pri tej raziskavi je spolno vedenje obravnavano v specifičnem kontekstu rodnostnega vedenja. Zato je bolj kot na spolno prenosljivih boleznih oz. tveganem vedenju poudarek na raziskovanju nezaželenih nosečnosti in »odgovornega« reproduktivnega vedenja. Lahko bi rekli, da v tej raziskavi konceptualizacija spolnosti ni zožena zgolj na tvegano vedenje, kot je običajno v javnozdravstvenih raziskavah, vendar pa umeščenost spolnega vedenja v kontekst rodnosti po drugi strani pomeni, da se raziskava osredotoča na (stalno) partnerstvo in heteroseksualnost, niso pa posebej obravnavane različne spolne prakse. Kot koncept je izpostavljen heteroseksualni spolni odnos.

Rizično spolno vedenje je tako izpostavljeno z vidika *odgovornega starševstva* in *varovanja reproduktivnega zdravja prebivalstva* (znotraj tega je fokus na podatkih o (ne)uporabi kontracepcije ipd.), in ne v kontekstu spolno prenosljivih bolezni in infekcij. To med drugim pomeni, da so nekateri vidiki spolnega vedenja tudi izpuščeni, npr. seksualne manjšine, vprašanje nasilja ipd. Po drugi strani pa so dodani drugi relevantni vidiki, npr. splavnost.

14. Raziskava je v zvezi s spolnostjo vključevala vprašanja o virih informacij o spolnosti in rojevanju, poznavanju spolno prenosljivih bolezni in spolnem vedenju v navezavi na uporabo kontracepcije (Kožuh Novak in dr. 1990; Andolšek Jeras in dr. 1993: 80). Kot nam je v intervjuju povedala soavtorica raziskave, mag. Dunja Kveder Obersnel, je bila prva raziskava zasnovana po vzorcu t. i. KAP-študij (Knowledge, Attitude and Practice) – vedenjskih raziskav o sprejemljivosti kontracepcije, s katerimi se je srečala na magistrskem študiju iz populacijskega raziskovanja na Univerzi Exeter, Velika Britanija (Švab 2009b).
15. Vključena področja so sociologija, demografija, ginekologija, statistika.

Pomen raziskav rodnosti za raziskovanje spolnega vedenja splošnega prebivalstva vidimo v dveh vidikih. Najprej, raziskavi sta prvič pri nas upoštevali pomen poznavanja ključnih podatkov o spolnem vedenju splošne populacije za raziskovanje rodnostnega vedenja in sta vključevali vrsto podatkov, ki so ključnega pomena tako v javnozdravstvenem kot družboslovnem raziskovanju spolnega vedenja splošnega prebivalstva. Relevantni podatki v tem kontekstu, ki so bili vključeni v drugo raziskavo rodnosti (Kožuš Novak 1993), so začetek spolnega življenja, spolna aktivnost v času anketiranja, značilnosti neuporabnikov kontracepcije, uporaba kontracepcijskih sredstev, začetek uporabe kontracepcije, značilnosti uporabnikov kontracepcije in izbira kontracepcijskih metod ob prvem spolnem odnosu, v kasnejšem spolnem življenju in v času anketiranja.

4.2 Nacionalna raziskava Življenjski slog, stališča, zdravje in spolnost

Nacionalna raziskava o seksualnih življenjskih stilih, stališčih v zvezi s spolnostjo, spolnem zdravju in okužbi z bakterijo *Chlamidia trachomatis* v Sloveniji (Klavs 2000) je prva in edina raziskava, ki se je osredotočila izključno na spolno vedenje splošne populacije. Namen je bil izvesti raziskavo o spolnosti, stališčih v zvezi z njo in spolno prenosljivih boleznih (vključen je bil test na okužbo z bakterijo *Chlamydia trachomatis*) na verjetnostnem vzorcu moških in žensk v starosti od 18 do 49 let v splošni populaciji (Klavs 2000). Raziskava je bila narejena v okviru doktorskega študija avtorice dr. Irene Klavs,¹⁶ in sicer po vzoru britanske raziskave National Sexual Attitudes and Lifestyles – NATSAL (Klavs 2000; Švab 2009a).¹⁷ Vprašalnik iz raziskave NATSAL je bil preveden in delno prirejen slovenskemu kontekstu, vendar v doktorski disertaciji sam pomen prenosa vprašalnika iz drugega sociokulturnega konteksta ni bil tematiziran.

Širši cilji raziskave so bili: opisati vzorce spolnega vedenja v slovenskem prebivalstvu, oceniti velikost skupin z vedenjskimi vzorci, ki jih povezujemo s povečanim tveganjem za okužbo s HIV ali drugimi spolno prenosljivimi okužbami (SPO), identificirati demografske, družbene in vedenjske determinante vedenjskih vzorcev, ki jih povezujemo s povečanim tveganjem za HIV ali SPO, opisati razširjenost klamidijских okužb po spolu in starosti ter raziskati demografske, družbene in vedenjske determinante povečanega tveganja (Klavs 2000). Kot je značilno za epidemiološke oz.

16. Avtorica je opravila doktorski študij na Univerzi v Londonu, na Londonski šoli za higieno in tropsko medicino (London School of Hygiene & Tropical Medicine). Izbor tematike je bil posledica več dejavnikov: želje opraviti doktorat s področja epidemiološkega raziskovanja na LSHTM; predhodnega dela na področju epidemiološkega spremljanja okužbe s HIV in drugih spolno prenosljivih okužb; javnozdravstvena aktualnost raziskovanja spolnega vedenja zaradi grozeče epidemije okuženosti s HIV oz. aidsom. Po sprejetju predlagane teme za študij na LSHTM je prosila tudi za somentorstvo ene izmed glavnih raziskovalk britanske raziskave NATSAL, ki ji je zelo pomagala pri priredbi metod zbiranja podatkov (Švab 2009a).

17. *National Sexual Attitudes and Lifestyles Survey*. Prva raziskava NATSAL je bila narejena leta 1990, druga leta 2000. V pripravi je izvedba tretje raziskave (2010). Raziskava zbira podatke o spolnem vedenju, rodnosti, uporabi kontracepcije in boleznih, povezanih s spolnostjo.

javnozdravstvene raziskave spolnega vedenja, je tudi ta raziskava usmerjena v razumevanje spolnega vedenja v povezavi z okužbo s HIV in drugimi SPO ter oblikovanje informirane javnozdravstvene politike spolnega in rodnega zdravja.

Raziskava spada med epidemiološke oz. javnozdravstvene raziskave, ki so za razliko od družboslovnih specifično problemsko usmerjene. Ukvarjajo se torej z negativnimi vidiki spolnega vedenja (npr. spolno prenosljive bolezni), pozornost pa je usmerjena predvsem na identifikacijo rizičnih skupin, oblike rizičnega spolnega vedenja in posledice takšnega vedenja za splošno populacijo. Temeljno izhodišče raziskave je torej *seksualno zdravje* in *rizično spolno vedenje*, še posebej je poudarek na HIV (in klamidijski okužbi, ki je obravnavana v posebnem poglavju), in *v ta kontekst je umeščena raziskava vzorcev spolnega vedenja*. Tvegano spolno vedenje sicer ni posebej definirano, posredno pa je konceptualizacijo mogoče razbrati iz utemeljitve raziskave in iz vprašanj, ki so bila v vprašalniku, oz. iz analize podatkov. Glede na to, da je šlo za prenos vprašalnika iz angleške raziskave NATSAL, domnevamo, da je prenesena tudi konceptualizacija tveganja.

Rizične skupine sicer niso eksplicitno opredeljene, lahko pa iz analize podatkov ugotovimo, da so to predvsem: posamezniki/-ce z več partnerji, z več hkratnimi partnerji, tuji partnerji, moški, ki plačujejo za seks, komercialno seksualno delo, homoseksualne izkušnje, tisti, ki si vbrizgavajo droge (ter še posebej mešanje uporabnikov in neuporabnikov drog), ter ženske, prisiljene v seks.

Kot je tipično za javnozdravstvene oz. medicinske raziskave, gre tudi pri tej raziskavi za predstavitev in opis podatkov ter osnovno interpretacija sociodemografskih in drugih dejavnikov, ki vplivajo na spolno vedenje. Prisotnost spolnih predsodkov in dvojnih standardov je redka; zasledili smo jo predvsem pri spolno specifični konceptualizaciji vprašanj, na primer koncept »moški, ki plačujejo za seks«; »ženske, prisiljene v seks«. V konceptualizaciji heteroseksa je poudarek na spolnem odnosu oz. koitusu.

Raziskava v posebnem poglavju »Homoseksualne izkušnje, partnerstva, prakse in HIV rizičnih vedenj« raziskuje tudi homoseksualne spolne izkušnje (predvsem zaradi povezanosti s prenašanjem HIV).

Posebej je opredeljeno še spolno nasilje, ki pa je obravnavano ozko, zgolj z vprašanjem »ženske, prisiljene v seks«. Gre torej za spolno specifično formulacijo, kar je razvidno tudi iz postavljenega vprašanja (Klavs 2000: 127): »Kdaj, če kdaj, je bilo zadnjič, da vas je moški prisilil v spolni odnos?«

Nacionalna raziskava o seksualnih življenjskih stilih, stališčih v zvezi s spolnostjo, spolnem zdravju in okužbi z bakterijo *Chlamidia trachomatis* v Sloveniji (Klavs 2000) ima poleg izjemnega pomena v polju javnega zdravstva posebno vrednost tudi za družboslovno interpretacijo, in sicer zaradi natančne metodološke izvedbe in reprezentativnega vzorca splošne populacije, pa tudi zaradi bogatega empiričnega gradiva, ki obsega podatke o prvih spolnih izkušnjah, uporabi kontracepcije, številu spolnih partnerjev, repertoarju spolnih praks, znanju o spolnosti ipd. Raziskava bi imela še posebno vrednost, če bi ji sledile ponovitve (npr. na vsakih deset let).

5 Raziskave spolnega vedenja mladih

5.1 Družboslovne raziskave spolnega vedenja mladih

Družboslovni raziskavi Mladi in aids (prva je bila opravljena leta 1995, druga leta 1997) sta bili glede na trende v zahodnem družboslovju tipični »zamudniški raziskavi«. Ob odsotnosti domače raziskovalne tradicije na tem področju sta se povsem oprli na tuje raziskovalne izkušnje. Vprašalnik, na katerem sta temeljili, je bil v celoti prevzet iz raziskave, ki je bila leta 1991 opravljena na nacionalnem vzorcu mladostnikov v Avstriji (glej Nöstlinger in Wimmer-Puchinger 1994). Avstrijski vprašalnik pa je bil v vsebinskem pogledu močno podoben predlogi za polstrukturirane intervjuje, ki so bili leto prej uporabljeni v raziskavi spolnega vedenja v treh velikih nemških mestih (glej Schmidt in dr. 1993). Vsebinsko strukturo vprašalnika je določalo predvsem dejstvo, da je bila nemška raziskava iz leta 1990 v glavnem ponovitev raziskave spolnosti nemških mladostnikov iz leta 1970 (glej Sigusch in Schmidt 1973). Zato je vprašalnik vključeval večino tem, ki so bile značilne za obdobje »spolnega optimizma« v sedemdesetih letih (npr. doživljanje spolnih aktivnosti, vključno z zadovoljstvom s spolnostjo, partnerski kontekst spolnosti in kontracepcijske prakse), dopolnjen pa je bil z vprašanji, ki so v raziskovanju spolnega vedenja začela prevladovati po izbruhu epidemije aidsa. Vprašalnik se je zdel primeren za slovenske potrebe, saj je omogočal dokaj širok in temeljit vpogled v spolno vedenje mladostnikov ter njegove družbene in kulturne determinante, hkrati pa je zagotavljal tudi aktualne in z vidika različnih politik (npr. izobraževalnih in zdravstvenih) zanimive informacije o odzivanju mladih na aids. Poleg tega je primerljivost z rezultati avstrijske in nemške raziskave potencialno močno povečala informativno vrednost slovenskih podatkov.

Ker je bil v obeh slovenskih raziskavah uporabljen enak vprašalnik, sta bili v vsebinskem pogledu raziskavi iz let 1995 in 1997 identični, bili pa sta opravljene na različnih populacijah. Prva se je nanašala na reprezentativen vzorec ljubljanskih srednješolcev, druga pa na enaka vzorca v Kopru in Mariboru. Druga raziskava je bila zasnovana kot mednarodna in je bila izvedena v šestih velikih mestih postsocialističnih držav, kar je omogočilo primerjavo slovenskih podatkov o spolnem vedenju mladostnikov s podatki iz držav, ki so v desetletju pred raziskavo doživele podobne družbene spremembe kot Slovenija. Prvo raziskavo je denarno podprla Mestna občina Ljubljana, drugo pa Sorosov sklad.

Temeljni cilji raziskav, ki so bili privzeti z izbiro vprašalnika, so bili pridobiti informacije o spolnem vedenju šolajočih se slovenskih mladostnikov in njihovem doživljanju spolnosti, njihovih partnerskih zvezah, njihovih stališčih do spolnosti in intimnosti ter njihovem odzivu na HIV oz. aids tako na vedenjski kot stališčni ravni. Mladostniki, ki v času raziskave še niso bili spolno aktivni, so bili posebej vprašani o njihovih željah in predstavah, povezanih s spolnostjo. Vprašalnik je vključeval tudi več vprašanj o negotovostih, povezanih z vedenjskimi in čustvenimi vidiki spolnosti. Kljub temu da je bilo precej pozornosti namenjene podatkom o zdravstvenih in drugih tveganjih, povezanih s spolnim vedenjem, je bil ta del raziskave podrejen raziskovanju obrazcev spolnega vedenja in doživljanja spolnih izkušenj.

V vsebinskem pogledu je bila najbolj očitna omejitev raziskovalnega instrumenta v tem, da se je skoraj izključno nanašal na heteroseksualne spolne izkušnje in želje (anketiranci in anketiranke so bili vprašani le, ali so kdaj imeli petting z osebo istega spola) ter na heteroseksualne partnerske zveze in da med vprašanji o spolnih izkušnjah ni bilo nobenega o različnih spolnih praksah (v vprašalniku je bilo predpostavljeno, da heteroseksualni spolni odnos vedno pomeni vaginalni odnos), vključno z masturbacijo. V tem pogledu se raziskavi nista ravnali niti po avstrijskem zgledu, kjer so nekaj dodatnih informacij (zlasti o homoseksualnem spolnem vedenju) pridobili s kvalitativnimi metodami, niti po nemškem, kjer je polstrukturirani intervju vključeval tudi te teme. Poglavitna razloga za to pomanjkljivost sta bila organizacijski in finančni. Vključitev teh tem in uporaba zahtevnejših raziskovalnih metod (na vprašalniku temelječe anketiranje je bilo opravljeno v učilnicah) bi namreč zahtevali bolj zapleteno in dražje zbiranje podatkov.

Interpretacijo podatkov iz prve raziskave je usmerjala splošna domneva, da se spolno vedenje slovenskih mladostnikov ne razlikuje znatno od vedenja njihovih vrstnikov v Nemčiji (ob upoštevanju dejstva, da je bila tam raziskava izvedena le v velikih mestih) in Avstriji, interpretacijo podatkov iz druge, mednarodne raziskave pa pričakovanje, da so obrazci spolnega vedenja mladostnikov v postsocialističnih državah v splošnem podobni obrazcem v zahodnih državah, hkrati pa naj bi med postsocialističnimi družbami v tem pogledu obstajale znatne razlike. Podatki so ta pričakovanja v glavnem potrdili. Podobnost med slovenskimi mladostniki in njihovimi vrstniki iz bližnjih zahodnih držav je bila najbolj očitna v deležu fantov in deklet, ki so do 17. leta imeli prvi heteroseksualni spolni odnos. Tako v Sloveniji kot v primerjanih državah je bil ta delež približno 50-odstoten (Schmidt 2004: 315). Raziskavi sta še pokazali, da med mladimi v Sloveniji – zlasti v primerjavi z rezultati nemške raziskave – prevladujejo dokaj tradicionalni vzorci spolnega vedenja. V primerjavi z dekleti so (spolno aktivni) fantje v Sloveniji imeli več spolnih partneric in pomembnejšo vlogo pri pobudah za spolne aktivnosti, vendar pa manjše število spolnih odnosov v vsem življenju in nižje zadovoljstvo z zadnjim spolnim odnosom (prim. Bernik in Hlebec 2000). Za slovenske mladostnike je bila značilna tudi znatno nižja uporaba kontracepcijskih sredstev kot za nemške in avstrijske. Pač pa so bili tudi slovenski mladostniki dobro seznanjeni z značilnostmi okužbe s HIV oz. aidsom, vendar pa to znanje – podobno kot pri njihovih avstrijskih in nemških vrstnikih – ni vplivalo na njihovo spolno vedenje.

Primerjava podatkov iz mednarodne raziskave je v glavnem potrdila domnevo o očitnih razlikah v spolnem vedenju mladostnikov v različnih socialističnih državah. Celo med državami, ki so v kulturnem pogledu močno podobne (Češka, Poljska, Slovaška in Slovenija), so se v vzorcih spolnega vedenja pokazale očitne razlike, pri čemer sta bili Češka in Slovenija najbolj podobni zahodnoevropskim vzorcem (prim. Bernik in Hlebec 2005). Podrobnejša analiza slovenskih podatkov pa je pokazala, da ni mogoče govoriti o homogenem vzorcu mladostniške spolnosti. Očitna ni le razlika med spolnim vedenjem fantov in deklet, ampak se spolnost mladostnikov razlikuje tudi glede na vrsto obiskovane šole in družbeni status staršev (prim. Bernik in Hlebec 1998).

5.2 Raziskovanje spolnega vedenja mladih v javnozdravstveni perspektivi

Prvo raziskavo, ki je posegla na področje spolnega vedenja mladih v Sloveniji, sta leta 1990 izvedli Katja Stražiščar in Milena Skubic v okviru svojega dela v šolskem dispanzerju zdravstvenega doma Ljubljana Center. Bila je del širše raziskave o mladih in njihovem življenju, narejena na vzorcu srednješolcev v Ljubljani, potreba po taki raziskavi pa je izšla iz prakse dela z mladimi v okviru šolskega dispanzerja. Avtorici sta želeli dobiti pregled nad različnimi vidiki življenja mladostnikov, s katerimi sta se pri svojem delu dnevno srečevali. V pogovorih z njimi sta namreč pridobili veliko informacij, vendar te niso bile sistematično zbrane in analizirane, zato jih tudi ni bilo moč uporabiti za razvijanje politik na tem področju. Poleg tega je bil aids konec osemdesetih pomemben dejavnik, ki je prispeval k aktualizaciji spolnosti mladih in prispeval k večji potrebi po takem raziskovanju. Aids je bil obenem tudi razlog za posebno, manjšo raziskavo na to temo med mladimi, ki sta jo avtorici izvedli leta 1990 in jo lahko imamo za prvo raziskavo o odnosu mladih do aidsa v Sloveniji (Kuhar 2009a).

Prva javnozdravstvena raziskava o spolnem vedenju med mladimi v Sloveniji je zanimiva tudi zaradi tega, ker vprašalnik ni bil povzet po tujih študijah, pač pa je izhajal iz prakse dela z mladimi, obenem pa so enako raziskavo izvedli tudi v Zagrebu. Neposredna pobuda za sodelovanje je namreč nastala na rednem letnem srečanju preventivne medicine v Puli. Sprva so v raziskavo želeli vključiti tudi mlade iz Beograda, vendar so to preprečile politične napetosti v takratni Jugoslaviji (Kuhar 2009a).

Cilji raziskave so bili v spoznanju potreb mladih na področju spolnosti, pa tudi v ugotavljanju obstoječe stopnje znanja in izkušenj na tem področju. Raziskava je vključevala klasična javnozdravstvena vprašanja o starosti pri prvem spolnem odnosu, uporabi kontracepcije, menjavi partnerjev in podobno, avtorici pa sta posegli tudi čez javnozdravstveni kontekst, saj sta mlade spraševali tudi po občutkih ob prvem spolnem odnosu, motivih zanje in podobno.

Avtorici sta skozi prakso svojega dela ugotavljali, da so mladi v spolnost vstopali »nepripravljeni, nezaščiteni, pogosto s strahom in občutkom krivde« (Stražiščar in dr. 1990: 44). Rezultati raziskave so zato služili tudi kot osnova za razpravo o spolnosti mladih z njihovimi starši in za spodbudo, naj o tem govorijo s svojimi otroki. Katja Stražiščar pojasnjuje, da je bilo na roditeljskih sestankih lažje doseči želen učinek, če so se sklicevali na rezultate raziskave, obenem pa so bili, kot poudarja Milena Skubic, starši šokirani, ko je raziskava pokazala, da so mladi spolno aktivni že pri petnajstem letu starosti (Kuhar 2009a). Tudi iz interpretacije rezultatov raziskave je moč zaključiti, da avtorici menita, da adolescenti prezgodaj vstopajo v spolne odnose, kar je z javnozdravstvenega vidika povezano predvsem z vprašanjem »neodgovorne spolnosti«. Ta je za mlade zaradi spolno prenosljivih bolezni in nezaželene nosečnosti lahko nevarna.

Vendar pa v raziskavi seksualno tveganje ni povezano neposredno z določeno obliko vedenja v spolnosti, pač pa s posameznimi socialnimi kategorijami mladih. Rizično skupino tako predstavljajo »adolescenti, ki so socialno, ekonomsko, etnično zapostavljeni, ki ne obiskujejo šole ali so nezaposleni« (Stražiščar in dr. 1990: 44). Hkrati je seksualno tveganje spolno zaznamovano; avtorici opozarjata, da so večjemu

tveganju izpostavljeni moški, saj so posvetovalnice za načrtovanje družine v glavnem namenjene ženskam. Predlagata, da bi bilo treba posvetovalnice približati tudi moškim in jim brezplačno deliti kondome.

Raziskava ne tematizira spolnega nasilja, odsotno pa je tudi vprašanje seksualnih manjšin, saj je izhodišče raziskave ugotovitev, da je zdrava spolnost v skladu z družbenimi normami. Zato je, kot pišeta avtorici, osnova »zdravih heteroseksualnih odnosov« sprejetje svoje »spolne vloge« (Stražišar in dr. 1990: 44). Avtorici opozarjata tudi na škodljiv vpliv erotične literature, saj »večina erotične literature vzpodbuja seksualnost, ne prinaša pa odgovornosti in še manj zadovoljstvo in srečo« (prav tam).

Prva raziskava o spolnem vedenju mladih v Sloveniji je bila izvedena brez finančnih sredstev, hkrati pa avtorici nista imeli tudi nobene podpore in razumevanja za izvedbo take raziskave, razen s strani neposredno nadrejene osebe. Ker raziskava ni imela podpore nobene znanstvene institucije, rezultati niso imeli širšega učinka, so pa bili izjemno dragoceni za prakso dela v zdravstvenem domu in pri urah zdravstvene vzgoje v šolah, ki so jih prav tako izvajali delavci zdravstvenega doma.

V podobnih okoliščinah so nastale naslednje tri raziskave o spolnem vedenju mladih, ki jih je skupaj s sodelavkami in sodelavci izvedla Bojana Pinter. Prva raziskava je nastala na pobudo dveh dijakinj četrtega letnika gimnazije, ki sta raziskavo želeli opraviti v okviru projekta »Znanost mladini« (Androjna in Krčmar 1994). Bojana Pinter je kot mentorica sodelovala pri zasnovi raziskave, ki je bila reprezentativna za ljubljansko območje, na osnovi te raziskave pa je bila dve leti pozneje, leta 1996, zasnovana prva nacionalna javnozdravstvena raziskava o spolnem vedenju mladih v Sloveniji, ki je bila del širše raziskave Martine Tomori o dejavnikih tveganja pri slovenskih srednješolcih. Raziskavo so nato ponovili še leta 2004 v sodelovanju z Zavodom za šolstvo. Medtem ko je raziskavo leta 1996 financirala država, so jo leta 2004 izvedli s pomočjo sponzorskih sredstev farmacevtskih družb.

Poleg potrebe po raziskavi, ki je – tako kot pri raziskavi Katje Stražišar in Milene Skubic – izhajala iz prakse dela, je k nastanku raziskav na dijaški populaciji prispevalo tudi dejstvo, da se je avtorica raziskav leta 1994 udeležila izobraževanja o menedžmentu reproduktivnega zdravja na Nizozemskem. V okviru tega je pripravila osnutek projekta »Center za mladostnike«, ki ga je nato doma tudi uresničila. Center je deloval kot mreža povezanih posameznikov (npr. ginekologov), ki se v posameznih regijah ukvarjajo z mladimi. Eden od ciljev tega projekta je bilo tudi raziskovanje na tem področju.

Cilj omenjenih treh raziskav je bil zelo splošen: ugotoviti značilnosti spolnega vedenja srednješolcev v Sloveniji. Pri tem je bil najpomembnejši javnozdravstveni vidik, ob tem pa so z raziskavami posegli tudi na bolj družboslovna področja, kot je na primer vprašanje stališč mladih do spolnosti in njenih nezaželenih posledic.

Raziskave so bile utemeljene z ugotovitvijo, da so mladostniki spolno aktivni. Avtorji ugotavljajo, da današnji mladostniki biološko hitreje dorastejo kot prejšnje generacije, zato se prej soočijo s spolnimi odnosi, vendar pa pomanjkljivo znanje na tem področju ter duševna in socialna nedozorelost lahko privedejo do tveganega spolnega vedenja. Cilj javnozdravstvenih raziskav o spolnem vedenju mladih v devetdesetih letih prejšnjega in začetku novega tisočletja je torej v oceni tveganja, ki so mu mladi

izpostavljeni ob spolni dejavnosti, ter v varovanju spolnega in reproduktivnega zdravja mladostnikov. Raziskave namreč kažejo, da je več kot polovica mladostnikov spolno aktivnih že v času srednješolskega izobraževanja. Avtorji ob tem opozarjajo na potrebo po »zdravi spolnosti«, podatke iz raziskav pa naj bi potrebovali zato, da mlade »vzgojimo za odgovorno spolno vedenje« (Pinter in Andolšek 1995: 13).

Iz take zastavitve raziskave izhaja tudi definicija seksualnega tveganja. To je povezano s pomanjkljivim znanjem ter je posledica diskrepance med biološko in socialno (ne)zrelostjo mladih. Za razliko od raziskave iz leta 1990, ko so bile rizične skupine definirane primarno skozi posamezne socialne kategorije mladih, raziskave v devetdesetih in pozneje tveganje določajo glede na spol. Pinter (1998: 85) tako ugotavlja, da so »zaradi pogostejšega menjavanja partneric [...] fantje zagotovo bolj ogrožena skupina, zato bi jim pri vzgoji za zdravo življenje morali posvetiti posebno pozornost«, na kar sicer opozarjata tudi že Stražišičar in Skubic (1990).

V kontekstu interpretacije podatkov je vredno omeniti, da avtorji uporabljajo koncept »zdrave spolnosti«, ki jo opredeljujejo kot odgovorno spolnost. Čeprav normalizirajo začetek spolne aktivnosti v adolescenci z ugotovitvijo, da je to »v današnjem zahodnem svetu nekaj povsem navadnega« (Pinter in Andolšek 1995), je ob primerjavi podatkov o začetku spolne aktivnosti mladih iz raziskav 1996 in 2004, ki kaže, da mladi s spolnimi aktivnostmi začenejo še prej,¹⁸ rezultat označen kot zaskrbljujoč, saj nas v evropskem merilu uvršča na »11. mesto po zgodnjem začetku spolne dejavnosti« (Pinter in dr. 2006: 618). Avtorji menijo, da bi bilo ob nastali situaciji, ki jo med drugim pripisujejo tudi odsotnosti spolne vzgoje v šolah, poleg spodbujanja k uporabi kondomov in opozarjanja na dvojno zaščito treba »še jasneje opozarjati tudi na vrednost odlaganja prvega spolnega odnosa« (prav tam). Pri tem omenjajo ZDA, kjer jim je povprečno starost ob prvem spolnem odnosu uspelo zvišati.

V raziskavah se osredotočajo predvsem na negativne vidike oziroma potencialne grožnje spolnosti, medtem ko so pozitivne izkušnje v spolnosti določene kot cilj, h kateremu si mora družba prizadevati. Avtorji posebej ne tematizirajo spolnega nasilja, čeprav o njem sprašujejo, tako kot tudi o seksualnih manjšinah oziroma homoseksualnih izkušnjah mladostnikov. Pri tem so kot problematične izpostavljene istospolne izkušnje deklet, še posebej v raziskavi iz leta 2004, ko se ta delež povzpne na 10 %.¹⁹ Avtorji menijo, da je »morda vzrok za porast istospolnih spolnih izkušenj med dekleti iskati v večji medijski popularizaciji istospolnosti, predvsem s strani predstavnic ženske popularne kulture« (Pinter in dr. 2006: 619).

Zadnji sklop javnozdravstvenih raziskav, ki se ukvarjajo z vprašanjem spolnega vedenja mladih, predstavljajo študije HBSC, primerjalne svetovne študije o z zdravjem povezanim vedenju šolarjev.²⁰ Slovenija se je temu longitudinalnemu raziskovalnemu

18. Leta 1996 je bila starost ob prvem spolnem odnosu (mediana) 18,5 leta, leta 2004 pa 17 let.

19. Raziskave kažejo, da imajo dekleta v primerjavi s fanti več istospolnih izkušenj. Leta 1996 je istospolno izkušnjo imelo 2,5 % vprašanih deklet, leta 2004 pa 10 %.

20. Študije HBSC (Health Behaviour in School-aged Children) se izvajajo v okviru Svetovne zdravstvene organizacije, za vstop Slovenije k raziskovalnemu projektu pa sta zaslužni predvsem nekdanji sodelavki Inštituta za varovanje zdravja Eva Stergar in Polonca Bracar.

projektu priključila leta 2001. Do sedaj sta bili opravljeni dve taki študiji (2001/2002 in 2005/2006), ki se nista posebej osredotočili na vprašanje spolnosti; vključujeta sicer vprašanja o starosti ob prvem spolnem odnosu ter uporabi kondoma in kontracepcije za preprečitev nosečnosti ob zadnjem spolnem odnosu, drugih vidikov spolnosti pa ne obravnavata.

Osnovni širši cilj študije je v oblikovanju politik za preprečevanje tistih vidikov vedenja, ki so nevarni za zdravje oz. zdravje ogrožajo. V Sloveniji so bili podatki o spolnem vedenju mladih uporabljeni pri različnih aktivnostih vladnih institucij in ministrstev, kot je na primer prenova zdravstvene vzgoje.²¹

V raziskavah HBSC je seksualno tveganje – podobno kot pri domačih javno-zdravstvenih raziskavah – definirano v povezavi s starostjo posameznika, ko vstopi v spolni odnos, oziroma s samo mladostjo, saj so določena vedenja, značilna za mladost (spontanost, družbena nezrelost ipd.), lahko dejavniki, ki vplivajo na posameznikovo (seksualno) zdravje. Tveganje je, kot pišejo izvajalci slovenskega dela raziskave, povezano z mladostniškimi predstavami, da se jim nič ne more zgoditi, in zato »spolni nagon včasih premaga zdrav razum« (Jeriček in dr. 2006: 174).

Za razliko od domačih javnozdravstvenih raziskav, kjer je poudarek na negativnih vidikih spolnosti, raziskave HBSC spolnost prikazujejo kot pozitivno. Spolnost mladostnikov prvenstveno ni razumljena kot problem, pač pa je v raziskavah poudarjeno seksualno zdravje kot pozitivna integracija fizičnega, čustvenega, intelektualnega in družbenega vidika spolnosti.

6 Zaključek

V Sloveniji nimamo sistematičnega raziskovanja spolnega vedenja. Raziskovanje na tem področju se začne šele v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, saj raziskave iz sedemdesetih in osemdesetih let, povezane z raziskovanjem kontracepcijskega in reproduktivnega vedenja, niso tematizirale spolnega vedenja. Odsotnost te teme je bila zagotovo povezana z restriktivno seksualno kulturo tistega časa, a tudi to ne more popolnoma pojasniti, zakaj so bile takrat raziskave tako »aseksualne«. Potreba po raziskovanju spolnega vedenja (vsaj v kontekstu reproduktivnega vedenja) je bila namreč omenjena že v nekaterih družboslovnih študijah v sedemdesetih letih (Boh 1975; 1975a; 1976b), ki so že zaznale spremembe v seksualni kulturi.

V vsebinskem smislu se je večina raziskav osredotočala na spolno vedenje mladih, pri čemer javnozdravstvene raziskave v izhodišče postavljajo problematizacijo mladostniške spolnosti, ki jo razumejo kot »ogrožajočo« ali »nevarno« za mladostnikovo

21. Komunikacija (e-pošta) s Heleno Jeriček z Inštituta za varovanje zdravja. O nekoliko drugačni izkušnji z uporabo podatkov poroča Bojana Pinter, ki je podatke svojih raziskav predstavila Ministrstvu za zdravje in pristojne na ministrstvu opozorila na potrebo po zdravstveni vzgoji, a kljub obljubam do tega ni prišlo. V sodelovanju z Zavodom za šolstvo je zato oblikovala projekt »O tebi« in »O nama«, s čimer so spolno vzgojo potem, ko je bila v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja ukinjena, ponovno vpeljali v šole v obliki obveznih izbirnih vsebin (Kuhar 2009b).

zdravje, to pa pomeni, da razvoj spolnosti pri mladih potrebuje »zunanjo pomoč«. Te raziskave v osnovi naslavlajo vprašanje začetkov mladostniškega spolnega vedenja in uporabe zaščitnih sredstev. Za javnozdravstvene raziskave mladih je hkrati moč trditi, da so heteronormativne, saj cilj spolne vzgoje definirajo v osnovanju zdravih heteroseksualnih odnosov. Čeprav te raziskave vključujejo vprašanja o seksualnih manjšinah in istospolnih izkušnjah, pa te v nobeni raziskavi niso v središču pozornosti. To dejstvo je zanimivo tudi zaradi tega, ker je bila epidemija z virusom HIV ena od pobud za tako raziskovanje, hkrati pa v določenem času najbolj ogrožena skupina (homoseksualci) ni bila deležna posebne raziskovalne pozornosti.

Raziskovalne teme v preostalih javnozdravstvenih raziskavah k vprašanju spolnosti pristopajo skozi vidik rodnostnega vedenja ali skozi vprašanje življenjskih stilov, pri čemer obravnavane teme prvenstveno vključujejo vprašanja o spolno prenosljivih boleznih, nezaželeni nosečnosti in tveganih vedenjskih vzorcih. Te teme je moč najti tudi v redkih družboslovnih raziskavah o spolnosti, predvsem v povezavi z epidemijo aidsa, vendar pa se družboslovne raziskave osredotočajo tudi na pozitivne vidike spolnosti, kar pomeni, da vključujejo vprašanja o doživljanju spolnih aktivnosti in zadovoljstvu s spolnostjo.

Bistvena vsebinska razlika med družboslovnimi in javnozdravstvenimi raziskavami je torej v tem, da se slednje ukvarjajo predvsem z negativnimi vidiki spolnega vedenja (npr. spolno prenosljive bolezni), glavna pozornost pa je namenjena prepoznavanju rizičnih skupin, oblik tveganega spolnega vedenja in posledic takšnega vedenja, medtem ko je v družboslovnih raziskavah večji poudarek na pozitivnih vidikih spolnosti. V osnovi pa se vendarle oba tipa raziskav nista pomembneje razlikovala niti po raziskovalnih metodah niti po temeljnih vsebinah zbranih podatkov, saj tudi javnozdravstvene raziskave vsebujejo veliko družboslovno zanimivih informacij. Razlika je mnogo bolj očitna pri analizi podatkov, saj je bil v družboslovnih raziskavah poudarek na družbenih in kulturnih določilih vzorcev spolnega vedenja ter na tistih vidikih spolnosti mladostnikov, ki so z epidemiološke perspektive drugotnega pomena (npr. spolno odraščanje in vstop v aktivno spolno življenje, doživljanje spolnosti, še zlasti zadovoljstvo s spolnostjo).

Kljub temu da so bile v vsebinskem pogledu med raziskavami podobnosti, je bilo raziskovanje nepovezano in (z izjemo dveh interdisciplinarnih raziskav o rodnosti) ujeta v ozke disciplinarne okvire, nekatere raziskave pa so bile zaradi omejenih finančnih virov tako v vsebinskem kot metodološkem pogledu razmeroma neambiciozne.

Če analizirane raziskave pogledamo z vidika *načina raziskovanja*, potem je splošna značilnost raziskovanja spolnega vedenja v Sloveniji kvantitativna naravnost raziskav. Kvalitativno raziskovanje spolnega vedenja praktično ne obstaja, kar je verjetno posledica dejstva, da je večina raziskav javnozdravstvenih. Značilnost skorajda vseh raziskav, ki so na področju spolnega vedenja nastale od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja naprej, je, da so bile zasnovane kot posledica subjektivne motivacije avtorjev in avtoric. Še posebej v primeru javnozdravstvenih raziskav je ključna motivacija izhajala iz prakse dela in potrebe po pridobitvi podatkov, ki bi bili uporabni pri delu na področju preventive. Ker pobuda za tako raziskovanje ni prišla od katere

od pristojnih državnih institucij, je bilo financiranje raziskav o spolnosti s strani teh institucij le občasno in delno. Država namreč ni izkazovala kontinuiranega zanimanja za podporo bodisi javnozdravstvenemu bodisi družboslovnemu raziskovanju spolnega vedenja.

Za javnozdravstvene raziskave je značilno tudi to, da poudarjajo praktično relevantnost podatkov in so usmerjene v oblikovanje politik na zdravstvenem področju. Vendar pa so avtorice teh raziskav v intervjujih poudarjale, da za pridobljene podatke ni bilo širšega zanimanja, predvsem ne s strani oblikovalcev politik. Rezultati so jim tako praviloma služili le za delo na njihovem področju, niso pa bistveno prispevali k oblikovanju sistemskih politik na področju regulacije spolnosti. Podobno velja tudi za družboslovne raziskave, saj so te izvirale iz ozkega kroga raziskovalcev (ki so bili na tem raziskovalnem področju bolj ali manj neizkušeni), kompleksni raziskovalni podatki pa so bili premalo izrabljeni in razmeroma neučinkovito predstavljeni domači javnosti.

Postavitev tradicije raziskovanja spolnega vedenja v Sloveniji v širši zahodnoevropski kontekst kaže *zanimive povezave s takim raziskovanjem na Zahodu*. Pomembna značilnost domala vseh domačih raziskav je namreč njihova mednarodna navezava oz. določena vpetost v mednarodne raziskovalne prostore. Nekaj raziskav je bilo v izhodišču del mednarodnih projektov; pri tem so bili uporabljeni mednarodno poenoteni vprašalniki, večina preostalih (nacionalnih) raziskav pa se je v postopku priprave vprašalnikov zgledovala po tujih opravljenih raziskavah.

Čeprav v Sloveniji ne moremo govoriti o daljših obdobjih raziskovanja spolnega vedenja, pa v primerjavi z raziskovanjem na Zahodu vendarle lahko zasledimo določene podobnosti, ki so posledica nekaterih podobnih družbenih trendov (npr. pojav aidsa), pa tudi že omenjenega dejstva, da so se slovenske raziskave v veliki meri naslanjale na že opravljene tuje raziskave. Tako se v slovenskih raziskavah odražajo značilnosti odziva na epidemijo z virusom HIV, hkrati pa tudi siceršnje družbene in kulturne spremembe na področju spolnosti (permisivna spolna kultura), razmerja med spoloma, položaj žensk, spremembe v zasebnosti in intimnosti oz. partnerstvu. Čeprav so bili, kot že zapisano, podatki, ki so bili zbrani z raziskavami o spolnem vedenju v Sloveniji, pogosto premalo izkoriščeni, se je na ta način v Sloveniji vendar vzpostavila zaloga znanja in vsaj določena raziskovalna tradicija, ki za naprej omogoča možnost interdisciplinarnega raziskovanja spolnega vedenja.

Reference

- I. slovenski demografski simpozij, 1974 (Komunikacije, ponatisi, bibliografija, dokumentacija). Ljubljana: Demografski inštitut, Raziskovalni center Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Andolšek-Jeras, Lidija, Kožuh-Novak, Mateja, Obersnel-Kveder, Dunja, Pinter, Bojana (1993): Fertility Survey in Slovenia, 1989. *Advances in Contraceptive Delivery System*, an international journal, 9 (2–3): 79–91.
- Androjna, Mojca, in Krčmar, Jelena (1994): Spolno vedenje ljubljanskih srednješolcev, Naloga za gibanje »Znanost mladini«. Ljubljana: Gimnazija Šentvid.

- Bernik, Ivan (1996): Mladi in aids v Sloveniji: razsežnosti fatalistične adaptacije. V A. Kramberger (ur.): Slovenska država, družba in javnost: zbornik ob 35-letnici Fakultete za družbene vede, Univerza v Ljubljani: 135–146. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bernik, Ivan, Godina, Vesna V., Hlebec, Valentina (1996): Mladi in aids: raziskovalno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bernik, Ivan, in Hlebec, Valentina (1998): Skriti prostori vsakdanjega življenja: spolno življenje ljubljanske mladine. Družboslovne razprave 14 (27–28): 72–85.
- Godina, Vesna V., Bernik, Ivan, in Hlebec, Valentina (2000): Mladi in aids: sumarnik Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bernik, Ivan, in Hlebec, Valentina (2000): When is sex fun? Sexual satisfaction among Slovenian youth. Društvena istraživanja, 9 (6): 847–866.
- Bernik, Ivan, in Hlebec, Valentina (2005): How did it happen the first time? Sexual initiation of secondary school students in seven postsocialist countries. V A. Štulhofer in T. Sandfort (ur.): Sexuality and gender in postcommunist Eastern Europe and Russia: 297–315. New York: Haworth Press.
- Boh, Katja (1975): Socialno psihološki faktorji v načrtovanju družine. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani.
- Boh, Katja (1976a): Regulacija fertilitnosti v različnih slojih slovenske družbe. Raziskovalno poročilo, I. del. Ljubljana: Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani in Inštitut za načrtovanje družine.
- Boh, Katja (1976b): Regulacija fertilitnosti v različnih slojih slovenske družbe. II. del. Poročilo o pilotni raziskavi. Ljubljana: Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani in Inštitut za načrtovanje družine.
- Chervyakov, Valeriy, in Kon, Igor (2000) V J. Moatti in dr. (ur.): AIDS in Europe: 119–154. London: Routledge.
- Ericksen, Julia, in Steffen, Sally A. (1999): Kiss and Tell. Surveying Sex in the 20th Century. Cambridge MA: Harvard Press.
- Gagnon, John (1988): Sex Research and Sexual Conduct in the Era of Aids. Journal of AIDS, 1: 593–601.
- Kinsey, Alfred C., Pomeroy, Wardell B., Martin, Clyde E. (1948): Sexual Behavior in Human Male. W. B. Saunders.
- Kinsey, Alfred C., Martin, Clyde E., Pomeroy, Wardell B., Gebhard, Paul (1953): Sexual Behavior in Human Male. W. B. Saunders.
- Klavs, Irena (2002): National Survey of Sexual Lifestyles and Chlamidia Trachomatis Infection in Slovenia. Doktorska disertacija. London: University of London, London School of Hygiene & Tropical Medicine.
- Kožuh Novak, Mateja, Andolšek Jeras, Lidija, Obersnel Kveder, Dunja, Nedoh, Neda, Ramovš, Jože, Adamič, Metka (1990): Rodnost, kontracepcija, splav. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Inštitut za socialno medicino in socialno varstvo.
- Kožuh Novak, Mateja, Obersnel Kveder, Dunja, Černič Istenič, Majda, Šircelj, Milivoja, Vehovar, Vasja (1998): Rodnostno vedenje Slovencev. Nacionalno poročilo. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.
- Kuhar, Roman (2009a): Intervju s Katjo Stražiščar in Mileno Skubic. Bilateralni projekt »Socio-kulturni in psiho-socialni aspekti seksualnega zdravja mladih v Sloveniji in na Hrvaškem: pregled raziskav v obdobju 1970–2005«. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Kuhar, Roman (2009b): Intervju z Bojano Pinter. Bilateralni projekt »Socio-kulturni in psiho-socialni aspekti seksualnega zdravja mladih v Sloveniji in na Hrvaškem: pregled raziskav v obdobju 1970–2005«. Ljubljana: FDV.
- Michaels, Stuart, in Giami, Alain (1999): Sexual Acts and Sexual Relationships: asking about sex in surveys. *Public Opinion Quarterly*, 63: 401–420.
- Nöstlinger, Christianne, in Wimmer-Puchinger, Beate (1994): *Geschützte Liebe*. Wien: Dachs-Verlag.
- Pinter, Bojana, in Andolšek, Lidija (1995): Spolno vedenje ljubljanskih srednješolcev. *Slovenski pediater* 4 (2): 13–16.
- Pinter, Bojana (1998): Spolno vedenje. V M. Tomori in Martina S. Stiković (ur.): *Dejavniki tveganja pri slovenskih srednješolcih*. Ljubljana: Psihiatrična klinika.
- Pinter, Bojana, in dr. (2006): Spolno vedenje slovenskih srednješolcev v letu 2004. *Zdravstveni vestnik*, 75: 615–619.
- Schmidt, Gunter (ur.) (1993): *Jugendsexualität. Sozialer Wandel, Gruppenunterschiede, Konfliktfelder*. Stuttgart: Enke Verlag.
- Schmidt, Gunter (2004): Zur Sozialgeschichte der Jugendsexualität in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts. V B. Claudia in T. Walter (ur.): *Von Lust und Schmerz. Eine historische Antropologie der Sexualität*: 313–325. Köln: Böhlau Verlag.
- Sigus, Volkmar, in Schmidt, Gunter (1973): *Jugendsexualität. Dokumentation einer Untersuchung*. Stuttgart: Enke Verlag.
- Starke, Kurt, in Weller, Konrad (2000): Studentensexualität im Wandel der Zeiten. V P. Paster-nack in dr.: *Stud. ost 1989–1999. Wandel von Lebenswelt und Engagement der Studierenden in Ostdeutschland*: 147–167. Leipzig: Akademische Verlaganstalt.
- Stražičar, Katja, Skubic, Milena, Stojanović, Dobrivoje (1990): Spolnost v adolescenci – znanja in predsodki. *Zdravstveno varstvo*, 29 (1–3): 41–44.
- Švab, Alenka (2009a): Intervju z Ireno Klavs. Bilateralni projekt »Socio-kulturni in psiho-socialni aspekti seksualnega zdravja mladih v Sloveniji in na Hrvaškem: pregled raziskav v obdobju 1970–2005«. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Švab, Alenka (2009b): Intervju z Dunjo Obersnel Kveder. Bilateralni projekt »Socio-kulturni in psiho-socialni aspekti seksualnega zdravja mladih v Sloveniji in na Hrvaškem: pregled raziskav v obdobju 1970–2005«. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Naslovi avtorjev:

izr. prof. dr. Alenka Švab

Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana
e-mail: alenka.svab@fdv.uni-lj.si

prof. dr. Ivan Bernik

Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana
e-mail: ivan.bernik@fdv.uni-lj.si

doc. dr. Roman Kuhar

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
e-mail: roman.kuhar1@guest.arnes.si

Roman Kuhar, Tina Kogovšek, Alenka Švab

Ljubezen na prvi klik: uporaba interneta za spoznavanje intimnih in seksualnih partnerjev

POVZETEK: Vse večja dostopnost interneta kot medija in prostora za delovanje posameznikov in skupin v različnih življenjskih kontekstih je omogočila njegovo vse bolj razširjeno uporabo tudi v najintimnejših življenjskih kontekstih posameznika. Tako v svetu kot tudi v Sloveniji postaja internet vse bolj privlačen medij za vzpostavljanje novih prijateljskih in/ali partnerskih stikov.

V članku obravnavamo nekatere najosnovnejše značilnosti uporabe spletnih portalov za spoznavanje potencialnih partnerk in partnerjev v Sloveniji. Predstavljamo izkušnje uporabnikov teh spletnih strani pri srečevanju partnerjev v virtualnem prostoru, na katere značilnosti so pozorni pri pregledovanju profilov uporabnikov in načine, kako uporabniki v virtualnem prostoru predstavljajo sebe. Obravnavamo tudi prehod iz virtualnega v realni prostor (prvi stik v živo, prvi spolni odnos). Te vidike spletnih zmenkov obravnavamo skozi dva ključna dejavnika: spol in spolno usmerjenost.

Podatki so bili zbrani leta 2007 v okviru prve sistematične slovenske raziskave o uporabi interneta za spoznavanje partnerjev, in sicer na neslučajnem vzorcu 1334 uporabnikov in uporabnic osrednjih tovrstnih spletnih portalov v Sloveniji.

KLJUČNE BESEDE: internet, partnerstvo, intimnost, seksualnost, spletni zmenki

1 Uvod

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja je vse večja dostopnost do interneta skupaj z drugimi procesi (npr. proces globalizacije in individualizacije) vzpostavila nova razmerja med posameznikovo zasebnostjo in javnostjo. Eden od pomembnih vidikov sprememb, povezanih z naraščajočo uporabo interneta, je povezan s partnerskim življenjem. V Ameriki je po podatkih iz leta 2003 spletne strani za iskanje partnerjev obiskalo 40 milijonov novih uporabnikov, kar je približno polovica vseh samskih odraslih v Ameriki (Fiore in dr., 2008). Tudi v Sloveniji se uporaba spletnih portalov za iskanje partnerjev kontinuirano povečuje. Ena najpopularnejših domačih spletnih strani te vrste (ona-on.com) je imela v začetku leta 2010 okoli 50.000 uporabnikov.

Čeprav je uporaba interneta za spoznavanje potencialnih partnerjev postajala pomembna predvsem od devetdesetih let prejšnjega stoletja naprej, je bila, kot poroča

Hardey (2002), informacijska tehnologija za spoznavanje potencialnih partnerjev uporabljena že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je prišlo do prvih poskusov iskanja »ustreznih partnerjev« na osnovi informacij iz vprašalnikov, ki so jih izpolnjevali iskalci partnerske zveze. Sledila je uporaba telefona in pozneje videa za vnaprej posnete audio- in videooglaske, taki oglasi pa so se pojavljali tudi na televiziji, objavljeni so bili na teletekstu, najstarejša tehnologija za prenos tovrstnih oglasov pa so bili seveda mali oglasi v tiskanih medijih. Zdi se, da so bili te vrste oglasi in posredovalnice visoko stigmatizirani in praviloma rezervirani za tiste, ki partnerske zveze niso uspeli vzpostaviti na drugačne načine, medtem ko internetne strani za spoznavanje partnerjev niso zgolj »izhod v sili«, pač pa so vse bolj prevladujoč način spoznavanja potencialnih partnerjev in dopolnilo k spoznavanju potencialnih partnerjev v drugih, nevirtualnih družbenih kontekstih. Bauman (2003) zato meni, da je popularizacija takih internetnih portalov, do katerih je eksplicitno kritičen, pravzaprav odsev sodobne komoditetne družbe. Brskanje med internetnimi profili potencialnih partnerjev in partneric namreč še kako spominja na nakupovanje produktov v nakupovalnih središčih, kjer si ogledujemo informacije o produktu in na osnovi teh informacij, ki so lahko tudi zavajajoče, kupimo produkt oziroma vzpostavimo virtualno komunikacijo z izbranim »objektom«. Bauman spletne portale za spoznavanje partnerjev zato vidi kot uresničitev sodobne zahteve po racionalni izbiri, ki se vsiljuje tudi na področje intimnosti. Meni, da so znak tega, kako »umetnost ljubezni« v sodobnosti nadomešča »blagovna imitacija«, kar pomeni, da tudi ljubezen imitira produkte potrošnje (prav tam). Baumanov koncept »tekoče ljubezni« se v virtualnem svetu torej udejanja skozi racionalno izbiro: spletne strani namreč omogočajo »iskanje po zelenih značilnostih«, kar pomeni, da podobno kot pri spletnem nakupovanju izbor določene barve oči, starosti, višine itd. pred nas postavi vse profile potencialnih partnerjev, ki izpolnjujejo naše zahteve iz »racionalne izbire«. Ali kot je dejal eden od intervjuvancev v avstralski raziskavi, ki te strani uporablja predvsem za iskanje seksualnih partnerjev: »Meni se [brskanje po teh straneh] zdi podobno nakupovanju v supermarketu. Pogledaš, kaj je na izbiro, in izbereš« (Couch in Liamputtong, 2008: 273).

Medtem ko so bile različne oblike internetne komunikacije sprva pomembne predvsem za določene manjšinske skupine (npr. istospolno usmerjene), ki jim je internet omogočal ciljno spoznavanje oseb, kar je bilo v realnem svetu oteženo ali onemogočeno (prim. Shaw, 1997; Weinrich, 1997), je internet kmalu postal medij za splošno spoznavanje potencialnih partnerjev tudi drugih skupin. S tem je vse bolj odpadla tudi stigma, povezana s takim spoznavanjem. Prve (psihološke) raziskave o spoznavanju partnerjev prek interneta so še govorile o tem, da so njihovi uporabniki socialno izolirani posamezniki, ki se bojijo (ali pa so pri tem nespretni) vzpostavljanja potencialnih partnerskih razmerij v realnem življenju (Scharlott in Christ, 1995), novejša raziskava pa kažejo, da teh spletnih strani ne uporabljajo zgolj tisti, ki so družbeno izolirani in ki s težavo vstopajo v družabna razmerja v realnem svetu (Brym in Lenton, 2001; Uslaner, 2004). Nenazadnje tudi sami uporabniki teh spletnih strani med razlogi za spoznavanje potencialnih partnerjev v virtualnem svetu omenjajo predvsem družbene dejavnike (npr. časovne omejitve, podaljšan delovnik, mobilnost itd.), ne pa individualnih osebnostnih značilnosti (Barraket in Henry-Waring, 2008).

Internet je tako postal vzporeden (virtualni) maritalni trg, ki ga je treba razumeti v kontekstu širših družbenih sprememb, povezanih s tistim, čemur Giddens (2000) pravi »preobrazba intimnosti«. To med drugim vključuje proces pojemanja družbene regulacije intimnega življenja in fenomene, kot so čisto razmerje in plastična seksualnost. Poleg tega je uporabo interneta za spoznavanje partnerjev treba postaviti tudi v kontekst procesov globalizacije in individualizacije ter nenazadnje sprememb na trgu dela.

Specifika virtualnega maritalnega trga je v tem, da omogoča spoznavanje partnerjev, ki segajo prek socialnih omrežij, v katere je posameznik vključen v realnem življenju (Fione in Donath, 2005). Barraket in Henry-Waring (2008: 157) ob tem poudarjata, da »pobeg« iz lastnih socialnih omrežij posameznikom omogoča raziskovanje in izražanje novih vidikov lastne seksualnosti in intimnosti, »ne da bi bili ob tem omejeni z normativnim vplivom svojih lastnih socialnih omrežij«. Vendar pa avtorja hkrati ugotavljata, da internetna komunikacija ne prinaša bistvenih novosti v tradicionalne spolne vzorce in razmerja med spoloma, saj se ti prenašajo in reproducirajo tudi v virtualnem prostoru ter se tam lahko celo okrepijo.

V pričujočem članku, ki temelji na rezultatih prve empirične raziskave o uporabi interneta za spoznavanje partnerjev v Sloveniji, pregledno predstavljamo dva vidika spletnih zmenkarij: vzpostavitev prvega stika v virtualnem prostoru in prehod iz virtualnega v realni prostor. Zanimalo nas je tudi, kakšno vlogo pri tem igra spolna usmerjenost uporabnikov spletnih zmenkarij. Slednje je pomembno iz več razlogov. Glavnina raziskav, ki se ukvarja z uporabo interneta za spoznavanje potencialnih partnerjev, se osredotoča zgolj na homo- ali heteroseksualce. Primerjalne študije med omenjenima skupinama ne obstajajo ali pa se osredotočajo zgolj na en vidik – na primer na pomembnost starosti. Kaufman in Phua (2007) tako ugotavljata, da geji v primerjavi s heteroseksualnimi moškimi v svojih internetnih profilih pogosteje navajajo želeno starost potencialnega partnerja. Primerjava med skupinami glede na spolno usmerjenost je pomembna tudi zaradi tega, ker sta maritalna trga isto- in raznospolno usmerjenih posameznikov različna. Dejstvo, da homoseksualna skupina predstavlja manjši del populacije – ocene o deležu se razlikujejo in so povezane tako z merskimi inštrumenti kot z družbeno klimo, ki o(ne)mogoča razpravo o homoseksualnosti (prim. Sandfort, 1998) – najverjetneje vpliva tudi na dinamiko in možnosti spoznavanja potencialnih istospolnih partnerjev, saj je ta maritalni trg manjši. Prav tako raziskave, v katerih so primerjali različne oblike partnerskih zvez, kažejo, da je tisto, kar gejevske partnerske zveze loči tako od heteroseksualnih kot lezbičnih partnerskih zvez, večja stopnja sprejemanja nemonogamnosti (Christopher in Sprecher, 2000). Poleg tega na istospolne partnerske zveze vpliva tudi heteronormativno okolje. Rosser in sodelavci (2008) na primer ugotavljajo, da ponotranjena homonegativnost lahko vodi k spolnim praksam, ki niso v skladu z »varno seksualnostjo«. Predvidevamo, da omenjene razlike potencialno vplivajo tudi na dinamiko in oblike spoznavanja istospolnih partnerjev v virtualnem svetu. Ker so nekatere med njimi značilne zgolj za moški del homoseksualne populacije, v pričujočem članku skupin glede na spolno usmerjenost ne obravnavamo kot homogenih, pač pa smo jih, tam kjer je bilo smiselno, analizirali tudi skozi optiko spola.

V prvem delu članka predstavljamo načrt in potek raziskave ter sociodemografske značilnosti vzorca, v preostalih dveh vsebinskih delih članka pa najprej analiziramo izkušnje uporabnikov spletnih strani za spoznavanje potencialnih partnerjev pri srečevanju partnerjev v virtualnem prostoru, karakteristike, na katere so pozorni pri prebiranju internetnih profilov, in načine, na katere anketiranke in anketiranci predstavljajo sebe v virtualnem prostoru, nato pa analiziramo prehod iz virtualnega v realni svet. Pri tem prehodu nas je zanimala predvsem vloga seksualnosti ter v povezavi s tem tudi stališča uporabnikov in uporabnic do različnih seksualnih praks, partnerskih zvez in spolnih vlog.

2 O raziskavi in poteku anketiranja

Spletno anketiranje je bilo izvedeno leta 2007. Anketa je bila na spletu dostopna od 26. januarja do 12. februarja 2007, v raziskavi pa je sodelovalo 1334 sedanjih ali nekdanjih uporabnikov in uporabnic internetnih portalov za spoznavanje partnerjev. 86 % vseh anketirancev je izpolnilo 90 % ali več anketnega vprašalnika. Tisti, ki so odgovorili na manj kot 90 % vprašanj iz ankete, so v povprečju odgovorili na 77 % zastavljenih vprašanj.¹

Vzorec smo oblikovali s pomočjo snežne kepe. Po elektronski pošti smo po lastnih socialnih omrežjih pošiljali vabila k sodelovanju v raziskavi, hkrati pa smo objavili tudi oglase na spletnih straneh v Sloveniji, ki ponujajo možnost spoznavanja potencialnih partnerjev (Friendi in flirt, Kupido, Ona on, Spoznaj ipd.). Oglasi za raziskavo niso bili objavljeni kot internetni profili uporabnikov, pač pa so administratorji omenjenih strani oblikovali posebno sporočilo za uporabnike (vabilo za sodelovanje v raziskavi), ki je bilo objavljeno na prvi strani ali v ustreznem delu (npr. obvestila, novice itd.) omenjenih spletnih strani.

Namen raziskave je bil zbrati osnovne informacije o razširjenosti, vsebini, dinamiki in oblikah uporabe interneta za spoznavanje potencialnih partnerjev v Sloveniji. Te informacije smo zbrali s pomočjo anketnega vprašalnika, pri tem pa smo v vsebinskem smislu upoštevali internetne profile za spoznavanje partnerjev. Del vprašanj v anketi je bil tako neposredno povezan z informacijami, ki jih uporabniki posredujejo potencialnim partnerjem prek internetnih profilov. Pilotna verzija raziskave, v kateri je sodelovalo 100 anketirank in anketirancev, je bila izvedena novembra 2006.

1. Anketo je izpolnilo 1363 uporabnikov spletnih portalov za spoznavanje partnerjev, vendar jih 29 na zadnje vprašanje, v katerem smo anketirance prosili, naj nam povedo, ali so na vprašanja v anketi odgovarjali iskreno in ali njihove odgovore lahko vključimo v nadaljnjo analizo, ni odgovorilo ali pa so potrdili, da njihovi odgovori niso bili iskreni. Odgovore teh 29 anketirank in anketirancev smo izključili iz nadaljnje analize, čeprav se zavedamo, da odgovor na zadnje vprašanje ni zagotovilo za resnicoljubne odgovore pri preostalih anketirancih.

3 Sociodemografske značilnosti vzorca

V priložnostni vzorec smo zajeli 538 moških (40,3 %) in 796 žensk (59,7 %). Skoraj polovica anketirank in anketirancev (47 %) je bila starih med 21 in 30 let, v vzorcu pa je bilo tudi 20 % takih, ki so bili stari od 31 do 40 let. Ti dve starostni skupini predstavljata glavnino anketirank in anketirancev, tako da se v rezultatih raziskave odražajo predvsem njihove izkušnje. Internetne portale anketiranci v vzorcu uporabljajo različno dolgo: skoraj 40 odstotkov te strani obiskuje eno leto ali manj, 36 % spletne portale uporablja od enega do treh let, več kot tri leta pa jih uporablja dobrih 24 % vprašanih anketirancev.

42 % vprašanih je v času anketiranja živelo v urbanih centrih (Ljubljana ali Maribor), 40 % v manjših mestih (Kranj, Celje ipd.), 17 % pa v ruralnih predelih. Izobrazbena struktura vzorca odstopa od splošne izobrazbene strukture v Sloveniji, če upoštevamo podatke iz popisa leta 2002. V vzorec je bilo zajetih 27 % anketirank in anketirancev z univerzitetno izobrazbo (po popisu je v populaciji 12 % univerzitetno izobraženih) in skoraj 51 % tistih, ki so končali srednjo šolo, kar je podobno razmerju v splošni populaciji.

Glede zaposlitvene strukture sta v vzorcu prisotni dve večji skupini: 48 % vprašanih je bilo zaposlenih za polni ali polovični delovni čas, 40 % vzorca pa predstavljajo študentke in študenti. Preostali so večinoma nezaposleni ali pa niso navedli podatka o zaposlitvenem statusu. 17 anketirancev v vzorcu je navedlo, da so upokojeni.

Ker je bil vprašalnik namenjen tako tistim, ki iščejo partnerja, kot tistim, ki so internet uporabljali za iskanje partnerja, so bili v vzorec zajeti tako samski ljudje kot tisti, ki so v partnerskih zvezah. Hkrati je treba poudariti, da tovrstne spletne portale uporabljajo tudi tisti, ki so že v partnerskih zvezah – bodisi za krajše seksualne zveze, za iskanje novega potencialnega partnerja in podobno. V našem vzorcu je bilo 53 % anketirancev, ki v času anketiranja niso bili v partnerski zvezi in so s pomočjo interneta iskali potencialnega partnerja bodisi za dolgotrajno zvezo ali za drugačne oblike začasnih zvez. Preostali anketiranci so bili v času anketiranja v partnerski zvezi. Med njimi so bili tako nekdanji uporabniki internetnih zmenkarij kot tudi sedanji. V vzorec smo torej želeli zajeti »virtualno skupnost« posameznikov in posameznic, ki internet uporabljajo za spoznavanje partnerjev, ne glede na to, ali so trenutno aktivni ali bivši člani te skupnosti.

929 anketirancev (69,6 %) je svojo spolno usmerjenost opredelilo kot heteroseksualno, 183 anketirancev se je izreklo za homoseksualce (13,7 %), 149 jih je poročalo, da je njihova spolna usmerjenost biseksualna (11,2 %), medtem ko se 65 anketirank in anketirancev ni moglo definirati glede spolne usmerjenosti (odgovor »ne vem, nisem prepričan/-a«). Med heteroseksualnimi anketiranci v vzorcu prevladujejo ženske (63,6 %), med homoseksualnimi moški (67,2 %), med biseksualci v vzorcu je več žensk (62,9 %), prav tako tudi med neodločenimi (73,2 %).

4 Rezultati

V nadaljnji analizi bomo zaradi jasnosti predstavljenih podatkov iz vzorca izključili tiste, ki svoje spolne usmerjenosti niso definirali.² Končni vzorec tako sestavlja 1261 uporabnikov (41 %) in uporabnic (59 %) spletnih portalov za spoznavanje potencialnih partnerjev in partneric.

4.1 Izkušnje in praksa spletnih zmenkarij

Raziskava pri vprašanju motivov (tabela 1) za uporabo interneta za spoznavanje potencialnih partnerjev ni pokazala nobenih bistvenih razlik glede na spolno usmerjenost anketirancev. Za večino vprašanih sta poglavitna razloga za to, da iščejo partnerje prek interneta, v enostavnosti vzpostavljanja stikov z drugimi ljudmi. Hkrati je večini pomembno tudi dejstvo, da tako spoznavanje ohranja razmeroma visoko mero anonimnosti, kar pomeni, da ima posameznik visok nadzor nad situacijo in da se lahko vedno umakne brez posledic oziroma obveznosti.

Tabela 1: Kateri so razlogi, da ste iskali/iščete potencialnega partnerja prek interneta (v odstotkih)?³

	Heteroseksualci			Homoseksualci			Biseksualci		
	M	Ž	Skupaj	M	Ž	Skupaj	M	Ž	Skupaj
Bil sem nezadovoljen v trenutni partnerski vezi	14,9	14,3	14,5	12,6	17,0	14,1	13,0	15,7	14,7
Nikjer drugje ne najdem partnerja/partnerke	34,1	23,7	27,5	21,1	34,0	25,4	37,0	22,9	28,4
Nimam časa, da bi partnerja/partnerko iskal drugje	31,7	26,7	28,6	25,3	25,5	25,4	21,7	17,1	19,0
Nimam drugih možnosti, da bi partnerja/partnerko našel	32,5	30,0	30,9	27,4	31,9	28,9	26,1	27,1	26,7
Tako se mi zdi najlažje navezati stik	47,0	45,7	46,2	47,4	63,8	52,8	43,5	45,7	44,8
To je najbolj anonimno – vedno se lahko umakneš brez obveznosti	47,4	52,2	50,4	56,8	53,2	55,6	50,0	54,3	52,6

- V našem vzorcu je zastopanost homoseksualne in biseksualne skupine resda nadpovprečna, vendar pa na osnovi tega ne moremo zaključiti, da internetne portale za spoznavanje potencialnih partnerjev uporablja proporcionalno več homoseksualcev in biseksualcev. Razmeroma visok delež homoseksualcev in biseksualcev v vzorcu je namreč posledica dodatnih prizadevanj avtorjev te raziskave, da bi vanjo vključili tudi te socialna omrežja (npr. posebna vabila k sodelovanju v raziskavi na gejevskih in lezbičnih spletnih straneh ter poštnih predalih).
- Vprašanje je omogočalo več možnih odgovorov, zato deleži pri posameznih skupinah presegajo 100 odstotkov.

Tudi med spoloma ni bistvenih razlik, čeprav je na nekatere vredno opozoriti. Več heteroseksualnih in biseksualnih moških kot heteroseksualnih in biseksualnih žensk poroča, da te spletne portale uporabljajo zaradi tega, ker nikjer drugje ne najdejo partnerja. V homoseksualni skupini je razmerje ravno obratno: s tem razlogom te portale uporablja več žensk kot moških. Podobna, čeprav ne tako izrazita razlika se kaže tudi v pomembnosti anonimnosti; medtem ko je med heteroseksualci in biseksualci anonimnost bolj pomembna za ženske kot moške (čeprav tudi pri moških ta motiv dosega razmeroma visoko stopnjo), je pri homoseksualcih anonimnost nekoliko bolj pomembna moškim kot ženskam. Vendar pa so te razlike minimalne. Največja razlika med spoloma v homoseksualni skupini se pravzaprav kaže pri trditvi, da uporaba interneta za spoznavanje potencialnih partnerjev omogoča najlažje navezovanje stikov; to je prevladujoči motiv predvsem med homoseksualnimi ženskami, medtem ko je pri homoseksualnih moških bolj izražena potreba po anonimnosti.

Obstajajo različni načini spoznavanja potencialnih partnerjev prek interneta (ženitne posredovalnice, spoznavanje po načelu socialnih omrežij prijateljev – t. i. »match-making« ipd.), a najbolj prepoznaven način sledi klasičnim »malim oglasom« v časopisih in revijah, le da pri tem te spletne strani izkoriščajo prednosti interneta, ki omogoča sinhrono in asinhrono komunikacijo (npr. e-pošta, pošiljanje instantnih sporočil, virtualna videokomunikacija itn.). Večina spletnih strani za spoznavanje partnerjev od uporabnikov zahteva oblikovanje svojega spletnega profila (ali, rečeno drugače, napisati morajo »svoj oglas«), ki je namenjen kratki samopredstavitvi uporabnika. Pri tem so uporabniku pogosto ponujeni že vnaprej oblikovani profili, v katerih le s preprostim klikanjem označi določene vnaprej pripravljene kategorije (barva oči, starost, kraj bivanja itd.), ki naj bi drugim uporabnikom predstavile posameznikove osnovne značilnosti, fizične karakteristike in podobno. Internetni profili omogočajo tudi objavo slike (tabela 2). 40 % naših anketirank in anketirancev je v svojem profilu objavilo sliko. Med njimi je več moških (50,7 %) kot žensk (32,2 %) in več homoseksualcev kot bi- in heteroseksualcev. Razlike so statistično značilne tako po spolu ($\chi^2 = 48,36$, $p < 0,01$) kot po spolni usmerjenosti ($\chi^2 = 45,58$, $p < 0,01$).⁴ Vendar pa je ob tem treba opozoriti, da slab odstotek in pol tistih, ki so objavili sliko, na sliki niso objavili svoje podobe.

Tabela 2: Ali ste v svojem profilu objavili sliko (v odstotkih) glede na spol in spolno usmerjenost?

Ali ste v svojem profilu objavili sliko?	Da	Ne
Moški	50,7	49,3
Ženske	32,2	67,8
Heteroseksualci	36,6	63,4
Homoseksualci	55,2	44,8
Biseksualci	41,9	58,2

4. Kljub temu da vzorec ni verjetnostni in strogo gledano ugotovitev ne moremo posploševati na celotno populacijo uporabnikov in uporabnic spletnih portalov za iskanje partnerjev, smo v analizo vključili teste statistične značilnosti, da prikažemo, pri katerih temah so razlike med primerjanimi skupinami relativno velike.

Besedilo in slika, ki sta del internetnega profila in s tem virtualne komunikacije, sta ključna elementa v procesu filtriranja (Davis in dr., 2006), ki ga uporabniki in uporabnice internetnih portalov uporabljajo pri izbiranju oseb, s katerimi bodo v virtualnem prostoru vzpostavili stik. Zaradi tega smo v naši raziskavi anketiranke in anketirance spraševali, na katere informacije oziroma osebnostne lastnosti so najbolj pozorni, ko vzpostavljajo stik z drugimi uporabniki internetnih portalov za spoznavanje potencialnih partnerjev (tabela 3).⁵

Rezultati so pokazali, da med tremi obravnavanimi skupinami po spolni usmerjenosti ni bistvenih razlik; za uporabnike spletnih zmenkarij so v procesu filtriranja najpomembnejše informacije, ki odločajo o vzpostavitvi stika, starost osebe in videz osebe na sliki, poleg tega pa tudi kraj bivanja, v manjši meri pa k odločitvi prispevajo še postava osebe, interesne dejavnosti, izobrazba, spolne navade, samopredstavitveno besedilo in nenazadnje kadilske navade.

Vendar pa v našem vzorcu obstajajo določene spolno zaznamovane razlike med tremi obravnavanimi skupinami. Medtem ko je starost tako pri hetero- kot biseksualnih moških in ženskah najpomembnejša, to ne velja v popolnosti za homoseksualno skupino. Za moške v tej skupini je tako kot pri ostalih skupinah še vedno najpomembnejši dejavnik starost, medtem ko so ženske v homoseksualni skupini kot pomembno informacijo, na osnovi katere vzpostavljajo stik z drugimi uporabnicami v virtualnem prostoru, pogostejše kot starost omenjale interesne dejavnosti osebe. Vendar pa je treba poudariti, da je v skupini homoseksualnih žensk starost vendarle pristala na drugem najpomembnejšem mestu, tako da z določeno gotovostjo lahko zaključimo, da je starost uporabnikov internetnih portalov za spoznavanje potencialnih partnerjev pri večini prvi in najpomembnejši filter (poleg, seveda, spolne usmerjenosti).

Še ena razlika, ki loči skupino homoseksualnih žensk od preostalih, je pomembnost videza na sliki. Pri vseh ostalih skupinah je ta videz poleg starosti drugi najpomembnejši dejavnik, medtem ko je v omenjeni skupini videz na sliki četrta prioriteta informacija, ki jo upoštevajo pri vzpostavljanju virtualnih stikov. Ženske v homoseksualni skupini so hkrati primerjalno z drugimi skupinami tretjo najvišjo pomembnost pripisale samopredstavitvenemu besedilu, ki pri drugih skupinah ne igra tako pomembne vloge. Zanimivo je, da samopredstavitvenemu besedilu na splošno večjo pozornost namenjajo ženske ne glede na spolno usmerjenost kot pa moški – tako hetero- kot bi- in homoseksualci. Na razlike v pomembnosti samopredstavitvenega besedila v moških in ženskih profilih so pokazale tudi nekatere druge študije (prim. Fiore in dr., 2008).

Moške ne glede na spolno usmerjenost povezuje tudi pomembnost kraja bivanja kot odločujočega dejavnika za vzpostavitev stika. Pri vseh treh skupinah moških je ta informacija tretja najpomembnejša informacija, na katero so pozorni, medtem ko pri ženskah igra manjšo vlogo. Še ena razlika, ki loči moške od žensk ne glede na

5. Pri možnih odgovorih na to vprašanje smo upoštevali vsebinsko zasnovo internetnih profilov; sestavili smo seznam najpogostejših lastnosti (od starosti do barve las ipd.), ki jih uporabniki spletnih strani lahko ali morajo posredovati, ko oblikujejo svoj spletni profil. Isti seznam lastnosti smo nato upoštevali tudi pri vprašanju o lažnih informacijah, ki jih uporabniki podajajo na svojih spletnih profilih.

spolno usmerjenost, je pozornost na fizično postavo osebe in spolne navade osebe. Postava je pomembna tako za hetero- in biseksualne moške (četrto prioriteto mesto) kot homoseksualne moške (peto prioriteto mesto), medtem ko so za homoseksualne in biseksualne moške pomembne tudi spolne navade osebe.

V razlikah, ki jih beležimo med uporabniki in uporabnicami internetnih portalov za spoznavanje potencialnih partnerjev glede pomembnosti informacij za vzpostavitev stika z drugimi osebami, torej lahko zabeležimo nekaj stereotipnih predstav; poleg starosti in videza na sliki, ki so pomembne informacije za vse, moške bolj zanimajo fizični videz telesa in seksualne navade, medtem ko ženske več pozornosti dajejo temu, kako se oseba predstavi na profilu in kakšne so njene interesne dejavnosti (glej tabelo 3).

Tabela 3: Prvih deset lastnosti (v odstotkih), na katere so uporabniki interneta pozorni, ko spoznavajo partnerje na internetu⁶

Heteroseksualci				Homoseksualci				Biseksualci			
Lastnost	M	Lastnost	Ž	Lastnost	M	Lastnost	Ž	Lastnost	M	Lastnost	Ž
Starost	53,4	Starost	59,8	Starost	71,9	Interesne dejavnosti	53,8	Starost	55,8	Starost	58,3
Videz na sliki	49,8	Videz na sliki	49,3	Videz na sliki	63,6	Starost	46,2	Videz na sliki	53,8	Videz na sliki	48,8
Kraj bivanja	47,6	Interesne dejavnosti	45,3	Kraj bivanja	47,9	Samopredstavitveno besedilo	46,2	Kraj bivanja	53,8	Izobrazba	46,4
Postava	37,1	Izobrazba	44,9	Spolne navade	42,1	Videz na sliki	42,3	Postava	42,3	Samopredstavitveno besedilo	42,9
Kadilske navade	34,9	Kraj bivanja	38,4	Postava	39,7	Kraj bivanja	40,4	Spolne navade	40,4	Interesne dejavnosti	39,3
Interesne dejavnosti	33,6	Samopredstavitveno besedilo	33,2	Pričakovanje glede spolnosti	38,0	Izobrazba	38,5	Teža	38,5	Kraj bivanja	34,5
Izobrazba	29,3	Kadilske navade	33,0	Interesne dejavnosti	36,4	Teža	21,2	Pričakovanje glede spolnosti	38,5	Pričakovanje glede spolnosti	22,6
Teža	29,0	Pivske navade	29,6	Teža	34,7	Pivske navade	17,3	Interesne dejavnosti	34,6	Postava	22,6
Samopredstavitveno besedilo	25,4	Višina	25,8	Samopredstavitveno besedilo	34,7	Kadilske navade	11,5	Izobrazba	28,8	Višina	15,5
Pričakovanje glede spolnosti	24,1	Ali ima otroka	19,3	Višina	28,1	Ali ima otroka	11,5	Samopredstavitveno besedilo	25,0	Kadilske navade	15,5

6. Podatki so prikazani v treh skupinah glede na spolno usmerjenost, vsaka skupina pa je nato razdeljena še na moški in ženski spol. Lastnosti so za vsako podkategorijo posebej prikazani padajoče.

V virtualnem svetu se vedno znova postavlja vprašanje o resničnosti podanih informacij v uporabnikovih profilih. S tem ne želimo reči, da vprašanje resničnosti podajanja informacij o sebi ni pomembno tudi v »realnem svetu«, vendar pa je prav za virtualni svet značilno, da – kot je leta 1993 v *New Yorkerju* zapisal Peter Steiner – »na internetu nihče ne ve, da si pes«. Nekatere raziskave o spoznavanju partnerjev prek interneta poročajo, da anonimnost, ki jo zagotavlja virtualni svet, lahko prispeva k neprimernemu ali žaljivemu komuniciranju med uporabniki tako v virtualnem kot pozneje tudi v realnem svetu (Barraket in Henry-Waring, 2008), hkrati pa omogoča prekinitev komunikacije in umik brez razlage. Nekatere druge raziskave (Ellison in dr., 2006; Gibbs in dr., 2006) anonimnosti ne pripisujejo dvorezne vloge, saj naj bi uporabniki spletnih portalov posebej pozorno skrbeli za točno predstavitev samega sebe na spletu, ker je njihov cilj vendarle srečanje v živo. Vendar pa naša raziskava tega ne potrjuje povsem. Pokazala je namreč, da je dobrih 29 % vprašanih heteroseksualcev, skoraj 39 % vprašanih homoseksualcev in dobrih 43 % vprašanih biseksualcev v svojih profilih ali v virtualni komunikaciji na spletu že posredovalo neresnične informacije o sebi. Pri tem obstaja statistično značilna povezanost med (ne)iskrenostjo in spolno usmerjenostjo anketirancev ($\chi^2 = 14,98$, $p < 0,01$) in med (ne)iskrenostjo in spolom anketirancev ($\chi^2 = 7,79$, $p < 0,05$) (glej tabelo 4).

Tabela 4: Ali ste v svojem profilu kdaj podali netočne informacije (v odstotkih) glede na spol in spolno usmerjenost?

Ali ste v svojem profilu kdaj podali netočne informacije?	Da	Ne
Moški	28,0	72,0
Ženske	35,7	64,3
Heteroseksualci	29,4	70,6
Homoseksualci	38,7	61,3
Biseksualci	43,4	56,6

Med informacijami, ki so jih anketiranci najpogosteje prirejali, so podatki o starosti, teži, navadah in zakonskem stanu (tabela 5). Z drugimi besedami to pomeni, da če se v posameznikovem profilu pojavljajo zlagane informacije, je najbolj verjetno, da se posameznik predstavlja kot mlajši ali starejši, z manj kilogrami, kot jih ima v resnici, z boljšimi navadami glede pitja in kajenja ter kot nekdo, ki ni v partnerski zvezi ali poročen, čeprav v resnici je.

Tabela 5: Vsebine prvih najpogostejših lažnih informacij v profilih (izraženo v odstotkih glede na tiste, ki so že kdaj podali lažne informacije) glede na spolno usmerjenost in spol.

Heteroseksualci				Homoseksualci				Biseksualci			
Lastnosti	M	Lastnosti	Ž	Lastnosti	M	Lastnosti	Ž	Lastnosti	M	Lastnosti	Ž
Netočni podatki o navadah	42,4	Nižja teža	41,4	Nižja teža	48,9	Starejši	52,9	Mlajši	65,0	Nižja teža	45,7
Mlajši	37,3	Starejši	37,5	Mlajši	46,7	Nižja teža	17,6	Na sliki nisem bil jaz	20,0	Netočni podatki o navadah	42,9
Starejši	23,7	Netočni podatki o navadah	22,4	Nisem poročen/v zvezi, čeprav sem	17,8	Mlajši	17,6	Nižja teža	20,0	Starejši	37,1
Nisem poročen/v zvezi, čeprav sem	20,3	Višja telesna višina	21,1	Na sliki nisem bil jaz	15,6	Netočni podatki o navadah	17,6	Starejši	20,0	Višja izobrazba	11,4
Nižja teža	16,9	Mlajši	16,4	Višja telesna višina	11,1	Nižja telesna višina	11,8	Netočni podatki o navadah	20,0	Na sliki nisem bil jaz	8,6
Na sliki nisem bil jaz	13,6	Nisem poročen/v zvezi, čeprav sem	16,4	Netočni podatki o navadah	11,1	Višja izobrazba	11,8	Boljši premoženjski status	15,0	Višja telesna višina	5,7
Višja telesna višina	11,9	Na sliki nisem bil jaz	9,9	Starejši	8,9	Na sliki nisem bil jaz	5,9	Višja telesna višina	10,0	Mlajši	5,7
Slabši premoženjski status	10,2	Nižja izobrazba	6,6	Višja teža	6,7	Višja telesna višina	5,9	Nižja izobrazba	10,0	Boljši premoženjski status	5,7
Nižja izobrazba	10,2	Višja teža	5,3	Nižja izobrazba	4,4	Nižja izobrazba	5,9	Nisem poročen/v zvezi, čeprav sem	10,0	Nisem poročen/v zvezi, čeprav sem	5,7
Višja izobrazba	10,2	Slabši premoženjski status	5,3	Višja izobrazba	2,2	Višja teža	/	Višja teža	5,0	Nižja telesna višina	2,9

Tudi v primeru lažnih informacij v internetnih profilih beležimo razlike med skupinami, ki so povezane s spolno usmerjenostjo, predvsem pa s spolom. Medtem ko heteroseksualne in biseksualne ženske ter homoseksualni moški najpogosteje posredujejo lažne informacije o svoji telesni teži, se heteroseksualni in biseksualni moški predstavljajo mlajši, kot so v resnici. Heteroseksualni moški prikrivajo tudi informacije

o svojih pivskih, kadilskih in podobnih navadah. Zanimivo je, da v nasprotju s heteroseksualnimi in biseksualnimi moškimi, ki navajajo nižjo starost, homoseksualne ženske med lažnimi informacijami najpogosteje navajajo, da so starejše kot v resnici. Hetero- in homoseksualni moški lažejo tudi o svojem zakonskem stanu – predstavljajo se kot samski, čeprav so v resnici v partnerski zvezi ali poročeni. Ženske te informacije praviloma ne prikrivajo – še posebej to velja za homoseksualne ženske, saj nobena od anketiranih homoseksualnih žensk ni navajala lažnih informacij o svojem zakonskem stanu. Čeprav se na prvi pogled zdi, da bi bilo to lahko povezano z dejstvom, da v Sloveniji istospolne poroke niso mogoče, pa se ta razlaga vendarle ne sklada z informacijo, da o svojem zakonskem oziroma partnerskem statusu istospolni moški navajajo lažne podatke. Homoseksualni moški tudi pogosteje kot vse preostale skupine v svojih profilih objavljajo lažne slike samih sebe.

Podatki o lažnih informacijah, ki jih uporabniki internetnih zmenkarij posredujejo v virtualnem svetu, dopolnjujejo rezultate o pomembnih lastnostih, na katere so pozorni pri iskanju potencialnih partneric in partnerjev. Laži v povezavi s težo, starostjo in videzom so povezane s pomembnostjo, ki jo uporabniki internetnih portalov za spoznavanje partnerjev dajejo posameznikovi starosti ter telesni in vizualni podobi. Če na splošno za vse tri skupine, vključene v našo raziskavo, velja, da pri iskanju partnerja oziroma partnerke največjo pozornost posvečajo starosti, hkrati velja, da je med tistimi, ki posredujejo lažne informacije, največ prav teh, ki lažejo glede svoje starosti in v povezavi s tem glede svoje telesne teže. To pomeni, da so najpomembnejše informacije o potencialnem partnerju hkrati potencialno tudi najbolj neverodostojne. Pri tem pa ne vemo, kako »velike« so te laži; ali gre pri prikrivanju prave starosti za odstopanje nekaj let in pri zakrivanju odvečnih kilogramov za odštevanje nekaj kilogramov ali pa uporabniki internetnih zmenkarij ustvarijo povsem virtualno podobno samega sebe, ki popolnoma odstopa od realnosti. Ta vidik internetnih zmenkarij zagotovo potrebuje dodatno raziskovanje.

4.2 Seksualnost v praksi

V raziskovanju praks spoznavanja partnerjev prek interneta je precej pozornosti namenjene prehodu iz spletne v nespletno komunikacijo, kar smo raziskovali tudi v pričujoči raziskavi. Ena od dimenzij tega procesa je čas, ki preteče od prvega stika na internetu do srečanja v živo. Glavnina moških, ki je sodelovala v naši raziskavi, se je z zadnjo osebo, ki so jo spoznali na internetu, v živo srečala v manj kot enem tednu (24 %), v enem do dveh tednih (20 %) oziroma v dveh tednih do enem mesecu (20 %) po prvem vzpostavljenem stiku prek internetnega portala. Pri ženskah je čas od prvega stika do srečanja v živo daljši. Glavnina je iz virtualne v realno komunikacijo prestopila v dveh tednov do enem mesecu (21 %), v do dveh mesecih (16 %) oziroma v več kot dveh mesecih (29 %) po začetnem stiku. Razlike med moškimi in ženskami so statistično značilne ($\chi^2 = 88,24$, $p < 0,01$).

Tabela 6: Koliko časa je preteklo od prvega stika na internetu do srečanja v živo (v odstotkih) glede na spol?

	Manj kot en teden	Od enega do dveh tednov	Od dveh tednov do enega meseca	Od enega do dveh mesecev	Več kot dva meseca	Nisem se še srečal/-a v živo
Moški	23,8	20,4	20,2	12,1	12,9	10,5
Ženski	9,4	12,6	20,5	15,7	28,5	13,2
Skupaj	15,4	15,9	20,4	14,2	22,0	12,1

Podobno dinamiko beležimo tudi v primeru prvega spolnega odnosa z osebo, ki jo je nekdo spoznal na internetu in se nato z njo srečal v živo (tabela 7). Glede na podatke o zadnji osebi, s katero so se spoznali na internetu in z njo imeli spolni odnos, za moške velja, da imajo bistveno prej spolni odnos z osebo, ki so jo spoznali na internetu, kot velja za ženske. Razlike so statistično značilne ($\chi^2 = 77,22$, $p < 0,01$). Medtem ko je 22 % moških prvi spolni odnos imelo na prvem zmenku, je med ženskami takih 9 %. 58 % vprašanih moških je imelo spolni odnos z zadnjo osebo, ki so jo spoznali na internetu, v roku enega meseca po prvem zmenku v živo, medtem ko je v istem času prvi spolni odnos imelo 35 % žensk.

Tabela 7: Koliko časa je preteklo od prvega srečanja v živo do prvega spolnega odnosa (v odstotkih) glede na spol

	Zgodilo se je na prvem zmenku	Zgodilo se je v roku enega tedna	Zgodilo se je v roku dveh tednov	Zgodilo se je v roku enega meseca	Zgodilo se je pozneje kot v enem mesecu	Nisem imel/-a spolnih odnosov
Moški	22,0	13,1	11,8	11,1	8,9	33,0
Ženski	9,0	6,5	7,0	12,1	17,8	47,5
Skupaj	14,5	9,3	9,0	11,7	14,0	41,4

Razlike med prvim srečanjem v živo in prvim spolnim odnosom med moškimi in ženskami v našem vzorcu deloma lahko pojasnimo z razlikami, povezanimi s spolno usmerjenostjo uporabnikov internetnih zmenkarij. Na splošno lahko rečemo, da homoseksualci in biseksualci, vključeni v naš vzorec, hitreje prestopijo iz virtualnega v realni svet in posledično tudi hitreje vstopijo v seksualno razmerje z osebo, ki so jo spoznali na internetu. Moški iz homoseksualne skupine torej delno zagotovo vplivajo na rezultate, ki veljajo za vse moške iz našega vzorca. Medtem ko se je 28 % vprašanih heteroseksualcev z osebo, ki so jo spoznali v virtualnem svetu, v živo srečalo v dveh tednih po vzpostavljenem stiku, je bilo med homoseksualci takih 42 % odstotkov, med biseksualci pa 37 % (tabela 8). Podobno je v istem časovnem obdobju 26 % heteroseksualcev, 53 % homoseksualcev in skoraj 47 % biseksualcev s to osebo imelo tudi prvi spolni odnos (tabela 9). Razlike med skupinami po spolni usmerjenosti so statistično značilne tako glede srečanja v živo ($\chi^2 = 36,57$, $p < 0,01$) kot glede prvega spolnega odnosa ($\chi^2 = 78,86$, $p < 0,01$). Ob tem je vredno omenbe, da 33 % heteroseksualcev,

36 % homoseksualcev in skoraj 43 % biseksualcev pri omenjenem spolnem odnosu (spolni odnos z zadnjo osebo, ki so jo spoznali na internetu) ni uporabilo kondoma. Vendar pri tem ne vemo, kakšen spolni odnos so anketiranci imeli. Zaradi tega ne moremo brezpogojno trditi, da je v vseh tem primerih šlo za nevarno spolno aktivnost. Večina tistih, ki so kondom uporabili, je to storila zaradi zaščite pred spolno prenosljivimi boleznimi ter v primeru hetero- in biseksualcev tudi za zaščito pred nezaželeno nosečnostjo.

Tabela 8: Koliko časa je preteklo od prvega stika na internetu do srečanja v živo (v odstotkih) glede na spolno usmerjenost

	Manj kot en teden	Od enega do dveh tednov	Od dveh tednov do enega meseca	Od enega do dveh mesecev	Več kot dva meseca	Nisem se še srečal/-a v živo
Heteroseksualci	12,1	16,0	21,6	14,0	22,7	13,6
Homoseksualci	25,9	16,2	16,8	15,1	21,1	4,9
Biseksualci	21,8	15,0	17,7	14,3	19,0	12,2

Tabela 9: Koliko časa je preteklo od prvega srečanja v živo do prvega spolnega odnosa (v odstotkih) glede na spolno usmerjenost

	Zgodilo se je na prvem zmenku	Zgodilo se je v roku enega tedna	Zgodilo se je v roku dveh tednov	Zgodilo se je v roku enega meseca	Zgodilo se je pozneje kot v enem mesecu	Nisem imel/-a spolnih odnosov
Heteroseksualci	10,3	7,0	8,6	11,4	15,7	47,0
Homoseksualci	24,0	17,7	11,4	12,6	8,6	25,7
Biseksualci	26,4	11,6	8,5	12,4	11,6	29,5

Razlike, ki se glede na spol in spolno usmerjenost kažejo pri času, pretečenem med prvim stikom na internetu in prvim spolnim odnosom, je treba dodatno osvetliti z namenom, s katerim uporabniki internetnih portalov za spoznavanje partnerjev vstopajo na internet (tabela 10). Nameni, ki so, ponovno, statistično značilno različni pri moških in ženskah ter pri vseh treh skupinah glede na spolno usmerjenost, so skladni s prejšnjimi ugotovitvami: tiste skupine, ki pogosteje iščejo partnerja zgolj za seksualnost (bodisi za seks za eno noč ali za redni seks), tudi hitreje vstopajo v seksualna razmerja z ljudmi, ki jih spoznajo na internetu. V anketi smo namen uporabe internetnih zmenkarij merili na petstopenjski Likertovi lestvici s pogostostjo določenega namena (od nikoli do dnevno).

Tabela 10: S katerim namenom uporabljate internetne portale za spoznavanje partnerjev (združeni odgovori za odgovora pogosto in dnevno) (v odstotkih) glede na spol in spolno usmerjenost

	M	Ž	χ^2	Hetero	Homo	Bi	χ^2
za partnersko zvezo	18,3	9,9	28,80**	12,6	17,7	13,0	26,00**
da si ustvarim družino	8,5	4,4	21,78**	7,8	3,8	4,8	21,25*
partner za eno noč (»one night stand«)	15,6	1,6	228,47**	5,2	14,0	12,4	56,28**
partner za redni seks (»fuck buddy«)	16,5	1,7	238,11**	6,0	14,6	9,6	44,74**
partner za virtualni seks	5,9	1,8	43,75**	2,7	4,3	6,9	42,53**
partner za svingerstvo, skupinski seks ipd.	3,9	1,0	74,12**	1,9	1,1	5,5	57,21**
prijateljstvo in druženje	24,6	26,4	2,30	24,3	32,3	25,7	22,15*
klepet po internetu	41,0	50,8	17,03**	45,0	46,2	58,6	13,82

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

5 Diskusija

Internet postaja pomemben maritalni trg, za katerega ne moremo trditi, da je alternativa tovrstnemu trgu v realnem svetu (pri tem so izjeme morda le seksualne manjšine), pač pa ga dopolnjuje. Večina sodelujočih v raziskavi je poudarila, da internet za spoznavanje partnerjev uporabljajo preprosto zaradi tega, ker je to v sodobnosti najbolj enostaven način za to dejavnost. Pri tem se zdi, da ima »enostavnost« drugačne konotacije, če jo pogledamo skozi optiko spolne usmerjenosti; za heteroseksualne anketirance je enostavnost povezana s preprostim dostopom do potencialnih partnerjev, za homoseksualne anketirance pa je ta preprostost povezana tudi z dejstvom, da je alternativ za spoznavanje potencialnih partnerjev bistveno manj kot pri heteroseksualni populaciji.

Nekaterim je spoznavanje v virtualnem svetu, kot je pokazala naša raziskava, pomembno zaradi določene mere anonimnosti. Vendar pa prav ta lastnost virtualnega sveta omogoča tudi, kot temu pravi Campbell (2004), virtualno raztelesenje. Virtualni prostor omogoča nekakšno »množenje« samega sebe; vsak uporabnik interneta lahko vzpostavi več identitet, s katerimi se predstavlja, zato, poudarja Turkle (2005), virtualni prostor vzpostavlja multiple in heterogene podobe virtualnega jaza. Vendar pa Campbell (2004) ob tem opozarja, da take interpretacije lahko vzpostavljajo zavajajočo predstavo, da je izkušnja realnega sveta radikalno drugačna od izkušnje virtualnega sveta. Meni, da o virtualnem svetu in »raztelesenju« ne moremo razmišljati mimo realnega sveta, saj je virtualni svet vedno že ujet tudi v (telesno) izkušnjo realnega sveta in obratno. Med obema svetovoma torej obstajajo pomembne povezave, ki v primeru uporabe interneta za spoznavanje partnerjev postanejo še toliko pomembnejše, če take internetne portale razumemo kot medij za posredovanje med potencialnimi bodočimi

intimnimi ali seksualnimi partnerji, ki prestopijo meje virtualnega sveta in se – kot zaključni del spoznavnega procesa – srečajo tudi v realnem svetu.

Osrednji del spoznavanja potencialnih partnerjev prek interneta je proces filtriranja, ki ga Davis s sodelavci (2006) deli na dva vidika: »interpretacijo« in »samokonstrukcijo«. Proces interpretacije pomeni natančen pregled informacij o potencialnem partnerju, s katerim se uporabniki spletnih portalov za spoznavanje partnerjev izognejo razočaranjem ob srečanju v realnem svetu. Naša raziskava je pokazala, da »interpretacija« kot del procesa filtriranja poteka skozi dva glavna kanala: starost in videz na sliki. Pri tem ne spol ne spolna usmerjenost ne igrata bistvene vloge. Tako naša kot tuje raziskave o uporabi interneta za spoznavanje partnerjev (prim. Walther, 1996; Fiore in Donath, 2005; Riegelsberger in dr., 2006; Davis in dr., 2006; Fiore in dr., 2008) kažejo, da je slika ključna pri procesu filtriranja. V naši raziskavi se je pokazalo, da slednje še posebej velja za moške, ki v primerjavi z ženskami nekoliko večjo pozornost posvečajo fizičnemu videzu, medtem ko ženske, za katere je videz na sliki sicer prav tako ključen, vendarle določen del pozornosti dajejo tudi samopredstavitvenemu besedilu. Vendar pa glavnina, 60 % sodelujočih v naši raziskavi, v svojem profilu vendarle ni objavila svoje slike, kar je najverjetneje povezano s potrebo po anonimnosti, čeprav v raziskavi nismo posebej spraševali po vzrokih za to. Vendar pa slik, ki so objavljene v internetnih profilih, ne smemo obravnavati ločeno od celotne vsebine profila. Fiore in sodelavci (2008) na osnovi svoje raziskave namreč opozarjajo, da je videz na sliki resda pomemben, vendar je prav tako pomembno tudi samopredstavitveno besedilo, ki lahko vpliva na dojemanje določene podobe na sliki kot zanimive ali nezanimive.

Drugi vidik filtriranja je proces »samokonstrukcije«, ki je s prvim procesom, »interpretacijo«, tesno povezan. Pomeni ustvarjanje lastnega jaza v virtualnem prostoru. Slednje omogoča višjo mero nadzorovanja lastne podobe, kot je to mogoče v realnem svetu, kar pa hkrati omogoča tudi možnost podajanja lažnih informacij. Naša raziskava je tu pokazala visoko skladnost med pomembnimi dejavniki procesa »interpretacije« in tem, kako se ti dejavniki pojavljajo v procesu »samokonstrukcije«. Ker sta starost in videz najpomembnejša kanala za filtriranje, ne preseneča, da so med informacijami, ki so jih anketiranci v naši raziskavi v svojih profilih najpogosteje priredili, tesno povezani prav s tema dvema kriterijema. Anketiranci so namreč najpogosteje prirejali podatka o starosti in teži – ki pa ju lahko razumemo kot tesno povezana s posameznikovim videzom. Poleg tega so anketiranci prirejali tudi informacije o svojih navadah in podatke o zakonskem stanu. Do podobnih ugotovitev prihajajo tudi drugi raziskovalci. Hancock s sodelavci (2007) ugotavlja, da so majhne laži glede višine, teže in starosti običajen del spletnih profilov na portalih za spoznavanje partnerjev, Hall in sodelavci (2010) pa, da moški pogosteje lažejo glede svojega premoženja, partnerske zveze, ki jo iščejo, glede svojih interesnih dejavnosti in zanimanj, medtem ko ženske najpogosteje lažejo glede svoje teže.

Couch in Liamputtong (2008) ob tem poudarjata, da lažne informacije uporabnikom spletnih portalov za spoznavanje partnerjev ne predstavljajo težav zgolj v smislu ločevanja resnice od laži, pač pa tudi v smislu zagotavljanja točnosti svojih podatkov v profilih, saj jih drugi uporabniki zaradi slabih izkušenj lahko dojemajo kot lažne ali vsaj

deloma prirejene. Informacije v profilih so tako razpete med točnostjo in zaželenostjo; uporabniki lahko posredujejo točne informacije, ker to pričakujejo tudi od drugih, a hkrati se zavedajo, da so informacije v profilu ključni element procesa filtriranja, zato težijo tudi k zaželenim podobam, kar pomeni prirejanje resničnih podatkov – na primer podatkov o starosti in teži. Ti rezultati morda ustvarjajo vtis, da je virtualni maritalni trg že a priori podvržen laži in da je realnost bolj »realna« od interneta, vendar to ne drži. Tudi v realnosti – ali na maritalnem trgu izven virtualnega sveta – posamezniki ustvarjajo intencionalne in tudi neintencionalne laži – bodisi prikrivajo svoje »slabe« lastnosti ali pa te postanejo jasne šele s časom. Tudi v realnosti lahko šele skozi čas spoznavamo »resnične« plati partnerja, kar lahko vodi tudi v razpad zveze. V smislu uspešnega filtriranja se zdi, da ima virtualni prostor pravzaprav prednost pred takojšnjim osebnim spoznavanjem, saj pred srečanjem v živo in potencialnim vstopom v partnersko zvezo obstaja obdobje spoznavanja prek interneta. Čeprav to potencialno omogoča preprečevanje poznejših »razočaranj«, pa raziskovalci spletnih portalov za spoznavanje partnerjev vendarle opozarjajo na visoko stopnjo razočaranj, o katerih poročajo posamezniki ob prestopu iz virtualnega v realni svet. Walther s sodelavci (2001) to pojasnjuje z ugotovitvijo, da imajo uporabniki spletnih strani za spoznavanje potencialnih partnerjev na voljo le omejeno število informacij o osebi na drugi strani in zato manjkajoče informacije napolnjujejo z idealiziranimi oziroma »optimističnimi« podobami partnerja, ki ga iščejo. Ob prestopu v realnost je razočaranje lahko veliko, saj so manjkajoči deli informacij, ki si jih je posameznik zgolj (optimistično) zamislil, lahko povsem v nasprotju s pričakovanji.

Kaj pa se v virtualnem svetu zgodi s fizično bližino? Tradicionalna teorija o partnerstvu, kot ugotavljata Barraket in Henry-Waring (2008), je temeljila na fizični bližini partnerjev, internetna tehnologija pa zdaj omogoča enostavno preseganje časovnih in prostorskih ovir ter oblikovanje novih socialnih omrežij. Barraket in Henry-Waring menita, da virtualno spoznavanje partnerjev radikalno spreminja tradicionalno teorijo o partnerstvu, saj naj bi virtualni prostor prispeval k zmanjševanju pomena fizične bližine v procesu vzpostavljanja partnerskega razmerja. Vendar pa, kot kaže naša raziskava, te ugotovitve lahko veljajo zgolj za tisti del partnerskih ali drugačnih razmerij, ki niso usmerjena k prehodu iz virtualnega v realni svet. Gre za razmerja, ki ostajajo v virtualnem prostoru. Tam, kjer internet igra zgolj vlogo posrednika, ki omogoči spoznavanje tudi v realnem svetu, pa vprašanje fizične bližine ostaja pomembno. »Kraj bivanja« je namreč pomembna informacija, ki poleg podobe na sliki in starosti vpliva na proces filtriranja. Ta proces ni bistveno drugačen, če ga pogledamo skozi optiko spola in spolne usmerjenosti, vendar pa ta dva dejavnika igrata pomembno vlogo pri prehodu iz virtualnega v realni svet in pri vstopu v seksualno razmerje.

Ženske v naši raziskavi so v primerjavi z moškimi poročale o daljšem času, ki preteče od prvega stika na spletu do prvega srečanja v živo. Podobno dinamiko beležimo tudi v primeru prvega spolnega odnosa z osebo, ki jo je nekdo spoznal na internetu. Ta razlika se na prvi pogled zdi nelogična, vendar jo lahko vsaj deloma pojasnimo z razlikami, ki jih pri teh procesih kažejo posamezne skupine glede na spolno usmerjenost. Homoseksualci in biseksualci v naši raziskavi so namreč poročali o hitrejšem

prestopu iz virtualnega v realni svet v primerjavi s heteroseksualci, posledično s tem pa tudi o hitrejšem vstopu v seksualno razmerje z osebo, ki so jo spoznali na internetu. Te razlike so povezane tudi z različnimi tipi razmerij, ki jih posamezne skupine želijo vzpostaviti z osebami, ki jih spoznajo v virtualnem prostoru. Pričakovano je raziskava pokazala, da tisti, ki pogosteje iščejo partnerja za seksualno razmerje, tudi hitreje vstopijo v takšno razmerje v primerjavi s tistimi, ki iščejo partnersko razmerje.

Skladna s tem so tudi stališča, ki jih omenjene tri skupine izražajo v odnosu do partnerstva in seksualnosti.⁷ Za heteroseksualno skupino so praviloma značilna bolj tradicionalna razumevanja partnerskih zvez in manjša stopnja sprejemanja konsenzualnih alternativnih partnerskih razmerij, kot so na primer odprte partnerske veze, kar potrjuje rezultate metaraziskave o značilnosti heteroseksualnih in homoseksualnih partnerskih zvez (prim. Christopher in Sprecher, 2000). A kljub tem razlikam monogamno partnersko razmerje dveh oseb še vedno ostaja norma, s katero se večina strinja in h kateri večina teži – pa naj gre za hetero-, homo- ali biseksualno osebo. Spoznavanje partnerjev prek interneta torej resda ustvarja več možnosti za alternativna seksualna/partnerska razmerja, a v osnovi ostaja klasičen postmoderni način vzpostavljanja partnerskih razmerij. Pri tem spolna usmerjenost posameznikov igra določeno vlogo, a kot kaže naša raziskava, vendarle ne tako velike, kot smo jo glede na specifične hetero- in homoseksualnega maritalnega trga pričakovali.

6 Zaključek

Raziskava o uporabi interneta za spoznavanje partnerjev v Sloveniji je bila eksploratorne narave, prvi zarez v nov vidik partnerskih in intimnih razmerij v postmoderni. Čeprav je raziskava vključevala preučevanje večjega dela spoznavnega procesa – od vzpostavitve stika do srečanja v živo – bi bilo treba posamezne vidike dodatno raziskati. V raziskavi tako na primer nismo primerjali pričakovanj, ki se ustvarijo prek spletne komunikacije, z odzivi na partnerja, ko se ta srečata v realnem svetu. Dodatno raziskovanje bi bilo potrebno tudi na področju uporabe tovrstnih portalov po vzpostavitvi partnerske zveze. Nekateri sodelujoči so namreč te portale uporabljali tudi še potem, ko so vstopili v monogamno partnersko razmerje. Dodatno raziskovanje na tem področju je torej zagotovo potrebno. Vsekakor pa na podlagi pridobljenih podatkov lahko rečemo, da spoznavanje partnerjev prek interneta postaja pomemben del maritalnega trga in zaradi svoje množične uporabe zagotovo zgublja nekdanjo stigmo časopisnih malih oglasov ter podobnih načinov spoznavanja partnerjev. Ugotovili smo, da ne spol ne spolna usmerjenost bistveno ne vplivata na proces filtriranja, pri katerem so najpomembnejši podatki o starosti osebe, njeni podobi na sliki in kraju bivanja. Nekaj več razlik med analiziranimi skupinami uporabnikov tovrstnih spletnih portalov se

7. Podrobnejše analize stališč uporabnikov spletnih portalov za spoznavanje partnerjev glede seksualnosti in partnerskih zvez v pričujočem članku zaradi prostorske omejitve ne predstavljamo. Glej več o tem v: Švab, Alenka in Roman Kuhar. 2007. Internet Dating In Slovenia: Some Empirical Findings. Referat na 8. evropski konferenci Sociološke zveze (ESA), Glasgow, 3. – 6. september 2007. Referat je dosegljiv na prošnjo pri avtorjih.

kaže v času prehoda iz virtualnega v realni svet, kar je povezano tudi s tipi razmerij, ki jih posamezniki želijo vzpostaviti z osebami, ki jih spoznajo v virtualnem svetu. A ne glede na to, da smo v homoseksualni in biseksualni skupini zabeležili nekaj več iskanja razmerij, ki se odmikajo od klasičnega monogamnega partnerskega razmerja, slednje še vedno ostaja norma, ki jo večina ne glede na spol ali spolno usmerjenost podpira in k njej teži. Virtualni maritalni trg je tako zgolj dopolnitev maritalnega trga v realnosti. Čeprav ima svoje zakonitosti, posamezniki na enem in drugem trgu težijo k »istemu zaključku«.

Literatura

- Barraket, J., in Henry-Waring, M. S. (2008): Getting It On(Line): Sociological Perspectives on E-dating. *Journal of Sociology* 44 (2): 149–165.
- Bauman, Z. (2003): *Liquid Love*. Cambridge: Polity Press.
- Brym, R. J., in Lenton, R. L. (2001): *Love Online: A Report on Digital Dating in Canada*. Toronto: MSN Canada. Dostopno prek: www.docin.com/p-16766551.html (zadnji dostop 4. 6. 2010).
- Campbell, J. E. (2004): *Getting it On Online: Cyberspace, Gay Male Sexuality and Embodied Identity*. New York: Harrington Park Press.
- Couch, D., in Liamputtong, P. (2008): Online Dating and Mating: The Use of the Internet to Meet Sexual Partners. *Qualitative Health Research* 18 (2): 268–279.
- Christopher, F. S., in Sprecher, S. (2000): Sexuality in marriage, dating, and other relationships: A decade review. *Journal of Marriage and Family* 62 (4): 999–1017.
- Davis, M., Hart, G., Bolding G., Sherr, L., in Elford, J. (2006): E-dating, indetity and HIV Prevention: Theorising sexualities, Risk and Network society. *Sociology of Health and Illnesses* 28 (4): 457–478.
- Ellison, N., Heino R., in Gibbs, J. (2006): Managing Impressions Online: Self-presentation Processes in the Online Dating Environment. *Journal of Computed-Mediated Communication* 11 (2): 415–441.
- Fiore, A. T., in Donath, J. S. (2005): Homophily in Online Dating: When Do You Like Someone Like Yourself. Dostopno prek: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.6.4.7412&rep=rep1&type=pdf> (zadnji dostop: 4. 6. 2010).
- Fiore, A. T., Taylor, L. S., Mendelsohn, G. A., in Hearst, M. A. (2008): Assessing Attractiveness in Online Dating Profiles. Dostopno prek: <http://people.ischool.berkeley.edu/~atf/papers/chil172-fiore.pdf> (zadnji dostop: 4. 6. 2010).
- Gibbs, J. L., Ellison, N. B., in Heino, R. D. (2006): Self-presentation in Online Personals: The Role of Anticipated Future Interaction, Self-disclosure, and Perceived Success in Internet Dating. *Communication Research* 33 (2): 152–176.
- Giddens, A. (2000): *Preobrazba intimnosti*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Hall, J. A., Park, N., Song, H., in Cody, J. M. (2010): Strategic Misrepresentation in Online Dating: The Effects of Gender, Self-monitoring, and Personality Traits. *Journal of Social and Personal Relationships* 27 (1): 117–135.
- Hancock, J. T., Toma C., in Ellison, N. (2007): The Truth About Lying in Online Dating Profiles. Dostopno prek: <http://portal.acm.org/citation.cfm?id=1240697> (zadnji dostop 4. 6. 2010).
- Hardey, M. (2002): Life Beyond the Screen: Embodiment and Identity Through the Internet. *The Sociological Review* 50 (4): 570–584.

- Riegelsberger, J., Counts, S. Farnham, S. D., in Phillips, B. C. (2006): Sounds Good To Me: Effects of Photo and Voice Profiles on Gaming Partner Choice. Dostopno prek: <http://portal.acm.org/citation.cfm?id=1180899> (zadnji dostop 4. 6. 2010).
- Rosser, S., Bockting, W. O., Ross, M. W., Miner, M. H., in Coleman E. (2008): The Relationship Between Homosexuality, Internalized Homo-negativity, and Mental Health in Men Who Have Sex With Men. *Journal of Homosexuality* 55 (2): 185–203.
- Sandfort, T. (1998): Homosexual and Bisexual Behaviour in European Countries. V: M. Hubert, N. Bajos in T. Sandfort (ur.): *Sexual Behaviour and HIV/AIDS in Europe (Comparison of National Surveys)*: 68–105. London: UCL Press.
- Scharlott, B., in Christ, W. (1995): Overcoming Relationship-initiation Barriers: The Impact of a Computer Dating System on Sex Roles, Shyness, and Appearance Inhibitions. *Computers in Human Behaviour* 11 (2): 191–204.
- Shaw, D. F. (1997): Gay Men and Communication: A Discourse of Sex and Identity in Cyberspace. V: S. G. Jones (ur.): *Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety*: 133–145. London: Sage.
- Turkle, S. (2005): *The Second Self: Computers and the Human Spirit*. Cambridge: MIT Press.
- Uslaner, E. M. (2004): Trust, Civic Engagement, and the Internet. *Political Communication* 21 (2): 223–242.
- Walther, J. B. (1996): Computer-mediated Communication: Impersonal, Interpersonal, and Hyperpersonal Interaction. *Communication Research* 23 (1): 3–44.
- Walther, J. B., Slovacek, C., in Tidwell, L. C. (2001): Is a Picture Worth a Thousand Words? Photographic Images in Long Term and Short Term Virtual Teams. *Communication Research* 28 (1): 105–134.
- Weinrich, J. D. (1997): Strange Bedfellows: Homosexuality, Gay Liberation, and the Internet. *Journal of Sex Education and Therapy* 22 (1): 58–66.

Naslovi avtorjev:

doc. dr. Roman Kuhar

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
e-mail: roman.kuhar1@guest.arnes.si

izr. prof. Tina Kogovšek

Filozofska fakulteta/Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva 2/Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana
e-mail: tina.kogovsek@guest.arnes.si

izr. prof. Alenka Švab

Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana
e-mail: alenka.svab1@guest.arnes.si

Alenka Švab

Med tradicionalno in permissivno seksualno kulturo: percepcije seksualnosti in prisotnost seksualnih imperativov pri študentkah

POVZETEK: Članek predstavlja rezultate kvalitativne raziskave (fokusne skupine) o percepciji seksualnosti pri študentkah oziroma prisotnost elementov seksualnih diskurzov in imperativov v njihovih percepcijah. Raziskavo je vodila ideja, da so percepcije seksualnosti študentk utemeljene v naslednjih ključnih družbenih kontekstih: refleksivnem individualizmu, spremembah v intimnosti in partnerstvu, permissivni seksualni kulturi kot prevladujoči in v tradicionalni seksualni kulturi kot rezidualni kulturi. Rezultati so pokazali tri ključne značilnosti: spolno razlikovalen pogled na seksualnost na splošno in še posebej na primeru percepcije orgazma; razumevanje seksualnosti v kontekstu partnerstva; avtonomija in refleksivni pogledi na seksualnost ter partnerstvo.

KLJUČNE BESEDE: Študentke, tradicionalna in permissivna seksualna kultura, orgazmični imperativ, koitalni imperativ, psevdorecipročni diskurz, partnerstvo, refleksivni projekt sebstva.

1 Uvod

Članek predstavlja rezultate kvalitativne raziskave o percepciji seksualnosti pri študentkah¹ oziroma, natančneje, prisotnost elementov nekaterih seksualnih diskurzov in imperativov v njihovih percepcijah. Podatki so bili zbrani z izvedbo fokusnih skupin. V teoretski zastavitvi raziskave smo v prvi vrsti črpali iz teorije individualizacije in družbenih sprememb pozne modernosti (Beck in Beck-Gernsheim 2002; Giddens 1991) ter iz teoretskih refleksij o spremembah na področju intimnosti in seksualnosti v poznomodernih zahodnih družbah (Bauman 1998; Bauman 2003; Beck in Beck-Gernsheim 1995; Giddens 2000; Schmidt 1995, 1998; Weeks 1995). Raziskavo je vodila

1. Avtorica raziskave Alenka Švab (UL, FDV). Pri izvedbi raziskave sta v okviru študijskih obveznosti sodelovala študenta Nina Sirk (UL, FDV; asistiranje pri fokusnih skupinah in transkripcija intervjujev) in Evgen Štefančič (UP, FHŠ; transkripcija intervjujev). Študenta sta pod mentorstvom avtorice raziskave preliminarne rezultate predstavila na mednarodnem študentskem simpoziju maja 2008 v Grožnjanu na Hrvaškem.

ideja, da so percepcije seksualnosti študentk utemeljene v naslednjih ključnih družbenih kontekstih: refleksivnem individualizmu, spremembah v intimnosti in partnerstvu ter v permissivni seksualni kulturi.

V družboslovju obstaja konsenz, da se v zadnjih nekaj desetletjih oziroma vsaj od konca šestdesetih let prejšnjega stoletja odvijajo pomembne spremembe v polju družbene organizacije intimnosti in seksualnosti ter širše razmerij med spoli (Bauman 1998, 2003; Beck in Beck-Gernsheim 1995; Giddens 2000; Schmidt 1995, 1998; Weeks 1995), čeprav avtorji na različne načine interpretirajo te spremembe, še posebej pa njihove posledice. Spremembe so neločljivo povezane s pojavom refleksivnega individualizma, v katerem imajo konstitutivno vlogo refleksivni projekt sebstva (Giddens 1991) oziroma izbirne biografije (Beck in Beck-Gernsheim 1995). Ključni proces, ki podpira te družbene spremembe, je individualizacija družbenih akterjev, »ki so se sedaj primorani odločati o tem, kdaj in s kom se bodo poročili, ali bodo imeli otroke, kakšna je njihova spolna usmerjenost. Posamezniki morajo tako, svobodni od teh [družbenih, op. a.] struktur, refleksivno konstruirati svoje biografije« (Beck 1992: 3). Spreminja se narava intimnih odnosov, ki jih vodi načelo »zavezanosti«, ki pa je dandanes izpogajana zavezanost in jo vodi etika življenja »iz dneva v dan« (Finch, v Giddens 1991: 96). Partnerstva in seksualnost vodi nova, interakcijska morala oziroma morala pogajanj, ki je nadomestila tradicionalno seksualno moralo (Schmidt 1995: 10).

Na področju partnerstva in seksualnosti se spremembe kažejo v pojavu novega tipa partnerskih razmerij, čistih razmerij, novega tipa ljubezni, sotočne ljubezni in novega tipa seksualnosti, t. i. plastične seksualnosti² (Giddens 2000). Če sta moderna partnerstva, ljubezen in seksualnost še označevali hierarhična spolna organizacija ter heteronormativnost, pa je za njihove poznomoderne različice značilno, da temeljijo na enakopravnosti partnerjev, da se ne omejujejo na heteroseksualnost in ne temeljijo več na instituciji zakonske zveze (Weeks 1995). Po mnenju Giddensa (1998: 118) »spremembe, ki se dogajajo, ne oznanjajo le preobrazbe intimnosti, ampak tudi nov način ustvarjanja intimnosti«. V pozni modernosti postaja zasebnost vse bolj definirana »od znotraj«, s posamezniki, ki v njej živijo, in vedno manj ali pa sploh ne več določena z družbenimi normami, vrednotami ipd. Čisto razmerje, je prepričan Giddens (2000), ni več vezano na zunanje pogoje družbenega ali ekonomskega sveta, ampak je prosto plavajoče. Na področju seksualnosti se s pojavom plastične seksualnosti dovrši ločitev seksualnosti od reprodukcije (prav tam), vendar to ni edini vidik »emancipacije« seksualnosti v sodobnih zahodnih družbah. Bolj pomembna se zdi izolacija seksa od drugih področij življenja. Za seks se pričakuje, da bo »samovzdržujoč« in samozadosten, da bo »stal na lastnih nogah« in da se bo o njem presojalo po zadovoljitvi, ki naj jo prinese (Bauman 2003: 45).

Naštete spremembe so neločljivo povezane s spremembami v polju seksualne kulture. V zadnjih nekaj desetletjih se je dogodil prehod od tradicionalne oziroma restriktivne seksualne kulture, ki je postavljala jasne in tudi razlikovalne meje seksualnemu

2. Glavna značilnost plastične seksualnosti je njena »plastičnost« oziroma spremenljivost seksualnega izražanja tako na osebni kot na družbeni ravni.

vedenju,³ k liberalni oziroma permissivni seksualni kulturi kot ključnemu kontekstu poznomoderne organizacije seksualnosti. Spremembe v seksualni kulturi se odražajo tako v zasebni sferi oziroma sferi intimnosti, in sicer s preobrazbo intimnosti oziroma s pojavom čistega razmerja in plastične seksualnosti (Giddens 2000; Beck-Gernsheim 1995), kot tudi v javni sferi, kjer se kažejo skozi njeno »seksualizacijo« oziroma kulturno seksualizacijo (McNair 2002). Za permissivno oziroma liberalno seksualno kulturo je značilen »permissivni diskurz« (Hollway, v Gavey in dr. 1999), ki ga vodijo ideja o možnosti svobodnega seksualnega izražanja, o spolni enakosti, liberalni in tolerantni pogledi na seksualnost ter seksualno raznolikost, seksualni pluralizem (raznolike seksualne prakse, vedenja, vzorci). Seksualnost je organizirana okrog užitka, in ne več okrog reprodukcije (Gavey in dr. 1999). Za permissivno seksualno kulturo so značilne tudi seksualizacija javne sfere, seksualna komercializacija in razširjena dostopnost seksualnega znanja in informacij (celo informacijsko izobilje), še posebej z razvojem novih tehnologij, kot je internet ipd.

Vendar pa permissivna seksualna kultura zagotovo ni edina obstoječa. Sledeč znani Williamsovi (1985) razdelitvi obstoječe kulture na dominantno, rezidualno in emergentno, bi lahko tudi seksualno kulturo oziroma, bolje rečeno, seksualne kulture poznomoderne dobe razdelili na permissivno seksualno kulturo kot prevladujočo, tradicionalno (restriktivno) seksualno kulturo kot rezidualno in subverzivno seksualno (sub)kulturo (queer, transheteroseksualno kulturo) kot emergentno seksualno kulturo.⁴

Omenjeno razlikovanje med posameznimi seksualnimi kulturami omogoča, da razumemo njihov soobstoj in razmerja med njimi, v naši analizi pa nam bo to služilo za izhodišče pri identificiranju elementov različnih seksualnih kultur v pogledih na seksualnost. Za vsako seksualno kulturo so značilni določeni diskurzi in imperativi,⁵ ki smo jih skušali identificirati v percepcijah seksualnosti pri študentkah. Za tradicionalno seksualno kulturo so značilni diskurz moškega seksualnega nagona (Weeks 1986), biološki imperativ (Gavey in dr. 1999) in koitalni imperativ, ki usmerjajo tradicionalni, »razlikovalni« pogled na žensko in moško seksualnost oziroma podpirajo »maskulinistični model seksualnosti kot generične seksualnosti« (Jackson 1984), medtem ko so za permissivno seksualno kulturo značilni permissivni diskurz, psevdorecipročni diskurz in orgazmični imperativ.

Za diskurz moškega seksualnega nagona (Hollway, v Gavey in dr. 1999), ki temelji na ideji o biološki in reproduktivni pogojenosti seksualnosti oziroma na biološkem

3. Seksualnost je locirana v okviru zakonske zveze in tesno povezana z reprodukcijo. Obstaja ostra distinkcija med družbeno sprejemljivo in nesprejemljivo seksualnostjo ter iz nje izhajajoče sankcioniranje in stigmatizacija spolnih vedenj in praks, ki odstopajo od družbeno predpisanega oziroma dovoljenega seksualnega vedenja, npr. pred- in zunajzakonska seksualna razmerja, homoseksualna razmerja ipd.
4. Emergentna seksualna kultura v pričujoči raziskavi ni bila predmet analize.
5. Za seksualne imperativе, kot sta na primer koitalni in orgazmični imperativ, je značilno, da ustvarjajo normativno podobo naravne, normalne, družbeno zaželene in zdrave seksualnosti. Gre za prevladujoče razumevanje nekega pojava v polju seksualnosti, ki učinkuje »imperativno«, torej velelno, zapovedujoče na subjektivne percepcije, izbire in prakse.

imperativu (Gavey in dr. 1999), je značilna ideja, da je moška seksualnost vodena s strani močne biološke potrebe po spolnosti v obliki koitusa (Weeks 1986). Moško seksualnost se v okviru tega diskurza prikazuje kot enostavno in neproblematično ter se jo zreducira na vznburjenost in zadovoljitev (orgazem). Poudarjeni so moška seksualna spretnost, nastop in sposobnost, pri čemer igrajo glavno vlogo penis, erekcija in moški orgazem (Jackson 1984). Moško seksualnost se prikazuje kot nasprotje ženske seksualnosti in predstavlja model, skozi katerega je seksualnost splošno razumljena (Jackson 1984). Ženska seksualnost je razumljena kot pasivna, podrejena moški in tesno povezano z reprodukcijo (Gavey in dr. 1999; Weeks 1986). Tradicionalno seksualno kulturo podpira tudi t. i. koitalni imperativ, znotraj katerega je koitus obravnavan kot najbolj naraven izraz, bistveni element in cilj heteroseksualne aktivnosti, kar vodi do izenačitve spolnosti s koitusom. S tem se ohranja ideja, da imajo moški močan seksualni nagon, ki stremi h koitusu (Jackson 1984).

V kontekstu permissivne seksualne kulture sta tipična diskurz psevdorecipročnosti in orgazmični imperativ. Diskurz psevdorecipročnosti se kaže sicer kot promocija recipročnosti v seksualnih razmerjih, vendar pa, kot so pokazale raziskave, recipročnost ne temelji nujno na egalitarnosti (Braun in dr. 2003). V kombinaciji z elementi tradicionalne seksualne kulture (razlikovalno razumevanje moške in ženske seksualnosti) se ustvarja t. i. psevdorecipročnost, ki izmenjavo seksualnega užitka (npr. orgazmov) realizira skozi vzpostavitev pravic (ženska pravica do orgazma) in dolžnosti (moška odgovornost za ženski orgazem) (Braun in dr. 2003). Psevdorecipročni diskurz je tesno povezan s konstrukcijo orgazma v t. i. orgazmičnem imperativu, znotraj katerega je orgazem razumljen kot cilj heteroseksualne aktivnosti tako za moške kot za ženske. Orgazem je tako prikazan kot cilj oziroma zaključna točka »naravnega« spolnega odnosa. Orgazmu je dodeljen status najvišje stopnje užitka. Orgazmični imperativ narekuje, da naj bi bili vsi posamezniki sposobni doživeti orgazem in da je orgazem nepogrešljiv za dobro seksualno zdravje (Potts 2000).

Raziskavo je vodila podmena, da je danes seksualnost mladih oziroma načini, kako jo dojemajo in prakticirajo, neizogibno povezana z opisanim družbenim kontekstom. Seksualnost igra pomembno vlogo v osebnih biografijah mladih in je bistveni del refleksivnega projekta sebstva, je »sredstvo samouresničitve« (Haavio-Manila in dr., v Bernik 2010). Refleksivni projekt sebstva v polju seksualnosti med drugim predpostavlja seksualno in spolno avtonomijo, enakost, recipročnost (poudarek na intimnosti, delovanju in vzajemnem doseganju užitka za oba partnerja), zavezanost, znanje in informiranost o seksualnosti, nenehna refleksija seksualnega in partnerskega razmerja (delo na razmerju), visoke zahteve glede (seksualnega) razmerja. Seksualno refleksivnost lahko med drugim vidimo v tem, kako mladi vidijo sebe kot avtonomne seksualne subjekte z lastnimi pogledi, željami in interesi glede seksualnosti; v tem, da le-te odprto izražajo v seksualni komunikaciji; v tem, da recipročnost in prilagajanje seksualnih interesov obeh partnerjev vidijo kot pogoj za zadovoljujoče seksualno razmerje in seksualno življenje. Predpostavljamo, da je refleksivnost postala merilo uspešne in zadovoljujoče seksualnosti, vendar da se po vsej verjetnosti bolj kot v praksah izraža na ravni stališč in percepcij.

V raziskavi nas je zanimalo, koliko so posamezne značilnosti naštetih seksualnih diskurzov in imperativov prisotne v pogledih na seksualnost pri populaciji študentk, kakšno vlogo igrajo in v kakšnem razmerju so med sabo oziroma, z drugimi besedami, kakšno je razmerje med tradicionalno in permisivno seksualno kulturo. Izhajajoč iz zgornje razdelitve obstoječih seksualnih kultur, je bila glavna predpostavka to, da so elementi tradicionalne kulture pri študentkah prisotni le v omejenem obsegu in se ne izražajo v obliki tradicionalne seksualne morale (restriktivni vidik tradicionalne seksualne kulture). Izhajajoč iz ugotovitev obstoječih raziskav, smo predpostavljali, da bodo kljub temu v percepcijah prisotni nekateri elementi tradicionalne seksualne kulture oziroma »maskulinističnega« modela seksualnosti (Jackson 1984), ki se bodo izražali predvsem skozi diskurz moškega seksualnega nagona in koitalni imperativ. Vendar pa so elementi tradicionalne seksualne kulture sedaj postavljeni v nove, permisivne kulturne in družbene okvire, ki tem elementom dajejo tudi nove družbene pomene. Domnevali smo, da bodo razmišljanja v večji meri vodili kriteriji refleksivne seksualnosti in partnerstva. Predpostavljali smo prisotnost vrednot, ki so značilne za permisivno seksualno kulturo, vključno z elementi diskurza psevdorecipročnosti in orgazmičnega imperativa.

Naša izhodiščna predpostavka je torej bila, da se tradicionalna in permisivna seksualna kultura prepletata, soobstajata ter da so ostanki tradicionalne seksualne kulture sedaj redefinirani v kontekstu permisivne seksualne kulture in refleksivnega individualizma. Na ta način dobijo nove družbene pomene, ki niso v nasprotju z novo seksualno kulturo, ampak jo, nasprotno, lahko podpirajo.

2 Uporabljena metodologija

Raziskava je bila izvedena s pomočjo fokusnih skupin na vzorcu študentk družboslovja. V prvi vrsti je šlo za raziskavo eksploratorne narave, in fokusne skupine so tu predstavljale osnovni vir podatkov (prim. Morgan 1997; Frith 2000), saj je seksualnost oziroma seksualno vedenje v Sloveniji podraziskana tema,⁶ hkrati pa nimamo nobenih socioloških informacij o seksualnosti in seksualnem vedenju študentske populacije. Glavni razlog za izbor fokusnih skupin kot kvalitativne raziskovalne tehnike je dejstvo, da v pričujoči raziskavi ni bil primarni namen raziskovati seksualnega vedenja, praks in izkušenj posameznih udeleženk (za to bi bila primernejša kvalitativna metoda individualni intervju), temveč raziskovanje stališč in pogledov na seksualnost, kjer je pomemben vir informacij tudi sama interakcija med udeleženkami (na primer raznoliki pogledi na seksualnost in njihova konfrontacija).

Fokusne skupine so raziskovalna tehnika, s katero zbiramo podatke skozi skupinsko interakcijo na temo, ki jo določi raziskovalec (Morgan 1997: 6). Tako kot v družboslovju nasploh (Litosseliti 2003) je uporaba fokusnih skupin na področju raziskovanja seksualnosti vedno pogostejša, še posebej ko gre za eksploratorno raziskovanje (Frith 2000; Graham in dr. 2004).

6. Glej Švab, Bernik, Kuhar v tem tematskem bloku.

Diskusija v fokusnih skupinah je odvisna tako od posameznikov, ki tvorijo skupino, kot tudi od dinamike skupine kot celote (Morgan 1997: 60) in omogoča širok nabor informacij o diskutirani temi (Krueger in Casey 2000; Litosseliti 2003). Morgan (1997: 20) v razpravi o prednostih samostojnih fokusnih skupin izpostavlja, da odkrivajo vidike izkušenj in pogledov, do katerih brez skupinske interakcije ne bi prišli. Najbolj pomemben rezultat, ki ga opazujemo skozi interakcijo, je način, kako se udeleženci odzivajo drug na drugega: se strinjajo ali ne strinjajo, postavljajo vprašanja in odgovarjajo ipd. Prav skupinska diskusija in interakcijska narava fokusnih skupin je posebna prednost v polju raziskovanja seksualnosti (Frith 2000). Fokusne skupine so še posebno primerne za raziskovanje stališč in mnenj udeležencev (Morgan 1997).

2.1 Načrtovanje in vzorčenje

Pri določanju velikosti posamezne fokusne skupine in števila izvedenih fokusnih skupin smo se ravnali po obstoječih referencah za izvedbo fokusnih skupin.⁷ Morgan (1997) kot glavni dejavnik pri določitvi velikosti fokusne skupine navaja obseg posameznikovega prispevka v diskusiji in tudi vprašanje, kako podrobne odgovore želimo od posameznega udeleženca. V pričujoči raziskavi smo se odločili za manjše fokusne skupine (4–6 udeležencev)⁸ (Greenbaum 1998: 3), in sicer zaradi obsežnosti tematike (veliko število vprašanj) in zaradi intimne narave raziskovane tematike. Predvidevali smo, da se bodo udeleženke v manjših skupinah počutile bolj udobno, da se bo prej (kot v večji skupini) ustvarila atmosfera zaupanja oziroma da bodo prej pripravljene govoriti pred manjšim številom udeleženk kot pa v veliki skupini. Z majhnim številom udeleženk v posamezni skupini smo (glede na obsežnost tematike) omogočili, da je imela vsaka od udeleženk možnost govoriti in razviti svoje ideje oziroma poglede, hkrati pa so bile skupine dovolj velike, da so omogočile raznolikost mnenj, kar je pri določanju velikosti fokusne skupine ključnega pomena (Litosseliti 2003; Krueger in Casey 2000). Pri tem nam je uspelo ustvariti dobro razmerje med velikostjo skupine in dolžino seznama vprašanj, kar je razvidno iz časa trajanja diskusij v posameznih fokusnih skupinah. Te so v povprečju trajale približno uro in pol, kar je čas, ki nam je omogočal vzdrževati kontinuirano zbranost sodelujočih in hkrati dovolj poglobljeno obravnavo vseh zastavljenih vidikov raziskovane tematike.

Glede števila izvedenih fokusnih skupin velja v družboslovju približno pravilo treh do petih skupin, ki izvira iz argumenta, da po izvedbi petih skupin redko pridobimo nove informacije (Morgan 1997: 43), kar nekateri označujejo kot sposobnost ustaviti zbiranje podatkov, ko lahko pravilno napovemo odgovore udeležencev (Zeller, v Morgan 1997: 43). Gre za doseganje točke saturacije, po kateri ne pridemo več do novih informacij oziroma ko se odgovori začnejo ponavljati. Morgan omenja, da je število fokusnih skupin, ki so potrebne za doseganje točke saturacije, odvisno od več dejavnikov, v prvi vrsti pa od heterogenosti udeležencev znotraj fokusnih skupin in med njimi

7. Glej na primer Greenbaum 1993; Krueger in Casey 2000; Litosseliti 2003; Morgan 1997.

8. Povprečno število udeleženk na fokusno skupino je 4 (v petih fokusnih skupinah so bile po štiri udeleženke, v dveh skupinah po pet, v eni skupini pa so bile tri udeleženke).

(Morgan 1997: 44). V pričujoči raziskavi so se določene informacije ponavljale že po peti fokusni skupini, vendar smo se zaradi razmeroma majhnega števila udeleženk v posameznih fokusnih skupinah odločili izvesti osem fokusnih skupin.

Vzorčenje je potekalo po metodi snežne kepe in delno po metodi »link-tracing«. Udeleženke smo pridobili prek lastnih socialnih omrežij bodisi osebno bodisi s pošiljanjem vabil za sodelovanje po elektronski pošti, vsako udeleženko pa smo prosili še za nadaljnje kontakte.

2.2 Izvedba fokusnih skupin

Fokusne skupine so bile izvedene v januarju in februarju 2008. Pred izvedbo fokusne skupine so študentke izpolnile kratek vprašalnik z osnovnimi sociodemografskimi vprašanji. Sledila je kratka predstavitev namena in poteka fokusne skupine. Udeleženke so bile seznanjene tudi s svojo vlogo v fokusni skupini. Fokusne skupine so bile izvedene po običajnem postopku z moderatorko in asistentko (Krueger 1994; Morgan 1997).⁹ Vprašalnik je obsegal 68 okvirnih vprašanj, ki so bila razdeljena v sedem tematskih sklopov (diskurz moškega seksualnega nagona oziroma moške seksualnosti, intimnost in seks, koitalni imperativ, seksualna vzajemnost, orgazmični imperativ, hlinjenje orgazma, seksualna avtonomija oziroma odločanje).

2.3 Značilnosti vzorca

V okviru raziskave smo izvedli osem fokusnih skupin, v katerih je sodelovalo 33 študentk družboslovja z Univerze v Ljubljani in Univerze na Primorskem. Udeleženke so bile po starosti in smeri študija dokaj homogena skupina. Povprečna starost udeleženk je bila 22,8 leta, vse so bile študentke družboslovja.¹⁰ Glede na kraj bivanja je bil vzorec razpršen (udeleženke so prihajale iz vse Slovenije), vendar jih je bila večina iz urbanih območij (15 jih prihaja iz mest, pet iz primestnih naselij, pet iz krajev, osem s podeželja). V vzorcu je bilo 12 udeleženk samskih, 21 pa v partnerski zvezi. Glede na spolno usmerjenost se je 29 udeleženk opredelilo kot heteroseksualnih, dve sta se opredelili kot biseksualni in dve kot homoseksualni.¹¹

-
9. Intervju je izvedla moderatorka fokusne skupine (A. Švab) skupaj z asistentko.
10. Dejstvo, da so bile udeleženke fokusnih skupin študentke družboslovja, je po eni strani lahko pomanjkljivost, saj bi bolj raznolik vzorec zagotovo pokazal večjo pestrost percepcij seksualnosti, morda tudi manjšo mero refleksivnosti in manjšo kritičnost do družbenih vidikov seksualnosti. Po drugi strani pa je homogenost vzorca prednost, saj omogoča analizo percepcij pri populaciji študentk, za katere lahko domnevamo, da imajo prav zaradi narave študija bolj kritičen pogled na družbeno konstrukcijo seksualnosti, da je v njihovih percepcijah seksualnosti in partnerstev več refleksivnosti ipd.
11. Udeleženki, ki sta se opredelili kot istospolno usmerjeni, sta v preteklosti imeli heteroseksualne izkušnje.

3 Rezultati

V nadaljevanju predstavljamo tri ključne značilnosti, ki smo jih identificirali v analizi empiričnega gradiva. Prva je spolno razlikovalen pogled na seksualnost na splošno in še posebej na primeru percepcije orgazma. Druga značilnost je razumevanje seksualnosti v kontekstu partnerstva, tretja pa avtonomija in refleksivni pogledi na seksualnost ter partnerstvo.

3.1 Spolno razlikovalen pogled na seksualnost in orgazem

V analizi fokusnih skupin se je pokazala prevladujoča razlikovalna percepcija seksualnosti, v kateri je moška seksualnost razumljena kot tipično drugačna od ženske. Udeleženke so izražale stališča, ki spadajo v register diskurza moškega seksualnega nagona. V tej percepciji moško seksualnost vodi močna »biološka« potreba po seksu, medtem ko ženske posedujejo manj seksualne želje, a so zato bolj usmerjene v emotivne in odnosne vidike seksualnosti.

Čeprav so se udeleženke večinoma zavedale družbenih in kulturnih vidikov seksualnosti, je biologija vendarle razumljena kot neodvisna in nevprašljiva (neproblematizirana) ontološka osnova seksualnosti. V tem smislu je tradicionalna seksualna kultura vsaj skozi spolno razlikovalno razumevanje seksualnosti še vedno prisotna v percepcijah seksualnosti pri mladih ženskah. Zanimivo je, da je moški seksualni nagon pogosto označen kot (biološka) »potreba«, torej kot nekaj, kar je treba zadovoljiti. To daje moški seksualnosti v primerjavi z žensko poseben status, posledično pa je ženska seksualnost razumljena kot nekaj, kar se mora prilagoditi (kar je komplementarno) in podrediti (kar je hierarhično) moški seksualnosti.

»Ja, jaz vidim, da je moška potreba zmeraj večja kakor ženska.« (Rozi, 24)

»Pač ženskam mogoče veliko več pomeni ena druga bližina, mislim bližina na drugačen način, ne.« (Marta, 24)

Spolno razlikovalen pogled na seksualnost je hkrati tudi komplementaren. Tako moška kot ženska seksualnost sta razumljeni kot dopolnjujoči se. Če imajo ženske manj seksualne želje, pa imajo druge značilnosti, ki jo »nadomeščajo« (npr. odnosna in emotivna komponenta seksualnosti).

»Ženske gledamo na stvari tako čustveno ... mislim, povezujemo seks z ljubeznijo pa z vdanostjo, pa z zvestobo do partnerja in tako. Medtem ko gre pri moških zgolj za užitek in za samo početje tega, ni pa kakih globljih čustev.« (Nuša, 22 let)

Razlikovalen pogled na seksualnost je najbolj izražen v nekaterih percepcijah in pogledih na orgazem ter njegovo vlogo v seksualnosti. Tako bi lahko govorili tudi o razlikovalni percepciji orgazma. Udeleženke razumejo ženski orgazem kot drugačen od moškega. Izvor razlike udeleženke največkrat vidijo v biologiji – v seksualni želji, potrebi in seksualnem nagonu. S tem ko moško seksualnost vodi močan seksualni nagon, je moški orgazem razumljen kot normalen rezultat spolnega odnosa, je tisto, kar je v spolnem odnosu gotovo. V pogledih študentk je razvidna predpostavka, da imajo manjšo seksualno željo, posledično pa tudi zadovoljitev te želje in orgazem nista njuna, kot velja za moško seksualnost. Ženski orgazem za ženske tudi ni nujno merilo dobrega

seksa. Moški orgazem je razumljen kot nekaj, kar je integralni del vsakega spolnega odnosa, ženski orgazem pa dojemajo kot nenujen, negotov in ne vedno prisoten, prav tako pa ne vedno zaželen niti družbeno in subjektivno pričakovan. Ta razlikovalna percepcija je torej skonstruirana v binarnem modelu razmišljanja. Udeleženke so navajale naslednje razlikovalne značilnosti orgazma po spolu:

moški orgazem	ženski orgazem
biološki	družbeni
merilo spolnega odnosa	merjen z značilnostmi moške seksualnosti in orgazma
končni cilj seksa	del seksa (postavljen pred moški orgazem)
samoumeven	nesamoumeven
vedno zaželen	ne vedno zaželen
nujen	nenujen
nameren	nenameren
vedno prisoten	ni vedno prisoten
vedno pričakovan	ni vedno pričakovan
pride naravno	zahteva delo
je neodvisen (pride sam po sebi)	odvisen (od moškega)
manj cenjen	bolj cenjen
pogoj dobrega seksa	ni pogoj za dober seks

Udeleženke so te lastnosti moškega in ženskega orgazma izražale na primer z naslednjimi izjavami:

»Za moškega ziher. To je ziher, ja. Za žensko pa ni nujno. Pa je ravno tako v redu.« (Petra, 22)

»Ja, ponavadi naj bi moški orgazem bil tisti, ki definira ...« (Marta, 24)

Kot vse binarne konstrukcije je tudi razlikovalno razumevanje orgazma neizbežno hierarhično. Drugi element v binarni opoziciji je podrejen in odvisen od prvega. Hierarhična konstrukcija orgazma je posredno vidna v opisih orgazma. Udeleženke so o ženskem orgazmu vedno govorile kot o nečem, kar je merjeno glede na lastnosti moške seksualnosti in moškega orgazma – na primer za dosego ženskega orgazma je potrebnega več časa, težje ga je doseči, zahteva več (moškega) truda:

»Ker dostikrat je težje doseči ženski orgazem ...« (Manja, 24)

»... Več truda je potrebnega.« (Ana, 24)

»Ali pa, da se vsaj tisti drugi potruji, da ... Ponavadi je itak to moški, ne.« (Tina, 21)

Hierarhična struktura je vidna tudi v percepciji ženskega orgazma kot nečesa, kar je odvisno od moškega delovanja in kompetence. Moški so videni kot tisti, ki imajo vlogo (in nalogo), da žensko »vodijo do« orgazma oziroma jo »pripravijo na« orgazem.

»Da te moški pripelje do orgazma, že to ima pač svoj čar.« (Nuša, 23)

»... je moški sposoben žensko pripraviti do tega, da doživi orgazem ...« (Nena, 23)

»Da te nekdo pripelje do te ekstaze ...« (Manja, 24)

Hierarhija orgazmov je implicitno vidna v določenem zanikanju pomembnosti ženskega orgazma v vsakem spolnem odnosu:

»Saj ne bom rekla, je zelo fajn, če ga doživiš, ampak meni je tudi sam seks zelo velik užitek in ne rabim doživeti orgazma, da imam dober seks ... Zame je normalno, da ne doživim pri vsakem seksu orgazma.« (Nuša, 22)

»Ja, neka nuja tudi ni. Ne da ženska doživi, ne da moški, ampak najbrž je res bolj sprejemljivo, da ženska pač ne. Mislim, da s tem ni nič narobe, ne.« (Kristina, 24)

Razlikovalna percepcija seksualnosti ustvarja tudi zaskrbljenost žensk glede seksa. Poleg skrbi zaradi fizične podobe (postava, kako so videti gole, med seksom ipd.), ki je prisotna pri večini udeleženk (čeprav so tudi povedale, da te skrbi izginejo po začetni fazi partnerstva), se skrbi nanašajo na reakcije partnerja v primeru, da bi zavrnile njegov predlog za seks ali da bi mu povedale, da orgazma ne bodo doživele. Skrbi jih tudi, da orgazma ne bodo doživele ali pa da bo trajalo »predolgo«, da bi ga doživele. Prisotna je tudi zaskrbljenost, da partnerja ne bodo zadovoljile. Vsi ti primeri zaskrbljenosti so povezani s partnerjem oziroma se navezujejo na njegove odzive.

»Ja, mogoče je to, da se ženske bojijo odreči seksu, v tem smislu, da bi pač zavrnile seks zaradi kakršnega koli razloga. Mislim, da v večini imamo slabo vest.« (Marta, 24)

»Ker poznam fante pač, ki mislijo, da res to pač potem ni bil dober seks, če meni ni prišlo, in jaz imam v glavi to, da v bistvu mu samo s tem lahko dokažem, pa čeprav to sploh ni poanta tega ... Tako da nekje zadaj je skozi pritisk, da ne bo on pač mislil, da nisem uživala.« (Nuša, 22)

V teh zaskrbljenostih se izraža tudi kontradikcija reflektivnega partnerstva, ki po eni strani omogoča izražanje lastnih želja in preferenc, po drugi strani pa nalaga odgovornost skrbeti za (želje in preference) drugega. Zdi se, da je pri ženskah, ki jim je tradicionalno družbeno pripisana vloga skrbi za odnose in za druge osebe, odgovornost skrbeti za partnerja (njegov užitek) ter za upravljanje odnosov prisotna tudi v polju seksualnosti.

3.2 Partnerstvo kot družbeni kontekst seksualnosti ter reflektivni pogledi na seksualnost in partnerstvo

Druga ključna ugotovitev raziskave je pozicioniranje seksa oziroma seksualnosti v partnerstvo. Udeleženke so praviloma govorile o seksualnosti v kontekstu partnerstva oziroma, natančneje, v kontekstu »stabilnega« in »uspešnega« partnerstva. Partnerstvo je razumljeno kot nekaj »univerzalnega«, nekaj, za kar si vsi prizadevajo:

»Po moje je to nek cilj, saj vsi [iščejo, op. a.], eni iščejo dlje, eni prej najdejo. Po moje ni na koncu cilj, da še vedno skačeš z enega na drugega, po moje je to kar nek globalni cilj vseh, da si najdejo nekoga. Da z nekom ostanejo na koncu, ker lahko se zgodi, da to delajo toliko časa, da na koncu nimajo več izbire in ne morejo več nobenega dobiti in potem po moje niso srečni.« (Ana, 24)

Seksualnost pa ima v partnerstvu središčno mesto in je nekakšno zrcalo partnerskega odnosa kot takega:

»Se mi zdi, da je seks pomemben, ker se v seksu kaže, koliko sta si dva človeka predana, pa koliko se razumeta, pa ujameta, pa v bistvu koliko sta sproščena drug zraven drugega.« (Zoja, 21)

»... zelo pomembno, po moje. Meni se zdi, da se v seksu manifestira vse tisto, kar se dogaja v odnosu. In konflikti in tisto, kar je lepega, se manifestira v tem.« (Leja, 23)

3.2.1 Seks v kontekstu stabilnega partnerstva vs. seks za eno noč (one-night stand)

Razmišljanje o seksualnosti znotraj stabilnega partnerstva ne pomeni, da imajo udeleženske tradicionalne (ali celo konzervativne) poglede na seksualnost. Večina udeleženk je izražala liberalne poglede na seksualnost v smislu tolerance in sprejemanja seksualne raznolikosti, pa tudi v smislu pogledov na različne seksualne prakse. Na primer, večina udeleženk nima odklonilnega odnosa do seksa za eno noč, mnoge imajo to izkušnjo, nekatere ga prakticirajo. Seks za eno noč je v tem smislu percipiran kot običajna in razširjena seksualna praksa. Za udeleženske seks za eno noč ni nesprejemljiv ali celo nemoralen:

»To je tisto, greš ven, pa vidiš nekoga, ki ti je všeč, ki te privlači ... in pač si želiš. Si pa ne želiš, da bi ostal v stikih ali pa karkoli. Pač je res samo za tistikrat ... sama kemija in ni preveč čustev vmes.« (Neža, 21)

Se pa nekatere zavedajo dvojne morale, ki razlikuje med žensko in moško udeležbo v seksu za eno noč:

»Mislim, da obstaja dosti žensk, jaz poznam dosti punc, ki jim tudi te avanture za eno noč ... pomenijo samo seks ... jaz pač mislim, da kultura – celotna družba pritiska na ženske, da vlada ta predsodek, da bo ženska, če bo v enem tednu imela samo dve avanturi, bo že pojmovana kot cipa, moški bo pa faca ...« (Manja, 24)

Pogledi na seks za eno noč so vedno postavljeni v kontekst primerjanja s seksom v partnerstvu. V tej »evalvaciji« je seks za eno noč zreduciran »zgolj« na seks (na užitek), medtem ko je seks znotraj partnerstva povezan z emocijami, povezovanjem in ima s tem neko »dodano vrednost«. Seks znotraj partnerske zveze je torej vrednoten višje, vedno je povezan z emocijami in ni nikoli »samo« seks. Seks v partnerstvu je ultimativni cilj, seks za eno noč pa priložnostna seksualna praksa, namenjena zadovoljitvi lastne seksualne želje.

»Jaz imam pozitiven odnos do tega, meni v bistvu ne predstavlja nekaj ..., gre za neko zadovoljitev ...« (Manja, 24)

»... one-night stand je, da pač potešiš to željo.« (Polona, 20)

Ker udeleženske seks(ualnost) umeščajo predvsem v kontekst stabilnega partnerstva, jim seks za eno noč pomeni nekaj, kar je njegovo nasprotje. V tem smislu je seks za eno noč praksa, ki je brez perspektive:

»Konstanto to ne more funkcionirat, ker slej ko prej se vsak naveliča, ker smo vsi čustvena bitja in ker ne glede na to, kakšna čustva imaš, pozitivna ali negativna, rabiš jih slej kot prej.« (Manja, 24)

Seks v stabilnem partnerstvu in seks za eno noč nista primerljiva in med njima so kvalitativne razlike. Seks v partnerstvu pomeni večjo izpolnitev, večji užitek, večjo odnositeljsko in boljši seks:

»Ker pač je v bistvu večja izpolnitev pri seksu s človekom, s katerim si intimen. Veliko večja kot pa z nekom, ki ga ne poznaš dobro ali pa ga sploh ne.« (Marta, 24)

»Seks lahko dobiš že kjerkoli danes. Romantika je drugače. Pomeni že, da ti partner nekaj pomeni. Je nekaj več.« (Eva, 21)

Prisotna, sicer v manjši meri, je tudi idealizacija seksa v partnerski zvezi:

»... seks je v resni zvezi drugačen in lepši, zato ker so vpletena čustva ... ker se pač tvoja sorodna duša, ne, pač v tistem trenutku, v tisti zvezi sta združena ...« (Sara, 23)

Razlika med seksom za eno noč in seksom v stabilnem partnerstvu je vidna tudi v tem, da je v partnerstvu fokus na odnosu samem in da je seks postavljen v ta kontekst, upoštevajoč tudi partnerja ter njegove potrebe in želje, medtem ko gre pri seksu za eno noč bolj za zadovoljevanje lastnih potreb.

»Pri zvezi je bolj, da se ti fokusiraš na drugega, medtem ko pri one-night standu se bolj fokusiraš nase ... Zdaj, če bom z enim, ne bom jaz gledala, da bo zdaj nekaj vau, bom rajši nase pogledala.« (Kajta, 22)

S stališča višjega vrednotenja seksa v partnerstvu je seks za eno noč tudi bolj »zahteven« in ima »svojo ceno«:

»... cenim na nek način tiste ljudi, ki znajo izpeljat to one-night stand zadevo ... morash biti dosti močna osebnost, da se na nekoga ne navežeš oziroma da ti nekdo ne zleze pod kožo ... bolj se mi zdi, da so ti ljudje ... samostojni in samosvoji na nek način. In res v nekem svojem svetu, kjer ne pustijo tako hitro, da jim nekdo vdre.« (Daran, 20)

3.2.2 Recipročnost kot ključni element seksa

Recipročnost kot osnova egalitarnega partnerstva je tipično predstavljena kot pomembna lastnost znotraj heteroseksualnega seksa in razmerja. Podobno kot velja za intimna razmerja nasploh, je tudi recipročnost v seksu razumljena kot nujni del seksualnega razmerja; je pogoj refleksivnega seksualnega razmerja. Zanimivo je, da udeleženke recipročnost povezujejo z intimnim odnosom, medtem ko je seks za eno noč primarno namenjen zadovoljitvi lastnih potreb, bolj je usmerjen v osebne interese in zato bolj »sebičen«, bolj nerekipročen.

Za večino udeleženk je recipročnost torej locirana v odnosni kontekst stabilne partnerske zveze, tesno je povezana z občutki, emocijami, povezanostjo, razkritjem, torej elementi refleksivnega intimnega razmerja. Recipročnost je razumljena kot proces, in ne zgolj kot dejanje znotraj posameznega spolnega odnosa, je torej tudi neke vrste investicija. Udeleženke so jo opisovale tudi kot nekaj, kar pride s poznavanjem intimnega partnerja, in kot nekaj, kar zahteva poznavanje partnerja, njegovih preferenc in obratno.

Ali to pomeni, da udeleženke znotraj partnerskega razmerja dajejo prednost partnerjevim seksualnim interesom in preferencam? Odgovor je da in ne. Razumevanje recipročnosti pri udeleženkah se jasno izraža v enakem dajanju in prejemanju; udeleženke so poudarjale, da pričakujejo, da so njihove želje »ravno tako« izpolnjene. To vsekakor nakazuje žensko delovanje in avtonomijo, zato je recipročnost v tem smislu osnovni pogoj refleksivnega seksualnega razmerja.

»To je to ..., da daš in tudi prejmeš. In da veš, komu daš, ... da ne daš brez veze, ampak boš enkrat ... mogoče ne ravno danes, prejel nazaj.« (Kaja, 21)

»... da vsaj približno poznaš želje drugega, tudi meje drugega. Koliko je nekdo pripravljen daleč iti. In da ga tam pač ne siliš ali celo ignoriraš. Pa to, da se največ potruдиš, kakor lahko. Za drugega in tudi za sebe.« (Marta, 24)

»Da oba dajeta in da oba sprejemata in da oba tudi tolerirata drugega.« (Laura, 20)

Toda spomnimo se, da znotraj razlikovalne percepcije seksualnosti ženske lastno seksualnost razumejo kot drugačno od moške, še posebej v smislu manjše seksualne želje. Medtem ko po eni strani izjave udeleženk kažejo zahtevo po recipročnosti in zadovoljtvu njihovih lastnih seksualnih želja, pa je sama percepcija, kaj konstituira ženski in moški seksualni užitek, razlikovalna. Recipročnost je torej razlikovalna recipročnost oziroma »pseudorecipročnost« (Braun in dr. 2003). Večina udeleženk partnerjev užitek razume kot nekaj vsaj toliko pomembnega, če ne še bolj, kot je njihov lastni užitek, in to je točka, kjer se artikulira razlikovalno razumevanje recipročnosti. Ženska seksualna želja je vsaj delno opredeljena tudi skozi dajanje užitka partnerju; gre torej za odnosni užitek. Zanimivo je, da je prisotna skrb za partnerjev užitek in orgazem, čeprav je po drugi strani moška seksualna želja, še posebej pa orgazem, razumljena kot nekaj gotovega, nevprašljivega in vedno prisotnega.

»Jaz mislim, da je že tisti užitek, ki ga daš partnerju, že polovica tvojega užitka.« (Marta, 24)

»Jaz včasih celo bolj gledam na partnerja kakor nase. Saj pravim, ker partner velikokrat dojemam, da je seks pač orgazem, medtem ko ga jaz ne rabim doživeti, da imam dober seks, ne. Tako včasih veliko bolj padem v to, da bo partner doživel, pa da bo pač za njega dober seks.« (Nuša, 22)

Tu se izraža tudi ženska odnosna vloga v relaciji do recipročnosti, ki je mestoma »terapevtska«: poleg skrbi za svoj užitek in doseganje orgazma imajo ženske še vlogo skrbeti za partnerjev užitek in njegovo zadovoljitev:

»... ker v vsakem primeru uživam v seksu in ne rabim zaradi tega orgazma, medtem ko partner to vseeno rabi tako ... Jaz gledam bolj na to, mi je bolj pomembno, da ga jaz zadovoljim, kakor da sem jaz zadovoljena.« (Nuša, 22)

Recipročnost je pogosto artikulirana skozi orgazem oziroma izmenjavo orgazmov. Naslednji primeri prikazujejo odgovore na vprašanje, kaj si udeleženke predstavljajo pod seksualno vzajemnostjo:

»Da oba doživita orgazem.« (Eva, 21)

»Če res govorimo o dobrem seksu, se mi zdi, da morata oba doživeti orgazem.« (Tina, 21)

Vendar je tudi pri opisovanju pomena orgazma prisotno razlikovalno razumevanje recipročnosti. Za večino udeleženk ženski orgazem ni nujni pogoj seksualne vzajemnosti, kot smo že omenili.

»Meni pa v bistvu ne toliko to, se pravi doživetje orgazma, ampak bolj tista uigranost pred tem. Pa nekako tisti občutek združenosti. Se pravi ne samo tiste seksualne, ampak tudi tiste mentalne ...« (Nina, 21)

»Oboje je pomembno, mogoče pa včasih, če nimaš pretirane volje, pa vseeno ne rečeš ne, je bolj pomembno, da se zadovolji njega in 'čao'. Če včasih to narediš zaradi njega. Če jaz to včasih naredim, mi je zelo pomembno, da se njega zadovolji in 'čao'.« (Ana, 24)

»V končni fazi oboje, čeprav lahko, ne vem, v določenem spolnem odnosu pride pač samo do zadovoljitve enega, ampak je to čisto ok ... ker veš, da bo še prišel naslednji spolni odnos, kjer se bosta pač spet oba trudila, kakorkoli, ampak tako, da je nekako uravnoteženo.« (Laura, 20)

Zadnja izjava kaže tudi na to, da je seksualna recipročnost, kot smo že omenili, v tem smislu razumljena kot proces, kot investicija (v partnerstvo), kot nekaj, kar se lahko izraža na daljši rok.

3.2.3 Koitus kot označevalec intimnosti in povezanosti

Elemente koitalnega imperativa je mogoče razbrati v percepcijah seksualnosti skozi definiranje spolnega odnosa oziroma seksa in primerjanje drugih seksualnih aktivnosti znotraj spolnega odnosa. Koitus predstavlja osrednje mesto v spolnem odnosu, pogosto je prisotno pomensko enačenje spolnega odnosa z njim oziroma enačenje koitusa s »pravim« spolnim odnosom.

»Meni je poanta seksa pač sama penetracija.« (Nuša, 22)

»V glavnem se mi zdi, da v vsakem primeru tisti pravi seks mora vključevati penetracijo.« (Zoja, 21)

Druge seksualne prakse, če se odvijajo brez koitusa, npr. oralni seks, pogosto niso razumljene kot spolni odnos.

»Če boš nekoga vprašal, s kolikimi ljudmi je seksual, po mojem človek ne bo našteval tistih, s katerimi je oralno seksual.« (Zoja, 21)

Koitus je označen z intimnostjo, predstavlja »ultimativno intimnost« (Gavey in dr. 1999), razumljen je kot povezovalni element v heteroseksualnosti in partnerstvu:

»Je pa intimen koitus, da sta partnerja povezana, da gresta skupaj ... mislim, da mi je koitus v povezanosti bolj intimen.« (Katja, 22)

»Po mojem pa je penetracija pomembna ... ker je tu potem tista prava združitev moškega in ženskega telesa, h kateri vsi stremimo.« (Laura, 20)

»Meni je [penetracija, op. a.] pomembna. Meni se zdi, da sem takrat najbolj povezana s svojim partnerjem in takrat v bistvu delujeva harmonično.« (Nuša, 22)

3.3 Refleksivna seksualnost? Elementi avtonomije in enakosti v percepcijah seksualnosti

V raziskavi se je pokazal še en značilen element v razumevanju seksualnosti pri študentkah. Kljub razlikovalni percepciji je zaznati precejšnjo mero avtonomije in drugih, tipično refleksivnih elementov seksualnega oziroma partnerskega razmerja oziroma »refleksivno subjektifikacijo« in »narracijo upora« (Gavey in dr. 1999: 44). Opaziti je mogoče določeno stopnjo delovanja, neodvisnosti, ki pa je še vedno uokvirjena z nevprašljivo razlikovalno percepcijo seksualnosti. Avtonomija in delovanje kot produkta refleksivnega individualizma in permissivne seksualne kulture se kažeta v naslednjih vidikih:

(a) predpostavljena je recipročnosti v seksualnem razmerju:

»No, jaz mislim, da morata biti v bistvu 50 : 50. Se mi ne zdi fer, da zdaj se pa konča, če on ... naj se pač potruži ... Ne vem, zakaj bi jaz morala tu se nekaj ... Se mi zdi

neumno to. Sem jaz tvoja polovica, on je moja polovica. Naj se tudi on meni prilagaja, če se jaz njemu, ne.« (Katja, 22)

- (b) udeleženkam je lastna seksualna želja vsaj tako pomembna kot partnerjeva, nekatere pa celo pomembnejša od partnerjeve:

»Meni je pomemben partnerjev užitek, samo mi je na koncu bolj pomemben moj. Moraš biti včasih malo egoist, ne ...« (Manja, 24)

»Saj ti je v zadovoljstvo, če vidiš, da partner uživa, ampak konec koncev gledaš zmeraj nase ... Da se gre za lastni užitek.« (Neža, 21)

- (c) avtonomija je vidna v sposobnosti in interesu izraziti lastna občutja in želje ter se o njih pogovoriti s partnerjem:

»... Če mi ni, povem: 'Oprosti, pač ne bo danes'. Če pa mi je: 'Jaz se potrudim za tebe kdaj, ti se boš danes za mene, pa bo fajn.« (Biba, 23)

»Mora biti skupek vseh stvari, od pogovora in ostalih, ne. Tudi če je seks fantastičen, pa ni, ne vem, pogovora ... se tudi to začne krhat, ne.« (Sara, 23)

- (č) ženska seksualnost je v nekaterih vidikih interpretirana kot bolj kompleksna in s tem »vrednejša« v primerjavi z moško, kar se vidi na primeru percepcije orgazma:

»Mislim, da ga ženske dosti bolj cenimo kot moški. Ne vem ... ker moški ga lahko doživijo, kadar hočejo. Ženske pa smo ... malo bolj zahtevne ... Se morajo moški potruditi, ne.« (Špela, 21)

»Pač moški ima tistega ... enega.« (Biba, 23)

- (d) prisotni so zavest o družbeni konstrukciji seksualnosti ter kritičen odnos in distanca do medijskih reprezentacij ženske in moške seksualnosti:

»Ne vem, branje Cosmopolitana ustvarja en diskurz o spolnosti. Kako bi morala izgledati, pa kaj bi ženska vse morala narediti ... Ampak enostavno, če bi rajši vedela, kaj tebi paše, ne bereš tega.« (Nika, 21)

»Če že govorimo o vplivu medijev, se mi zdi, da zelo prikrito silijo ženske s tem, da se skoncentrirajo na moški užitek ... in potem ti v bistvu ne ostane sploh tistega prostora, da bi ti dejansko začutil svoje telo, pa svoje užitke, ki jih doživljaš pri tem, ampak se vse to skoncentrira v eno tako čudno iluzijo, kako bi stvari morale izgledati.« (Marta, 24)

5 Sklep

Percepcije seksualnosti pri študentkah vodijo glavne značilnosti refleksivnega razumevanja partnerstva in seksualnosti. Prisotna je seksualna avtonomija, predpostavljene so recipročnost in enakost obeh partnerjev ter izražanje lastnih in upoštevanje partnerjevih želja in interesov. Partnerstvo pomeni ontološko osnovo oziroma referenčni okvir za razmišljanje o seksualnosti in zdi se, da tudi za njena udejanjanja. Kljub temu pa razmišljanja o partnerstvu niso opredeljena z iskanjem partnerja »za vedno«, kot je bilo značilno za tradicionalno seksualno kulturo. Zamenjala sta ga serijska monogamija in iskanje »idealnega« partnerstva. Permissivna seksualna kultura je v percepciji seksualnosti pri študentkah razvidna v izražanju liberalnih stališč glede seksualnosti, pa tudi v raznolikosti seksualnih praks, katerih osnovno izhodišče je konsenzualnost kot osnovni element sodobnih seksualnih partnerstev. Liberalnost se na primer kaže

v odnosu do seksa za eno noč, ki je za udeleženske sprejemljiv; mnoge so tudi imele izkušnje z njim oziroma ga prakticirajo. Orgazmični imperativ kot tipični produkt permissivne seksualne kulture je prisoten le delno, bolj v obliki »pravice« (ženske) do orgazma, ki je jasno izpostavljena v okviru zahteve po seksualni recipročnosti, vendar iz podatkov ne moremo sklepati, ali predstavlja obremenjenost udeleženk. Ravno obratno, pri udeleženkah je opaziti (vsaj na načelni ravni) avtonomijo, hkrati pa tudi veliko mero kritičnosti do orgazmičnega imperativa, predvsem na primeru medijskih reprezentacij orgazma in njenih implikacij za vsakdanje življenje. Tam, kjer je orgazmični imperativ prisoten, se ne izraža kot zaskrbljenost v relaciji do družbenih pričakovanj, temveč v relaciji do partnerja (prim. Nicholson in Burr 2003). Tu se je pokazal razkorak, ki so ga zabeležile že druge raziskave – med mnenji, ki jih imajo udeleženske do nekega pojava na splošno in v opisovanju subjektivne izkušnje (Lavie-Ajayi 2005), hkrati pa posredno kaže na to, da je bistveno večja teža kot družbenim »zahtevam« dana individualnemu, partnerskemu kontekstu. V tem kontekstu bi lahko tudi predpostavljali, da odsotnost družbenih pritiskov orgazmičnega imperativa pri ženskah še ne pomeni njegove odsotnosti nasploh. Zdi se, da se orgazmični imperativ bolj kot pri ženskah izraža v percepcijah seksualnosti pri moških, ki so v novi seksualni kulturi »zavezani« k izkazovanju seksualne kompetence (katere ključni del je prav zahteva po ženskem orgazmu) in realizaciji seksualne recipročnosti. Seveda pa bi bilo treba to tezo tudi empirično preveriti.

Ključne ugotovitve pričujoče raziskave ne potrjujejo nosilne teze teorije preobrazbe intimnosti, da sta seksualnost in partnerstvo danes definirana od znotraj, neodvisno od družbenih dejavnikov, prosto plavajoča. Raziskava to potrjuje v več vidikih. Prvič v tem, da ima tradicionalna seksualna kultura, čeprav v omejenem obsegu, določeno vlogo tudi v kontekstu prevladujoče permissivne seksualne kulture. Čeprav so elementi tradicionalne seksualne kulture v primerjavi s permissivno seksualno kulturo na videz obrobni, so vendarle prisotni. Izražajo se delno v prisotnosti biološkega diskurza in koitalnega imperativa, najbolj izrazito pa v razlikovalnem razumevanju ženske in moške seksualnosti. Slednje v veliki meri vodi razmišljanja študentk o seksualnosti in partnerstvu in, kot se zdi, nemoteno podpira zahteve refleksivnega partnerstva ter dobro sobiva z elementi permissivne seksualne kulture. Drugič, tudi sama permissivna seksualna kultura s svojimi diskurzi in imperativi jasno določa percepcije o seksualnosti pri študentkah. Čeprav se na prvi pogled zdi, da je ta kultura prinesla (neomejeno) svobodo v razmišljanju o seksualnosti in v seksualnem izražanju, o čemer so prepričani tudi teoretiki intimnosti, pa je kar nekaj dokazov, vključno s pričujočo raziskavo, ki kaže, da je ta svoboda relativno omejena. Individualna svoboda se namreč »pri iskanju spolnih užitkov prej ko slej sreča z zahtevo (ki je samo druga plat te svobode), da spolnih partnerjev, tj. drugih iskalcev spolnega užitka, ni dovoljeno obravnavati kot objekte« (Bernik 2010).

Omejitev na poti do realizacije »idealnega« partnerstva (tako zase kot za partnerja) vodi v paradoks recipročnosti, ki se kaže v dveh vidikih. Prvi izhaja že iz dejstva, da se danes v seksualnem oziroma partnerskem razmerju srečata dve refleksivni in individualizirani osebi, vsaka s svojimi zahtevami in pogledi, ki se lomijo na zahtevi

po upoštevanju partnerja. Drugi vidik tega paradoksa pa se kaže v razmerju med recipročnostjo kot ključnim imperativom seksualnega in partnerskega razmerja (ki je jasno izpostavljena na ravni stališč) ter prakso recipročnosti, ki se pokaže v svoji omejeni obliki, t. i. psevdorecipročnosti, ki jo med drugim pogojuje razlikovalno razumevanje ženske in moške seksualnosti kot ostanka tradicionalne seksualne kulture. Ta ustvarja ekonomijo recipročnosti, ki jo podpira spolno specifična odnosna usmerjenost žensk v skrb za drugega (v tem primeru za moško seksualno zadovoljstvo) in v kontekstu refleksivnega projekta sebstva tudi v skrb »zase« oziroma za svoj seksualni užitek. Zato ni presenetljivo, da je žensko seksualno zadovoljstvo danes (še vedno) »posredovano«, pogojeno ne le z zadovoljitvijo lastne seksualne želje, temveč tudi (ali pa predvsem?) z zadovoljitvijo moške seksualne želje oziroma z zadovoljitvijo prve prek druge. Toda recipročnost deluje paradoksalno tudi za moške. Zahteve po njej se namreč povezujejo z zahtevami po moški seksualni kompetenci (tradicionalna kultura) in orgazmičnim imperativom, prek katerih je moškim dodeljena tudi odgovornost za ženski seksualni užitek (orgazem). Od moških se (imperativno) pričakuje, da bodo seksualno kompetentni, in to vključuje tudi zahtevo, da zadovoljijo partnerko, eno od glavnih meril pa je ženski orgazem (orgazmični imperativ). Zato se je skrb za druge pri ženskah pravzaprav spremenila v paradoks, ko ženske s tem, ko skrbijo za moškega in njegovo zadovoljstvo (ki je danes pogojena z zahtevo po zadovoljitvi partnerke), ne skrbijo le neposredno za njegovo zadovoljstvo kot tako, temveč tudi za to, da bo zadoščeno družbenim kriterijem glede ženskega seksualnega zadovoljstva.

Raziskava je pokazala pogosto nasprotujoče si značilnosti percepcij seksualnosti, ki pa so nasprotujoče si le na videz in so pravzaprav le dve plati iste zgodbe, zgodbe o poznomoderni družbeni organizaciji seksualnosti, ki je prežeta tako s tradicionalnimi kot permissivnimi elementi, ki včasih delujejo komplementarno in se podpirajo, spet drugič si nasprotujejo tako na širši družbeni kot tudi na osebni ravni. V kontekstu individualnih biografij in doseganja zahtev refleksivnega projekta sebstva se lahko kažejo v razpetosti med družbenimi zahtevami ter posameznikovo avtonomijo, pa tudi v prisili odločanja med mnogovrstnimi izbirami in še zdaleč ne enoznačnimi pomeni v polju seksualnosti.

Morda najbolj očitna omejitev v polju sodobne družbene organizacije seksualnosti, ki jo je pokazala pričujoča raziskava, pa so zahteve, ki jih posameznikom in posameznicam v vsakdanjem življenju nalagata permissivna seksualna kultura in refleksivni projekt sebstva ter partnerstva kot taka. Permissivni diskurz ponuja »svobodo v mehurčku« (Gavey in dr. 1999), ki se v vsakdanji realnosti (lahko) kaj hitro razblini. In podobno velja za (družbene) zahteve po »idealnem« partnerstvu in seksualnosti. Zdi se, da se je refleksivna seksualnost »prelevila« v družbeni imperativ, ki vodi razmišljanja (in standarde) o seksualnosti in partnerstvih mladih žensk. Seksualna in partnerska refleksivnost je torej družbeno navodilo, ki pa mu je v realnosti vsakdanjega življenja vse prej kot lahko in svobodno slediti.

Reference

- Bauman, Zygmund (1998): On Postmodern Uses of Sex. *Theory, Culture & Society*, 15 (3–4): 19–33.
- Bauman, Zygmund (2003): *Liquid Love. On the Frailty of Human Bonds*. Cambridge, Malden: Polity Press in Blackwell Publishing.
- Beck, Ulrich (1992): *Risk Society: Towards a New Modernity*. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications.
- Beck, Ulrich, in Beck-Gernsheim, Elizabeth (1995): *The Normal Chaos of Love*. Cambridge, Oxford, Malden: Polity Press in Blackwell Publishing.
- Beck, Ulrich, in Beck-Gernsheim, Elizabeth (2002): Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Bernik, Ivan (2010): Spolnost v času individualizma in racionalnosti. *Družboslovne razprave: ta številka*.
- Braun, Virginia, Gavey, Nicola, McPhillips, Kathryn (2003): The 'Fair Deal'? Unpacking Accounts of Reciprocity in Heterosex. *Sexualities*, 6 (2): 237–261.
- Frith, Hanna (2000): Focusing on Sex: Using Focus Groups in Sex Research. *Sexualities*, 3 (3): 275–297.
- Gavey, Nicola, McPhillips, Kathryn, Braun, Virginia (1999): Interruptus Coitus: Heterosexuals Accounting for Intercourse. *Sexualities*, 2 (1): 35–68.
- Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge, Oxford: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1998): *Conversations With Anthony Giddens: Making Sense of Modernity*. Stanford University Press.
- Giddens, Anthony (2000): Preobrazba intimnosti. Spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah. Ljubljana: Založba *cf.
- Graham, Cynthia A., Sanders, Stephanie A., Milhausen, Robin R., McBride, Kimberly R. (2004): Turning On and Turning Off: A Focus Group Study of the Factors That Affect Women's Sexual Arousal. *Archives of Sexual Behavior*, 33 (6): 527–538.
- Greenbaum, Thomas L. (1998): *The Handbook for Focus Groups Research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Jackson, Margaret (1984): Sex research and the construction of sexuality: A tool of male supremacy. *Women's Studies International Forum*, 7: 43–51.
- Jackson, Stevi, in Scott, Sue (2007): Faking Like a Woman? Towards an Interpretive Theorization of Sexual Pleasure. *Body & Society*, 13 (2): 95–116.
- Krueger, Richard, in Casey, Mary Ann (1994): *Focus Groups. A Practical Guide for Applied Research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Lavie-Ajayi, Maya (2005): »Because all real women do«: The construction and deconstruction of »female orgasmic disorder«. *Sexualities, Evolution and Gender*, 7 (1): 57–72.
- Litosselitti, Lia (2003): *Using Focus Groups in Research*. London, New York: Continuum.
- McNair, Brian (2002): *Striptease Culture. Sex, Media and the Democratisation of Desire*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Morgan, David L. (1997): *Focus Groups as Qualitative Research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.

- Nicholson, Paula, in Burr, Jennifer (2003): What is 'normal' about women's (hetero)sexual desire and orgasm? A report of an in-depth interview study. *Social Science & Medicine*, 57: 1735–1745.
- Potts, Annie (2000): Coming, Coming, Gone: A Feminist Deconstruction of Heterosexual Orgasm. *Sexualities*, 3 (1): 55–76.
- Schmidt, Gunter (1995): Emancipation and Social Change in Heterosexual Relationships. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 7 (3): 7–20.
- Schmidt, Gunter (1998): Sexuality and Late Modernity. *Annual Review of Sex research*, 9: 224–241.
- Weeks, Jeffrey (1986): *Sexuality*. London: New York, London.
- Weeks, Jeffrey (1995): *Invented moralities: Sexual values in an age of uncertainty*. Cambridge: polity Press.
- Williams, Raymond (1985): *Keywords: a vocabulary of culture and society*. New York: Oxford University Press.

Naslov avtorice:

izr. prof. dr. Alenka Švab

Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani

Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana

e-mail: alenka.svab@fdv.uni-lj.si

RECENZIJE KNJIG

uredila Andreja Vezovnik

Igor Vobič

Marko Prpič: Primerjalna analiza osrednjih televizijskih informativnih oddaj 24 ur in Dnevnik. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo, 2009. 164 strani (ISBN 978-961-6554-21-3), 14 evrov

V znanstveni monografiji *Primerjalna analiza osrednjih televizijskih informativnih oddaj 24 ur in Dnevnik* se Marko Prpič ukvarja s primerjavo poročanja osrednjih dnevnoinformativnih oddaj javne TV Slovenija in komercialne POP TV. Pri tem poskuša empirični vpogled uokviriti z razpravami o prehodu iz monopolnega v dualni medijski sistem, z obravnavo družbenega fenomena televizije kot »osrednjega informativnega medija« in s historizacijo televizijskih informativnih oddaj v Sloveniji. V knjigi, ki je nastala na podlagi doktorske disertacije, avtor prepleta »kvantitativni in kvalitativni pristop« (str. 17) k analizi oddaj *Dnevnik* in *24 ur* v treh obdobjih – marec 2004, marec 2005 in marec 2006, pri čemer se ukvarja izključno z besedili in izpušča druge semiološke vrste, konstitutivne za televizijski diskurz. Prpičeva ambicija je postaviti raziskovalni model, ki bi omogočal ponovitev raziskave v različnih kontekstih in rast longitudinalne primerjalne študije. Svetovalec generalnega direktorja za programske zadeve v zavodu Radiotelevizije Slovenija na straneh med uvodom in sklepnimi ugotovitvami ponuja pet poglavij ter »pravi rudnik podatkov«, kot v predgovoru piše Jože Vogrinec (str. 9), a se teoretske sintetizacije, metodološkega uokvirjanja in empirične kontekstualizacije loteva površno.

V prvem poglavju *Od monopolnega do dualnega medijskega sistema* avtor očrta mejnike, ki so zaznamovali transformacijo evropskega medijskega prostora. Ugotavlja, da so nacionalni javni servisi več kot pol stoletja imeli monopolni položaj, ki se je skrhal s spodbujanjem razvoja skupne evropske politike na področju elektronskih medijev ter komercializacije in digitalizacije produkcije znanja v tem okviru. V razpravi se avtor procesov globalizacije ter njenih političnoekonomskih, medijskotehnoloških in kulturnih vidikov loteva razdrobljeno in zanemarljivo heterogenost lokalnega udejanjanja sistemskih trendov. Prpič sicer ponuja podpoglavje o deregulaciji slovenskega medijskega prostora, vendar kompleksnim teoretskim in empiričnim transformacijam na prehodu iz komunikacijskega sistema družbenega samoupravljanja v medijski sistem mimikrije liberalnega dizajna, ki ga spremljajo paternalizem, komercializacija in nacionalizem, namenja le dobre tri strani in le ščepec znanstveno-strokovne literature. Pomembnih vprašanj z makroravnimi niti ne poskuša spustiti na raven medijske in novinarske produkcije ter vsebin informativnih oddaj, kaj šele, da bi skozi to prizmo prepoznaval točke prepletanja in razhajanja različnih normativnih okvirov in teoretskih pristopov.

V drugem poglavju zagovarja tezo, da je televizija – tako v Sloveniji kot drugod – »osrednji informativni medij« (str. 43). »Osrednjost« razume predvsem v okviru gledanosti in časa, preživetega pred televizijskim zaslonom. Vprašanj, povezanih z razpravami o vlogi televizije v procesih v javni sferi ali z mnogoterimi družbenimi funkcijami medijev, ne odpira. Namesto tega se Prpič dilem, zakaj je televizija »postala del našega življenja«, zakaj »večina po njej še vedno uravnava svoj dnevni ritem« in kaj so prinesli »globlji premiki« v poznomoderni družbi (str. 44), loteva s sklicevanjem na raziskave med mladimi v Združenih državah. Ob prebiranju spoznanj se je Prpiču, kot piše, »porodila zamisel, da bi podobno anketo naredil med študentkami in študenti prvih letnikov slovenskih univerz«. S prepletanjem rezultatov raziskave med 904 študenti treh slovenskih univerz, analize sociodemografskih podatkov raziskav AGB Nielsen o gledalcih *24 ur* in *Dnevnika* ter zaključkov *Nacionalne raziskave branosti* iz leta 2006 avtor ugotavlja, da so tisk, radio in televizija – tudi televizijske dnevnoinformativne oddaje – bolj spremljani med študenti kot med njihovimi vrstniki, ki so izobraževanje končali s srednjo šolo. Hkrati avtor primerja gledanosti in demografske sestave gledalstva s hrvaškimi dnevnoinformativnimi oddajami na javni in komercialnih televizijah, saj da se primerjava »zdi smiselna,

ker veliko slovenskih gledalcev pozna hrvaške oddaje in ker je hrvaški javni servis prehod v dualni medijski sistem prenesel veliko bolje, kot ga je *RTV Slovenija*» (str. 67–68).

V poglavju *Informativne oddaje na slovenskih televizijah* avtor ponuja deskriptiven zgodovinski pregled, v katerem se posebej posveti informativnim oddajam *Dnevnik in 24 ur*; vpenja jih v širši strukturni okvir, ki ga postavlja tudi s pregledom tiska v prelomnih točkah razvoja televizije v Sloveniji. Tako Prpič preleti dogajanje v areni informativnih oddaj, in sicer predvsem skozi prizmo sistemskih transformacij – od *Televizije Ljubljana* v okviru *Jugoslovanske radiotelevizije*, prve komercialne televizije *Kanala A* do nedavnega poskusa vzpostavitve 24-urnega informativnega programa na *Info TV*. Pri tem bralec utegne pogrešati razpravo o artikulacijah med tehnološkim in družbenim v televizijskem novinarstvu, ki pomembno vplivajo na produkcijski proces v televizijskih uredništvih, njihove produkte in zamišljanje gledalstva v določenem političnem, ekonomskem in kulturnem kontekstu.

V četrtem poglavju *Analiza oddaj 24 ur in Dnevnik* avtor predstavi metodološki načrt raziskave, katere »analogo je«, kot zapiše Prpič, »primerjati oddaji po vsebini, in sicer na osnovi primerjave objavljenih tem/dogodkov, tematskih sklopov in akterjev ugotoviti, kaj imata skupnega in v čem se razlikujeta« (str. 87–88). Avtor ne vzame enega od mnogih že uveljavljenih pristopov k analizi medijskih vsebin, ampak pravi, da se je »moral lotiti priprave lastne metodologije«, pri čemer se ukvarja samo s »tistimi rečmi, ki se jih da kvantificirati in narediti tako, da se raziskavo da ponoviti« (str. 88). Ob tem se Prpič loteva le besedi v (izbranih) televizijskih oddajah, pri čemer je njegovo pojasnjevanje in argumentiranje te odločitve šibko. »Kljub temu da je televizija vizualni medij, se nisem odločil za analizo televizijske slike, ker to ni nujno potrebno za razvrščanje dogodkov v tematske sklope, da poročanje dodobra temelji na izgovorjeni besedi, ne pa na pokazani sliki. Voditelji oddaj in novinarji, avtorji prispevkov razložijo pomen slike,« piše Prpič in kompleksni razpravi o prepletanju različnih semioloških vrst pri gradnji pomena v televizijskih informativnih oddajah nameni dobre pol strani. S tem zanemarljivo morje literature medijskih in novinarskih študij, ki za izhodišče vzamejo, da gre pri televizijskem novinarstvu za vsebinski, oblikovni in nenazadnje pomenski splet številnih oblik prepletajočega se verbalnega in vizualnega upovedovanja – tako na ravni televizijske oddaje kot na ravni njenih osnovnih delov, novinarskih prispevkov.

V poglavju *Rezultati analize* se avtor spoprijema z osrednjim raziskovalnim vprašanjem, ali se osrednji dnevnoinformativni oddaji med seboj razlikujeta, in sicer z analizo naslednjih elementov: primerjava napovednikov, novinarskih in dopisniških prispevkov ter agencijskih novic; merjenje časa, ki je namenjen posameznim tematskim sklopom; ugotavljanje razmerja med novicami iz Ljubljane in drugih delov države ter med domačimi in tujimi novicami; analiza oseb in akterjev v oddajah. Pri tem v svoji površno predstavljeni kvantitativni in kvalitativni analizi oddaj išče odgovore na *koliko* in skorajda popolnoma zanemarljivo vprašanja *kako* in *zakaj*. Prpič tako med drugim ugotavlja, da je bilo v analiziranem obdobju 2 uri, 23 minut in 41 sekund vsebin v oddaji 24 ur namenjenih vsebinam dopisnikov iz tujine (str. 131), da je takrat v obeh analiziranih oddajah »nastopilo 8460 akterjev« (str. 138) in da je v oddaji *Dnevnik* v treh analiziranih mesecih »10,5 odstotka novic več kot v konkurenčni oddaji« (str. 114). Pri tem je bralec v tem »pravem rudniku podatkov« prepuščen samemu sebi in ga je prisiljen osmišljati skorajda izključno le s prej nabranim znanjem.

Prva samostojna znanstvena monografija Marka Prpiča je poskus naslavljanja pomembnih povezanih vprašanj transformacij medijskega sistema v Sloveniji, vloge televizije v človekovem dnevnem zbiru informacij in vsebin dnevnoinformativnih oddaj, vendar vpogleda v produkcijsko, vsebinsko in identitetno kompleksno areno dnevnoinformativnih oddaj v Sloveniji zaradi teoretske površinske, metodološke nejasnosti in analitične praznine ne ponuja. Prpič v prvem delu knjige namreč v prvi vrsti ne uspeva premoščati konceptualnih zagat med vprašanji medijskega sistema in strukture na eni ter produkcije in vsebin televizijskih informativnih oddaj na drugi

strani, hkrati je epistemološki okvir zamegljen, metodološki ovir pa ne upošteva konceptualne kompleksnosti preučevanja medijskih vsebin.

Robert Bobnič

Vasja Badalič: Za 100 evrov na mesec: proizvodni sistem globalnega kapitalizma. Ljubljana: Krtina, 2009.
259 strani (ISBN 978-961-260-028-0), 22 evrov

Nemara bi bil že čas, da nam ob številnih grandioznih konceptualnih vpogledih v logiko delovanja poznega kapitalizma sodobna akademska produkcija ponudi analizo globalnega proizvodnega sistema iz najbolj oddaljenih, zamejenih in ekscesnih potez, ki bi se po možnosti zrcalile v avtorjevem lastnem izkustvu. Monografski prvenec mladega filozofa Vasje Badaliča, ki je nastal na podlagi predelave doktorske disertacije, nam v branje ponuja natanko tak pristop. Kljub filozofski provenienci se je namreč Badalič v jedro kapitalizma spustil v kontrapunktu z večino sodobne politične filozofije in politične ekonomije, saj je, prvič, svojo sicer teoretsko analizo začrtal s perspektive tretjega sveta, in, drugič, na podlagi etnografskega in empiričnega uvida, ki ga je pridobil predvsem kot samostojni novinar.

Tako se ne gre čuditi, da se monografija prične z reportažnim (p)opisom delovnih razmer v majhnih pakistanskih tovarnah in družinskih podjetjih, ki za zahodne korporacije opravljajo raznolike predelovalne dejavnosti. Prikaz razmer, ki ne samo da spominjajo na klasično Engelsovo študijo o položaju delavskega razreda v Angliji 19. stoletja, pač pa kažejo na to, da je Engels opisoval čase, »ko je delavcem šlo še dobro« (str. 20), služi predvsem kot primeren etnografski uvod v definiranje objekta raziskovanja. Badalič se namreč študije globalnih proizvodnih procesov loti s partikularnega mesta t. i. izvozno-predelovalnih con tretjega sveta. Cona, kakor jo definira v uvodnem poglavju, je tako »razmeroma majhno zamejeno območje znotraj države, katerega namen je privabiti tuje, izvozno usmerjene korporacije s ponujanjem ugodnih investicijskih in trgovskih pogojev, ki bodo korporacijam omogočili čim uspešnejše opravljanje njihovih proizvodnih nalog« (str. 33). Lahko bi dejali, da se od tu naprej celotno delo (raz)bere kot spretno spletena genealogija tega pojava, ki pa ravno zato, ker temelji na partikularni conski situaciji, omogoča misliti obče procese, skozi katere je dandanes inavguriran postmoderni (delavski) subjekt. Kot pravi avtor sam, je tako temeljni namen knjige »ugotoviti, kakšna vrsta oblastnega modela določa delovanje con« (str. 43). V ta namen pa se posluži Foucaultove metode raziskovanja oblasti, ki jo strne v tri ključne komponente: smoter, kateremu je oblast zavezana, tip institucije, skozi katerega se oblast (re)producira, in modus subjekta, ki ga oblast vzpostavlja. Temu ustrezno se delo nadalje razcepi na tri poglavja, ki pa mu na koncu sledita še dva zaključna razdelka.

Oblastna dinamika izvozno-predelovalnih con je tako najprej naslovljena skozi marksistični vpogled v reorganizacijo produkcijskega načina. Skozi naslonitev na Marxove izpeljave o ekspanzionistični naravi kapitala samega in prvobitno akumulacijo skuša Badalič prikazati, da je delitev dela, kot jo implementira globalno gibanje kapitala, vpisana že v samo jedro kapitalistične produkcije. A vendar je transformacija iz fordistične v postfordistično paradigmo zaznamovana s tem, da se posamezne naloge v produkcijski verigi ne členijo več znotraj zaključene tovarniške ravni, marveč na globalni domeni, kar pomeni, da se dotične produkcijske enote locirajo na točno določena geografska območja. Na tem mestu je avtorjeva ključna poanta v poudarku, da postmoderna ekonomska paradigma, znotraj katere prevladujejo storitveni in informacijski

sektor ter korporativno upravljanje podjetja, ne povzroča le primata nematerialnega dela, marveč materialno delo predvsem relocira – z disciplinarnim tovarniškim režimom vred – v države tretjega sveta. Ob tematizaciji takega prehoda pa naposled polemizira z Negrijem in Hardtom, ki v *Imperiju* vzpostavljata tezo, da je temeljna modifikacija kapitalizma iz moderne v post-moderno tvorbo posledica odgovora kapitala na upore proti tovarniškemu režimu v šestdesetih letih preteklega stoletja. Takšni imanentni logiki prestrukturacije pa Badalič zoperstavi vzniki paradigme od »zgoraj« – preoblikovanje se tako »ni dogajalo na podlagi boja najnižjih slojev, ampak predvsem na željo samih korporacij, ki se niso znale upreti izrednim prihrankom pri stroških proizvodnje, ki so se obetali ob selitvi v tretji svet« (str. 86).

Ravno ta način kapitalistične ekspanzije pa je vzpostavil specifičen konstrukt izvoznih –predelovalnih con, ki ga Badalič v nadaljevanju obravnava skozi pravnodiskurzivne – pa tudi nediskurzivne – mehanizme in ki v Foucaultovem smislu pomenijo nič drugega kot (re) produkcijo razmerja moči na osi korporacija–consko delavstvo. Kljub temu, da avtor Foucaultove predpostavke na določenih mestih uporablja pavšalno, pa lahko mirne vesti rečemo, da je pričujoč uvid v diskurzivno konstrukcijo cone poglavitna ugotovitev celotne analize. Temeljna značilnost pravnodiskurzivnega polja, znotraj katerega se cone šele konstituirajo, je namreč v tem, da so vselej definirane kot polje izjeme. Cone so tako prostori suspenza (oziroma uvajanja posebnih, izvzetih zakonov) nacionalnih in transnacionalnih pogodbenih razmerij, predvsem davčnih in delovnopравnih ureditev – pogostokrat v conah niso prepovedane samo sindikalne organizacije, marveč vsakršen način delavske reprezentacije. Ključno pri tem pa je seveda to, da ima takšna iregularnost svojo lastno regularnost, ki tako kot v jedru kapitalistične produkcije hkrati gnezdi tudi v jedru konstitucije pravopolitične forme kot take. Gre torej za polje izjeme v agambenovskem smislu, ki predstavlja podreditev subjekta skozi vključujočo izključitev. Čeprav se Badalič tej vrsti konceptualizacije približuje na več mestih, na primer ko zapiše, da »so cone mehanizem, prek katerega se izvaja megalomansko, množično vključevanje delovnih rok tretjega sveta v globalne produkcijske verige« (str. 103), ter da po drugi strani izjemni status cone »izvaja množično izključevanje delavstva iz procesov odločanja« (prav tam), pa Agambenove teoretizacije sploh ne omenja.

Kljub temu pa avtor pomembno poudari konstitucijo izvenconskih ilegalnih proizvodnih obratov, ki se na prvi pogled kažejo v popolni odsotnosti diskurzivnega in represivnega naslavljanja – torej čiste transgresije in brezpravja – in ravno zaradi tega predstavljajo nedekleriran, dopolnilen sistem pravil za delovanje globalnega proizvodnega sistema. Ker Badalič takšno tezo bolj kot teoretično podpira empirično, se zdi, da bi lahko na tem mestu napotili na psihoanalitsko razumevanje obscenega – nenapisanega – dopolnila oblasti, ki predstavlja sam pogoj možnosti delovanja zakona.

Nemara smo se s tem že preveč oddaljili od Badaličeve – sicer minimalne – teoretske pozicije, ki pa je vendarle foucaultovska. Zdi se, da ta pride še posebej do izraza v poglavju o konstituciji conskega delavskega subjekta – popolne delavke. V maniri Foucaultovega *Nadzorovanja in kaznovanja* ter številnih empiričnih ugotovitev se avtor posluži minuciozne razdelave conskega disciplinarnega mehanizma, ki kolikor je manifestacija globalnih korporativnih oblastnih prijemov, toliko producira točno določen subjekt. Ključni presežek v primerjavi s številnimi študijami globalnega kapitalizma v zdajšnji fazi pa Badalič napravi v jasnem poudarku, da je nova globalna delitev dela hkrati tudi nova spolna delitev dela. Ob tem pa je osrednja poanta, da »[k]orporacije na obrobju niso preprosto poiskale novih, svežih delavk, ampak so ustvarile novo vrsto delavk, ki imajo drugačen status od tistega, ki ga imajo njihove kolegice iz prvega sveta« (str. 190), saj je ta nova delavkina subjektiviteta interpelirana le v golo proizvodnjsko funkcijo in niti ne več v subjekt potrošnje.

Po predzadnjem razdelku, kjer skozi prikaz, da je globalna liberalizacija – ki je vedno samo liberalizacija določene panoge – vselej že politična odločitev *par excellence*, se avtor v sklepni

fazi dela posveti še vprašanju upora. Sozvočno s tezo, da zdajšnji modus globalizacije konstituira specifično oblastno formo in razmerja moči, katerih realno jedro so natanko izvozno-predelovalne cone, Badalič emancipatorni subjekt najprej umesti v vzpostavitev globalne identitete, ki pa lahko vznikne le ob naslovitvi procesov subjektifikacije, ki prečijo tako delavke tretjega kot potrošnike prvega sveta. Vendar se tu znova ne spusti v teoretično refleksijo, marveč nadalje s pomočjo Beckovega koncepta inkluzivne suverenosti terja predvsem transformacijo ekonomske globalizacije v politično globalizacijo transnacionalne civilne družbe in konsekvetnega pravnega režima o delavskih standardih. Paradokсно naj bi politično transnacionalno delovanje takšen režim vzpostavljalo prek vpliva na obstoječe institucije, kot so Evropska unija, Mednarodna organizacija za delo, Svetovna trgovinska organizacija idr.

Tak zaključek, ki sicer napotuje k prevpraševanju institucionalnih temeljev globalne oblasti in delegiranju politične odgovornosti, pa vendarle pokaže tudi na osrednjo šibkost celotnega dela, ki gnezdi ravno v avtorjevem specifičnem metodološkem pristopu. Kljub prikladni analizi, ki predstavlja eno pomembnejših aplikacij foucaultovskega pristopa ne samo v domačem prostoru – tu je namreč sploh prva –, marveč tudi v mednarodnem smislu, pa je problem dela na določenih točkah v pomanjkanju problematiziranja nekaterih konceptov, ki se dandanes vzpostavljajo v polju politične filozofije. A vendar skozi interpretacijo bogatega empiričnega popisa delo izpade kot sila pomemben genealoški uvid v grobo realnost globalnih produkcijskih procesov in oblastnih odnosov, kar pa konec koncev predstavlja tisto najbolj žlahtno Foucaultovo izročilo, ki skozi temeljito refleksijo sedanjosti odpre širok transformativni potencial za prihodnost. Glede na to, da se takega etosa zaveda tudi avtor sam, bi bil ob Badaličevi knjigi že čas, da se ga začne zavedati tako akademska sfera kot tudi širša javnost.

Jernej Prodnik

Žiga Vodovnik: Anarhija vsakdanjega življenja: zapiski o anarhizmu in njegovih pozabljenih pritokih. Ljubljana: Založba Sophia, 2010. 184 strani (ISBN 978-961-6768-16-0), 17,80 evra

Kaj je torej anarhizem? se v znanstvenem knjižnem prvencu sprašuje docent na FDV in podoktorski raziskovalec na Harvardu Žiga Vodovnik. Anarhistična misel je fleksibilen nabor idej in praks, ki so v neprestanem spreminjanju, prakticirajo ga »navadni« ljudje, ne da bi se tega zavedali, anarhistična družba pa je preprosto družba brez avtoritet. Referenčno točko anarhistične misli Vodovnik postavlja v koncept dominacije, pri čemer zasleduje možnost sveta mnogoterih svetov. Osrednji cilj anarhizma je tako »vzpostavitev take družbe, ki bi temeljila na pravici, enakosti in bratstvu in v kateri bi bila odpravljena vsa sredstva državne in družbene prisile. Kot tak nasprotuje vsem oblikam hierarhije, izkoriščanja in avtoritete ter s tem njihovim glavnim oblikam – državi in kapitalizmu« (str. 18).

Avtor si skozi knjigo zastavlja zahtevno nalogo: pestro misel bi namreč rad osvežil z novimi prispevki, ki bi dodatno popestrili njeno razvejanost. Vodovnikov namen torej ni le zgodovinska analiza različnih (pri)tokov anarhizma, čeprav velik del knjige prinaša prav ta vpogled, ampak predvsem izviren prispevek k misli o anarhizmu, ki bi presegal zgodovinsko *ideološko navlako*. Eno vodilnih vprašanj je tako, kako doseči boljši svet in temeljne pravice za vse. Spremno besedo k Vodovnikovi študiji je napisal eden pomembnejših ameriških aktivistov dvajsetega stoletja, letos preminuli Howard Zinn, kar je le dodatno potrdilo o pomenu ambiciozno zastavljenega raziskovanja.

Prav poizkus omenjenega kreativnega izvirnega prispevka pa avtorja te recenzije sili, da se na izjemno omejenem prostoru z vsaj nekaterimi predpostavkami kritično spopade, saj lahko le tako preuči največje težave današnjega anarhizma in progresivnih političnih gibanj. Pristop te diskusije je torej (zavestno) parcialen, s čimer ji ne uspe zajeti širine in pestrosti Vodovnikovega prispevka.

Ker hočemo začeti pri začetku, moramo za izhodišče vzeti človeško naravo, ki za anarhizem ostaja ontološka začetna točka. Vodovnik ta problem naslavlja na različnih mestih, pri čemer se napaja predvsem pri Kropotkinu in Chomskem. A čeprav Vodovnik v skladu z novjšim anarhizmom zavrne vračanje k naravi zgodnjih avtorjev, ostaja v pasti dihotomije, ki poizkuša ugotoviti, kaj je bistvo človeka.

Če lahko za del filozofije dvajsetega stoletja trdimo, da ji je uspel teoretski preboj, se je ta zgodil prav pri poizkusu redefiniranja pomena človeške narave. Ali, če smo natančnejši, človeka kot živali, ki je brez *narave*, ki je v svojem bistvu nedefinirana potencialnost (Agamben, Virno), ki je ni mogoče zreducirati na omenjeno dihotomijo. S tem se jo presega in kaže, da ima človek izvor v jeziku, na mestu živalske *narave* pa *zmeraj* stojijo družbeno ustvarjene strukture.

Razrešitev dileme, ali je človek sposoben ustvariti dobro/slabo družbo, je iz teh izhodišč preprosta: človek ustvarja oboje. A tukaj ne relativiziramo potenciala človeka za dobro/slabo, kot počne anarhizem; prav človek oziroma družba definirata, kaj sploh je dobro in slabo, ter posledično, kaj naj bi bilo v družbi pravično, svobodno, enako. Omenjeni koncepti nikakor niso samoumevni in prav njihov pomen je konceptualno minsko polje, kjer se bije boj za interpretacijo družbe.

Kljub nadgradnjam temeljno ontološko vprašanje za anarhizem (p)ostaja, ali bo ohranil redukcionistično dihotomijo, ki je podvržena prosti interpretaciji, zgodovinsko pa ga je že omejevala. Človek nima *instinkta po svobodi*, saj je *odprta žival brez instinktov*. Ko se Chomsky bori za boljši svet, pozablja, da *dobro* preprosto *ni* človeška biološka konstanta, neodvisna od interpretacij. V končni fazi taka debata omogoča predvsem vrtenje v krogu in uporabljanje argumenta narave po mili volji.

Anarhizem kot precej fluiden tok misli nikoli ni čutil potrebe po dovršenem in koherentnem analitičnem aparatu za razumevanje družbenih sprememb in posebej kapitalističnega sistema, zato pogosto (včasih pavšalno) jemlje od drugih. Vodovnik poizkuša anarhizem redefinirati predvsem kot specifičen način delovanja, pri čemer omenjeno nekoherentnost in pogosto celo kontradiktornost dojema kot pozitivno, saj anarhizmu omogoča (vsaj navidežno) nadideološko pozicijo. A ta občuten manko se pokaže na vsaj dveh pomembnih ravneh. Prvič, v anarhizmu značilnih analitičnih omejitev (*kako* je prišlo do premikov), kjer kot primer moraliziranja, ki je sicer označen za nesmiseln očitek, lahko vzamemo v resnici nepovezana dejanja posameznih kapitalistov. Enormne količine vloženega denarja v marketing se (simptomatično) vsaj implicitno prikažejo kot nameren poskus ustvarjanja pasivnih in poslušnih potrošnikov ter uničevanja demokracije (str. 141). Gre za dogovorjen projekt kapitalističnega razreda? To je težko utemeljiti na sistemski ravni, zato hitro pride do personalizacije, predenja mrež ali celo teorij zarote.

Kapitalistični razred se je skozi zgodovino znal poenotiti, a obenem je pomembneje, da v kapitalizmu demokracija postaja le kolateralna škoda prisilnega »zakona« tržnega tekmovanja, ki je posameznemu kapitalistu vsiljen od zunaj, reproducira pa ga tudi sam. Končni rezultat je torej nenameren produkt delovanja posameznih kapitalistov, ki povečujejo ali vsaj ohranjajo presežno vrednost in se s tem ohranjajo na trgu; to jih ne odrešuje »moralne krivde« za uničujoče posledice njihovega skupnega delovanja, a razloži, zakaj je egoistično delovanje za kapitalista nujno in racionalno. Ta individualizirani proces ustvarja rezultate, ki so dejansko v prid celotnemu razredu, kar je nemalo pomembna posledica za obstoj in prilagodljivost kapitalizma.

Druga raven pokaže, zakaj je zastavljeno ontološko izhodišče anarhizmu tako pomembno. Če se ne bi mogel sklicevati na neko naravno danost, bistvo človeka, bi ostal brez vsega maneverskega prostora. Bodisi bi z normativnih določanjem lastne utopije nujno postal »ideološki«.

lahko bi se zbanaliziral in zreduciral svoje bistvo na najmanjši možni imenovalec ali pa bi zapadel v postmodernistični relativizem/nihilizem (Balibarjeva opredelitev Stirnerja).

Omenjeni ravni se dodatno potrjujejo v Vodovnikovem problematiziranju teorije kot razmeroma nepomembne za anarhizem: »Revolucija in znanstvena teorija nimata skupnega čisto nič, saj revolucionaren proces ne more biti predmet znanstvenega proučevanja. Marx tako pogublja delavce s tem, ko hoče iz njih narediti teoretike, pri tem pa se pojavlja nevarnost, da bo pojav razreda »teoretikov« – ločenega od ljudskih množic – spet vodil do nastanka nove aristokracije« (str. 79). V anarhistični misli ta sentiment ni lasten le njemu, a ker *konflikt* med marksizmom in anarhizmom obsega precejšen del njegove študije, si problem oglejmo pobliže.

Za pojasnilo Marxovega pristopa, ki se mu *očita* odhod v teorijo, se obrnimo k Tezam o Feuerbachu, ki na izjemno zgoščenem prostoru nakažejo, kakšen je za njega pomen filozofije prakse (oziroma praxis filozofije, na kateri z anarhoreinterpretacijo gradi Vodovnik) in dialektične metode. Marx namreč prav tam dejansko koncipira teorijo in prakso kot enotni in medsebojno neločljivi, s čimer je njegov pristop strogo monističen. Istočasno je dialektičen, saj gre za nikoli končan proces, za *nenehno osciliranje med teorijo in prakso, ko vzvratno učinkujoč nihata druga v drugo* (Blochova interpretacija). S tem Marx zavrže dualizem, torej »stari« materializem in idealizem, a se obenem, ko kliče po svet spreminjajoči filozofiji prakse, delno napaja pri obeh. Je za anarhizem teorija nepomembna, če lahko pri Vodovnikovi študiji prav to štejejo za eno večjih odlik?

Če je kritika marksizma morda med šibkejšimi točkami novega anarhizma, je ta obnovljena misel danes, tako kot v preteklosti, najmočnejša v viziji aktivističnega organiziranja ter na področju redefinicije državljanstva in političnega članstva. Slednje naj bi šlo tako prek identitete kot tudi prek postmodernih relativizmov in univerzalizma, s čimer stavi na fluidne politične skupnosti. Ob tem bi sam izpostavil težavo, da zgodovinske nacionalne države ne gre preprosto enačiti s *potencialno državo*, ki je lahko (odvisno od konceptualizacije) skupek participativnih institucij. Obenem se pojavlja dilema (ne?) ločevanja demokracije kot procesa/prakse in njene posledične institucionalizacije.

Vodovniku je brez dvoma uspela odlična knjiga, ki kaže, da anarhistična misel ohranja svoj zmeraj prisotni emancipatorični potencial. Pomembna ni le zato, ker gre za prvo poglobljeno študijo o anarhizmu v slovenščini, ampak ker le takšne knjige omogočijo široko polje za debato in izpostavljajo toliko za prihodnost družbe temeljnih vprašanj.

Primož Krašovec

Jože Vogrinc: Historični materializem in humanistične vede. Ljubljana: Studia humanitatis, 2009.
248 strani (ISBN 978-961-679806-8), 15 evrov

Založba Studia humanitatis je bila v svojem »zlatem obdobju«, v drugi polovici osemdesetih in v devetdesetih letih dvajsetega stoletja, v slovenskem intelektualnem prostoru izjemno pomembna, saj je skrbela za prevode številnih pomembnih in klasičnih del humanistike. Vzpostavila se je mimo velikih državnih in pojavljajočih se komercialnih založb ter tudi mimo uradnih univerzitetnih založb. Prevodna produkcija na področjih družboslovja in humanistike je bila tudi pred SH v slovenskem (in širšem jugoslovanskem) precej intenzivna in kakovostna – ustanovitev SH in drugih majhnih humanističnih založb v osemdesetih ni pomenila toliko korekcije pomanjkanja prevodne produkcije (za katero so že prej zgledno skrbele velike založbe), temveč prej programski in teoretski prelom s takrat prevladujočimi humanističnimi paradigami.

Družboslovne razprave, XXVI (2010), 65

93

SH in druge majhne alternativne založbe so v časovnem razponu do danes od založb, ki so ponujale prevodne alternative etabliranemu družboslovju in humanistiki, postale edine dejanske teoretske prevodne založbe. V devetdesetih so državne založbe nehale prevajati in izdajati teorijo, nove komercialne založbe se je nikoli niso niti lotile, medtem ko so se univerzitetne založbe večinoma posvetile rutinskemu izdajanju nizkokakovostnih produktov svojih hišnih avtorjev in avtoric. Obenem so majhne alternativne založbe v zadnjih petnajstih letih, v kontekstu splošne ekonomske liberalizacije deležne čedalje manjših javnih sredstev in zato prisiljene delovati s smešno majhnimi proračuni, kar se pogosto pozna tudi na kakovosti prevodov (saj profesionalne in izkušene prevajalce in prevajalke pogosto zamenjuje poceni študentska delovna sila).

Poleg širjenja teoretskega horizonta humanistike s prevodi je bila SH v osemdesetih in devetdesetih tudi založba, ki je slovela po izjemno kakovostnih spremnih besedah, ki so pogosto lahko delovale tudi kot besedila zase. Tudi ta razsežnost se je od konca devetdesetih počasi začela izgubljati, spremne besede so postale bolj rutinske in manj teoretsko vredne, kar je učinek splošne spremembe pogojev in načina dela v humanistiki – uvajanja točkovnega terorja in pozitivističnega raziskovalnega modela, ki od zgodovinarjev in filozofov zahteva ponovljive eksperimente in standardizirane vprašalnike, ter naraščajoče birokratske strahovlade na univerzi in prekarizacije delovnih pogojev (posebej za mlade, še ne etablirane akademske delavce in delavke), kar skupaj prinaša intelektualni konformizem, padanje kakovosti (a hkrati naraščajočo »mednarodno primerljivost«) in standardizirano abotnost znanstvene produkcije. Izid zbirke spremnih besed Jožeta Vogrinca z naslovom *Historični materializem in humanistične vede* pri založbi Studia humanitatis je zato času primerna gesta, ki po eni strani deluje kot intervencija, po drugi pa kot elegija za danes že skoraj povsem izginulim načinom teoretske produkcije.

V knjigi je zbranih devet spremnih besed, ki so spremljale prevode različnih avtorjev z različnih področij in so bile napisane v letih 1986–2009. Čeprav so dela, ki so jih spremljale, in spremne besede same tematsko in področno heterogene, jim je skupno to, da so širile prostor in domet slovenske humanistike – antropologija antičnih svetov, medijske študije in študije oglaševanja, zgodovinska antropologija in ekološka geografija so bile pred posegi SH v lokalnem okolju prevodno in programsko prezrte forme in področja humanistike. Vsaka spremna beseda v knjigi predstavlja in v slovenski prostor uvaja avtorja, ki je po svoje prelomen. Če gremo kar po vrsti: Vernant, Finley, Momigliano in Wachtel so sodobni klasiki zgodovinoписja oziroma zgodovinske antropologije in ekonomike (Finley), ki so v pisanje zgodovine vnesli pomembne epistemološke inovacije; Raymond Williams je eden izmed klasikov in predhodnikov sodobnih kulturnih študij; Benedict Anderson je prvi sistematično raziskal vpliv množičnih medijev in literature na formacijo nacionalizma; Alfred W. Crosby je dopolnil zgodovino kolonialnih osvajanj z zgodovino spremljajočih jih ekoloških sprememb; medtem ko je Emile Durkheim klasik sociologije, ki sicer ni humanistična veda, a je SH tu zapolnila praznino pri prevajanju klasikov, kar je nedvomno hvalevredno, saj imajo ravno po zaslugi majhnih alternativnih založb humanistika in nekatere družbene vede prevedene klasike, kar v slovenskem znanstvenem prostoru nikakor ni pravilo (in obenem tako učinek kot alibi za slepoto za lastno teoretsko zgodovino, ki je prisotna v mnogih disciplinah).

Spremne besede v knjigi so napisane reflektirano in vsaka pojasni tako motivacijo za kot pričakovani učinek prevoda, ki ga spremlja, ter oriše intelektualno okolje, v katerega ta vstopa. Ne izogibajo se ne kritičnosti do avtorja prevedenega dela, kjer je ta na mestu, ne polemiki z njegovo slovensko recepcijo ali stanjem v vedi, v katero prevod intervenira, obenem pa zlahka nastopajo tudi kot samostojna razmišljanja, ki za svoje delovanje zraven ne potrebujejo nujno knjige, ki jim je bila povod. *Historični materializem in humanistične vede* tako dobro deluje tudi kot samostojna knjiga oziroma kot zbirka komentarjev nekaterih ključnih momentov v razvoju (in kasneje dekadenci) slovenske humanistike ter potencialno tudi kot kakovosten in informativen kašipot za nekoga, ki v polje humanistike šele vstopa, saj predstavlja tako osnovna napotila za branje klasikov kot poskuse »klasizacije« nekaterih v slovenskem intelektualnem prostoru po

krivici spregledanih avtorjev in humanističnih smeri (najboljša primera sta Wachtel in njegova zgodovina premaganih neevropskih ljudstev, ki je pisana z njihove perspektive, in Vernant ter antropologija antičnih svetov), obenem pa predstavljajo dober uvod v (v času njihovega pisanja) aktualne družboslovne in humanistične polemike (denimo o relativni avtonomiji potrošnje glede na produkcijo ali o vlogi ekonomskega raziskovanja v kulturnih študijah v primeru komentarja Campbellove študije potrošništva) in v opombah pod črto povzamejo večino nujne relevantne literature za tematike, s katerimi se ukvarjajo.

Po drugi strani polemičen izraz historični materializem iz naslova knjige ostane precej nedorečen. V nekaterih spisih je glavna tematika sicer povezana s statusom historičnega materializma v polju humanistike, a ne povsem – gre bodisi za avtorjev odnos do marksizma (denimo pri Finleyju ali Williamsu) bodisi za pomen, ki ga ima lahko posamezna teorija za razvoj historičnega materializma (denimo pri Vernantu), a manjka tisto, kar bi glede na naslov knjige lahko upravičeno pričakovali: sistematična obravnava statusa historičnega materializma v sodobni humanistiki in historičnomaterialistična analiza stanja v tem polju. V času od izida najzgodnejših spremnih besed iz knjige do danes se je namreč oboje, tako status historičnega materializma znotraj slovenske (in globalne) humanistike kot samo stanje humanističnega polja, močno spremenilo. Če so namreč v osemdesetih spremne besede Jožeta Vogrinca ter njegovih sopotnikov in sopotnic, ki so pisali za SH in druge majhne alternativne založbe, še širile polje historičnega materializma v polemiki s šolskim ali dogmatičnim uradnim marksizmom, so danes knjige, kot je *Historični materializem in humanistične vede*, edine, ki historični materializem sploh še omenjajo – kar je bila nekoč dopolnitev in širitev teoretskega projekta historičnega materializma, je danes njegov izoliran in marginaliziran preostanek (kulturne študije, zgodovinopisje, sociologija, ekonomija in druge vede, nekoč prežete s historičnim materializmom, so se od njega uspešno odcepile in potlačile svojo teoretsko zgodovino, največkrat z nekritičnim sprejemanjem anglosaksonskih liberalnih teoretskih standardov in paradigem). Poleg tega so bolj ali manj izginili tudi materialni zgodovinski pogoji za nekdanji razcvet (historičnomaterialistične in siceršnje) humanistike – alternativne založbe in univerzitetni humanistični oddelki so danes prizorišče »budget cuts«, kapitalistične discipline in komercializacije, delovni pogoji so mizerni in raven teoretske produkcije temu primerna. Izdajanje zbranih spremnih besed je sicer pomemben zgodovinski opomnik na nekoč že dosežene standarde lokalne teoretske produkcije, a naloge historičnega materializma so danes veliko zahtevnejše, saj proti dekadenci danes prevladujočih družboslovnih in humanističnih paradigem nekdanji šolski marksizem sploh ni videti več tako slab, obenem pa refleksija lastnih produkcijskih pogojev in razmerij ne pomeni več le spopada med različnimi teoretskimi paradigami, temveč – ponovno – kritiko politične ekonomije v razmerah postsocialističnega razkroja uma.

Ana Podvršič

Goran Lukič in Rastko Močnik (ur.): Sindikalno gibanje odpira nove poglede. Ljubljana: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, 2008. 234 strani (ISBN 978-961-6708-04-3), 9,23 evra

V zadnjem času smo priča elitizaciji in opustošenju visokošolskega izobraževanja, ki epistemološko preprečujeta in upravljajno izganjata produkcijo družbenokritične misli. Kar bržkone ni naključje, saj njen refleksivni obrat pod vprašaj postavlja prav aktualne družbene procese, ki v šolstvo in druge javne ustanove vpeljujejo tržno ideologijo. Za razliko od različnih *cultural studies* se kritična refleksija ne loti preučevanja družbe z vidika ahistorične kulture in prezentacij

posameznikov. S historičnomaterialnim izhodiščem in razumevanjem slehernega družbenega znaka kot križišča različnih družbenih interesov teorija nadomesti ideološke pojme, ki se šele z učinkovanjem vladajoče ideologije kažejo kot univerzalni in brezrazredni, s koncepti. Namesto neprestano porajajočih se identitetnih razlik so središče raziskovanja razlike v premoženju in delu – na prizorišče (analize) družbe stopita razred in razredni boj, katerega moderna akterja sta kapitalist in delavec. Navsezadnje ravno prevladujoči gospodarski način produkcije in menjave določene dobe ter iz njega izhajajoča družbena členitev narekujejo procese v drugih družbenih sferah. Po Wallersteinovem mnenju pa je prevladujoči produkcijski način od 16. stoletja dalje kapitalistična produkcija, ki je in je zmeraj bila svetovna ekonomija z enotno delitvijo dela, in to kljub politični in kulturni heterogenosti območja.

Prav iz produkcijskih odnosov izhaja zbornik *Sindikalno gibanje odpira nove poglede*, v katerem je zbrano gradivo z dvodnevne posvetovanja o možnostih delavskega boja, ki je potekalo februarja 2008 na pobudo svobodnih sindikatov. Teoretski in strokovni analizi družbenih razmer v Sloveniji in po svetu so ob bok postavljeni prispevki predstavnikov sindikatov in aktivistov z različnih področij. Vendar pestrost in širina gledišč preseka z liberalnim »dialogom« in »pluralnostjo mnenj«, ko jasno določita svoje družbeno gledišče. Zavrnitev pozicije nevtralnega, enakega in svobodnega individuuma, ki verjame, da je njegova usoda odvisna od ekonomističnih zakonov ponudbe in povpraševanja, pa ne osiromaši teoretično-praktičnega dometa zbornika, ampak šele omogoči podlago za ustvarjanje resnično novih pogledov. Kajti sam koncept novosti oziroma družbene spremembe postane dokončno dvoumen, ko, kot trdi Wallerstein, francoska revolucija legitimizira pojem nenehnih političnih sprememb. Kar je le še en dokaz ekonomskega determinizma, saj »klasični« kapitalizem vendarle temelji na neprestanem revolucioniranju produkcijskih sredstev. Zaradi načela nenehnih izboljšav – naj se odvijajo v obzorju nikoli samouresničenih posameznikov ali v kontekstu tehnoloških inovacij – je potemtakem realno enakopraven svet možen le z razpadom svetovne ekonomije.

Zbornik s petimi tematskimi sklopi usmeri pogled(e) v nove paradigme in možnosti političnega oblikovanja delavstva, kar je že prvi korak razbitja trenutnega kapitalističnega mehanizma. Sklop splošnih vprašanj priskrbi širši vpogled v razvoj slovenskega postfordizma in njemu pripadajočih ideologij. Vesna Leskošek opozori na pojav revščine med zaposlenimi, medtem ko Miroslav Stanojevič pokaže na bistveno vlogo dodatno izkoriščanega delavstva pri tranziciji slovenskega gospodarstva. Šele nižja cena mezd in padec socialne varnosti sta namreč omogočili mali gospodarski čudež in možnost slovenske vključitve v EU. Razumevanja gospodarske rasti in njene pravljčnosti bržkone ne bi bilo brez vladajočih družbenih konceptualizacij in njim pripadajočih pojmov. Diskurzivna analiza Jožeta Kosa Grabarja razgali njihovo ideološko univerzalnost, ki legitimira vladajočo gospodo, odprava trenutnih razmerij pa je mogoča le z (novimi) družbenimi koncepti, opranimi ideoloških primesi. Te ponudi tudi prispevek Rastka Močnika, ki med drugim teoretizira možnost upora v sodobnih razmerah kapitalskega rentništva, financierizacije in prevlade kognitivnih dejavnosti. S privatizacijo etatiziranih sistemov družbene solidarnosti država kapitala vpeljuje »tržne odnose kot edine oblike odnosov«, s čimer poskrbi za vsesplošno sprejemanje liberalnih praks. Tako splošnost trga prikrije naravo sodobne delavke in delavca, ki postaneta posebne vrste podjetnika – tržita namreč kar sama sebe. Pravni ekvivalent te samoprodaje predstavlja status samostojnega podjetnika, kjer lahko delavec stopi v stik z delodajalcem na podlagi civilnega prava, s čimer se mu odvzamejo pravice iz dela. »Pravice, ki jih je izbojevalo industrijsko delavstvo, strukturno ne pripadajo sodobnemu kognitivnemu proletariatu.« Prav to naredi sodobnega, slej ko prej prekarne delavca in tradicionalnega industrijskega delavca za strukturna zaveznika. A kapital oba ločuje s tem, ko jima odvzema: prvemu pravice iz dela, pri drugem pa se morajo sindikati neprestano pogajati za nekoč že izbojevane pravice. Le s politično konstitucijo v razred postfordističnega delavstva lahko obe skupini premagata svojo ločenost od kapitala, ki hkrati vpliva na njuno nepovezanost.

Do nove konstitucije vodi le teorija, ki s preučevanjem organiziranja delovnega postopka opravi kritiko politične ekonomije in s tem kritiko vloge države (kapitala) in njenih pravnih določil.

Pravo namreč institucionalizira prekarizacijo delovne sile, ki se utemeljuje ne več na delovnem, ampak na civilnem pravu in z nižanjem socialnih pravic skrbi za konkurenčnejšo gospodarstvo. Prekarno delo predstavlja netipične in negotove oblike zaposlitve, denimo zaposlovanje prek agencije, delo za krajši čas, sezonsko delo, občasno delo, samozaposlitev ipd. Vendar je v ihti za gospodarsko rastjo slovenska fleksibilizacija trga presegla celo Kitajsko: glede na izračun OECD je bil leta 2008 slovenski indeks zaposlitvene varnosti 2,76, kitajski pa 2,8, pri čemer prožnost trga dela narašča s padanjem količnika.¹ Da prekarizacija postaja realnost in vsakdanja zaposlitvena strategija slovenskih delodajalcev, dokazujejo prispevki Maje Konjar, Gorana Lukiča, Tanje Renner in Mirsada Begića. Povečini slabše plačano delo, ki ne zagotavlja ustrezne zaposlitvene in socialne varnosti, s slabšimi delovnimi pogoji in nižjo ravni pravic onemogoča sindikalno povezovanje prekarno zaposlenih. Gorazd Kovačič njihovo ne(z)mogost organiziranja preučuje z vidika internalizacije in individualizacije postmodernega posameznika. Ampak mar ni razumevanje slednjega kot samouresničujočega se individuumu že učinkovanje vladajoče ideologije, ki služi razbitju delavskega razreda na gmoto nepovezanih in neorganiziranih posameznikov?

Tretji del zbornika obravnava različna javna področja, kjer poteka nadzor delavcev prek uza-konjene zaposlitvene nevarnosti. Ladislav Kaluža predstavi razmere zaposlovanja v trgovinski dejavnosti, Cvetka Gliha v dejavnosti prometa, medtem ko se Denis Miklavčič, Iztok Jurančič, Marina Grižnič, Staš Kleindienst in Sebastjan Leban posvetijo kulturni sferi in novinarstvu. Maja Breznik odmistificira pojem avtorskih pravic, ki bojda institucionalizirajo povečevanje modernega umetnika. Njihova dobrobit vendarle izhaja iz produkcije in zahteve po neprestanem večanju profitov. Tako avtorske pravice skrbijo za rentno pridobitništvo in koristijo zlasti kolektivnim upravljalcem – založnikom in redkim zvezdnikom. Založniška samovolja v želji po ugajanju množici še spodbuja h konformizmu in komercialnosti avtorjev, pa naj bo v akademski ali umetniški sferi. A kapital svojega gospodstva ne bi mogel uveljavljati brez vsakodnevnega učinkovanja njemu pripadajoče ideologije, ki se materializira tudi v dejanjih posameznikov. Tako Primož Krašovec problematizira spontane prakse v novinarstvu. V prepričanju, da je novinarstvo podvrženo zunanjim pritiskom kapitala in politike, si novinarji prizadevajo za krepitev subjektivnih, moralnih dejavnikov. Piščevo trditev, da je etičnost lahko le nazadnjaška, in ne progresivna drža, ker aktivno odvrta oči od dejanskega poteka razrednega boja, lahko pravzaprav posplošimo na celotno družbeno dogajanje – za podkrepitev pa še misel Samirja Amina, da je psihologizem pravzaprav sestavni element evrocentrične ideologije, ki je poleg stalnih in prirojenih značilnosti narodov skonstruiral tudi kontinuiranost evropske kulturne zgodovine od klasične Grčije do renesanse. Vendar se tudi »naravne inherentne lastnosti« vsaj v določenih primerih in za namene večanja profita da – kakopak – inovirati. Športni (šov)biznis, še zlasti v kontekstu vrhunskega gladiatorstva, kot vrhunski šport poimenuje Lev Kreft, je z dopiškimi nadzorom na eni ter moraliziranjem o plemenitosti in zdravju športnikov na drugi le eden izmed primerov podreditve javne morale in prava kapitalskim dobičkom.

Obzorje zbornika bi nemara ostalo (pre)ozko brez poznavanja zakonitosti na globalnem trgu dela. Če se Marta Gregorčič posveti mednarodnim tokovom gibanja kapitala, pa Josip Rotar poda kritiko delovanja alternativnih gibanj za globalne pravice, ki so kljub svoji številčnosti in heterogenosti zvoedeni zaradi identitetnega prepoznavanja samih akterjev. Njegov sklep je še zlasti pomemben, saj pokaže na praktično učinkovanje obeh plati liberalno-pluralnega kovanja – na eni strani učinkuje zapoved nenehnih sprememb, kjer je še tako velika spremem-

1. Zveza svobodnih sindikatov Slovenije: Črna knjiga o Sloveniji – tako imenovani socialni državci. Ljubljana: Zveza Svobodnih sindikatov, 2010.

ba navsezadnje *just one of them*, na drugi s svojim »lookom« učinkuje multikulturalizem kot ideološko pogonsko sredstvo sodobne potrošniške družbe.

Prav delovanju znotraj vladajočega ideološkega horizonta gre pripisati trditev Elene Pečarič, da je za večino aktivistov in NVO uporništvost postalo le del »imidža« brez političnega naboja in realnih učinkov. Zadnja sedanje razmere premeri Jana S. Rošker. A njene misli ne povzemajo le rdeče niti zbornika *Sindikalno gibanje odpira nove poglede*, temveč predstavljajo edino eksistencialno možnost (slovenskih) delavcev in sindikalnih združenj. Boj za socialne pravice, ki izhajajo iz fordizma, je nezadosten. Današnje razmere določa postfordistična proizvodnja, kjer prekarizacija dela, ki razbija delavsko enotnost in sočasno večja polarizacijo prihodkov, postaja osrednji element sodobnega družbenega razvoja.

Posvet, kjer so bili prispevki predstavljeni, so organizirali svobodni sindikati, da bi slišali mnenja in kritike tistih, ki niso neposredno vpeti v sindikalno delo. Refleksijo delavskega delovanja so zagotovo dobili, a pomembneje je, ali so jo slišali/brali tudi drugi. In ravno ti, sodobni postfordistični dninarji, sestavljajo glavnino boja.

Andreja Vezovnik

Jernej Mlekuž: Burek.si?! koncepti/recepti. Ljubljana: Studia humanitatis, zbirka Varia, 2008. 202 strani (ISBN 978-961-6262-90-3), 22 evrov

Kot sam zapiše Jernej Mlekuž, je *Burek.si?!* predelana doktorska disertacija, obenem pa tudi monografski prvenec avtorja, raziskovalca na Inštitutu za slovensko izseljenstvo na ZRC SAZU. Ob kopici nenavadnih objektov raziskovanja, ki se porajajo v času postmoderne paradigme, se obravnava bureka še vedno morda marsikomu zdi nekoliko nenavadna. Dejstvo je, da bi burek kot raziskovalni objekt v klasičnem družboslovju le težka našel svoje mesto, a k sreči so kulturne študije tiste, ki takim navidezno bizarnim objektom podeljujejo legitimnost. Delo *burek.si?!* pokaže predvsem dvoje: v svoji jasni razdelitvi na teoretsko in empirično raven analize avtor pokaže, kako se burek kot objekt lahko konstituira oz. interpretira znotraj več paradigem, predvsem kulturnih študij, sociologije, antropologije in deloma filozofije, na katere se avtor naslanja, skozi empirično analizo pa pokaže, kako se burek kot objekt konstituira skozi posamezne diskurzivne prakse, ki mu dajejo različne pomene.

Monografija se torej v grobem deli na dva dela: prvi del je pretežno teoretski, v njem pa se avtor najbolj očitno naslanja na razumevanje diskurza, objekta in izjave, kot jih Foucault pojmuje predvsem v *Arheologiji vednosti*. Mlekuževa ontološka pozicija se zdi jasna, avtor ločuje med t. i. »brezpogojnim burekom«, to je burek kot materialno dejstvo, kot objekt, ki za avtorja lahko obstaja ločeno od diskurzov, ki ta objekt konstituira in vanj investirajo pomene, ter »burekovim več«, ki ga opredeli kot kulturno-družbeni pomen bureka in ki se kaže predvsem v različnih diskurzih o bureku, ki se jim avtor v delu posveča. Za razliko od brezpogojnega bureka »b/urekov več ni v redu materialnega, ne pripada svetu teles, ampak redu občosti, svetu idej, konceptov, misli, nazorov, pojmov, teorij« (str. 36). Tako se zdi, da imamo ponovno opraviti z večnim foucaultovskim ontološkim problemom razlikovanja med diskurzivnim in zunajdiskurzivnim, ki vsaj deloma gnezdi v nerazumevanju heideggerjanske razlike med ontičnim in ontološkim.

Vendar pustimo Heideggra v tem primeru ob strani ter se vrnimo k objektu in diskurzu. Da bi bolje pojasnil svoje stališče, se Melkuž poleg na Foucaulta nasloni še na Millerja, ki pravi, da

predmeti obstajajo kot fizične oblike, in te so neodvisne od mentalnih predstav o njih. Tako po avtorjevem mnenju »brezpogojni« burek obstaja tudi brez svojega »več«. S pričujočo distinkcijo se vsekakor strinjamo. Kot pravita Laclau in Mouffe, navaja ju tudi Mlekuž, velja razlikovati med jezikovnim in nejezikovnim dejanjem ter med diskurzivnim in zunajdiskurzivnim poljem. Kot nejezikovno dejanje je mišljena npr. gesta, ki je ne spremlja ilokucijska ali tekstovna izjava (jezikovno dejanje), a hkrati obe dejanji vselej pripadata polju diskurzivnosti kot ontološkemu. Seveda pa, kot ugotavlja tudi Mlekuž, redu zunajdiskurzivnega pripada stvarno, materialno, objekt. Tu ne gre zanikati obstoja predmetov kot takih, pomembna razlika je zgolj v tem, da takoj ko se tem predmetom skuša dodati še tako minimalen pomen, takoj ko postanejo predmet naše kulturne, prehranske, politične ali katerekoli druge potrošnje ali interpretacije, že pripadajo redu diskurzivnega oz. simbolnega, če vam je ljubše. In prav na tej točki vidimo primarno nekonsistentnost Mlekuževe razprave, ki poraja vprašanje, ali je njegova delitev na objekte in diskurze sploh ontološka ali je zgolj analitična. V samem bistvu srž problema Mlekuževega bureka niti ni vezana na diskurz, temveč na objekt ali bolje na opredelitev objekta. Imamo namreč dve vrsti objektov, za kateri bi lahko v grobem rekli, da pripadata dvema različnima paradigmatiskima pristopoma. Imamo objekt kot golo materialnost in imamo objekt, ki nastane in se konstituira samo in izključno skozi izjavo in/ali diskurz. In zdi se, da Mlekuž ne vzpostavi zadostne razlike med tema dvema objektoma. Kot sam zapiše na strani 169, v njegovi analizi ne gre videti analize diskurzov, temveč analize objekta, ki je podvržen diskurzom. Težava je v tem, da je za Mlekuža objekt lahko le objekt, objekt brez pomena, objekt, ki nas samo nahrani, za Foucaulta pa je objekt vedno že konstituiran s strani diskurza, je torej diskurzivni objekt, je objekt, ki se neprestano spreminja, in v tej optiki dobi tudi Foucaultova genealoška analiza svoj smisel. Kajti Foucaultova analiza je pravzaprav problematizacija, ki je mogoča od trenutka vstopa objekta v diskurz. Če bi bila Mlekuževa analiza genealoška, potem verjetno ne bi spregledala dejstva, da je tudi navidezni »objekt brez pomena« v foucaultovskem in laclauovskem smislu vedno že diskurzivni objekt in da sploh ni oz. ne more biti objekt kot tak, temveč je lahko samo njegova materialnost. Vendar je ravno to dejstvo pomenljivo, saj lahko objekt, ki se kaže kot brez pomena, zgolj kot hrana, npr. pripada nekemu drugemu diskurzivnemu redu, ki ga avtorjeva analiza burekpomenov ni zajela, ga je spregledala, nehote zaobšla. Tak objekt je bil torej napačno prepoznan kot objekt brez pomena. Če bi namreč nekaj takega kot »pomensko goli« objekt v družbi sploh obstajal, potem bi tovrstni objekti verjetno samo bili, in povsem »prepovedano« bi se bilo z njim na katerikoli način ukvarjati. Strnimo z dilemo, ali je burek objekt, ki kroži med diskurzi, ali so diskurzi tisti, ki proizvajajo burek kot objekt. Odgovorimo lahko le, da je objektivnost bureka smiselna le kot analitična, in ne kot ontološka kategorija.

Vendar pustimo ob strani to debato in si pogledajmo, kaj nam *burek.si*?! prinaša v empiričnem smislu. Avtorjev empirični del je predvsem interpretacija zelo heterogenega nabora najrazličnejših izjav o bureku, ki prihajajo od najrazličnejših virov in iz najrazličnejših časovnih obdobij. Pri tem ni v ospredju noben interpretativni, metodološki ali hevristični pristop, temveč predvsem induktivno in do neke mere celo intuitivno sestavljanje pomenskih drobcev, ki sestavljajo analizo predvsem dveh diskurzov, konstituiranih okrog bureka. Na strani 59 avtor najprej začne z analizo nutricionističnega oz. zdravstvenega diskurza o bureku. Naslanjajoč se na sociološke analize prehranskih praks, avtor predoči predvsem ugotovitev, da burek znotraj diskurza o zdravi prehrani zavzema pozicijo navlake, saj je prevelik za malico, premajhen za kosilo, predvsem pa premasten. Ob navajanju kvantitativnih mnenjskih raziskav o zdravi prehrani in obsežnem kritičnem citiranju diplomskega dela, ki je nastalo na oddelku za živilstvo UL, ter nekaterih kritičnih socioloških analiz prevladujočega nutricionističnega diskurza pa je morda najzanimivejši del te razprave osvetlitev protihegemonskih izjav, ki nastanejo kot odgovor na prevladujoče diskurze o bureku. Te izjave Mlekuž locira v izjavah srednješolske mladine, ki se ob konzumiranju bureka norčuje iz izjav o njegovi mastnosti, nasitnosti in nezdravosti.

Drugi del empirične analize se osredotoča predvsem na orientalistični in nacionalistični diskurz o bureku. Predvsem pri orientalističnem diskurzu velja izpostaviti ostrino analize, ki predstavi obe plati negativne konotacije bureka, torej tistega bureka, ki ogroža slovenstvo in »konotira nekaj, kar je slovenski biti drugega«, po drugi strani pa Mlekuž izpostavi tudi poskuse njegovega udomačevanja, asimilacije oz. vključevanja. Kajti burekova navidezna nepolitičnost je naravnost pripravna orientalističnemu diskurzu, ki obenem združuje stereotipizacijo in fascinacijo nad »drugim«, ki se v Sloveniji steka tudi v kulturne pomene bureka.

Pričujočo obravnavo zaključujemo z mislijo, da je Mlekužu uspela drzna in zanimiva analiza navidezno nadvse banalnega objekta, kakršen se zdi burek. Ravno prikaz njegove konotativne ravni, o kateri bi se moral spraševati vsak njegov konzument, je najmočnejši del pričujoče monografije. Kljub temu pa smo pokazali, da je besedilo mestoma teoretsko nepremišljeno, interpretacija empiričnih podatkov včasih nepoglobljena, ob tem pa je najšibkejša zastavljeno ravno povezovanje med teoretsko konceptualizacijo in uvideno empirično dimenzijo objekta. A kljub temu delo, ki je namenjeno tudi širšemu krogu bralcev, sproža pomembno dilemo, ki jo lahko strnimo v vprašanje, ali je konzumiranje bureka v Sloveniji politično dejanje. Kajti po prebrani knjigi se kot odgovor na *Burek?! Nein, danke!!* kar ponuja odgovor *Burek?! Ja, bitte!!!*

ABSTRACTS AND TABLE OF CONTENTS

Ivan Bernik

Sexuality in the age of individualism and rationality

Changes in sexual behaviour in contemporary Western societies have often been described as a new sexual revolution. Although accounts of this differ in many respects, they converge in asserting that the new sexual revolution has been related to the processes of the rapid individualisation, rationalisation and differentiation of sexual behaviour. Drawing on theories of occidental modernisation, the article claims that these processes have influenced the transformation of sexual behaviour much longer and in a less revolutionary way than assumed by the theorists of a new sexual revolution. This claim is also supported by surveys of sexual behaviour which show that most of the change in this field has been long-term and gradual. Given these claims, the idea of a new sexual revolution seems both theoretically and empirically unsubstantiated.

Key words: sexual behaviour, modernity, individualism, rationality, differentiation
Research on sexual behaviour in Slovenia

Alenka Švab, Ivan Bernik, Roman Kuhar

Research on sexual behaviour in Slovenia

The article analyses the history of research on sexual behaviour in Slovenia with an emphasis on three aspects: the content of the research, the way it was carried out, and what was the research tradition in comparison with Western countries. The authors find that in comparison with Western countries there is a lack of tradition. The research started at the beginning of the 1990s. Previously there was some research on contraceptive and reproductive behaviour although no questions on sexual behaviour were included. The majority of surveys come from the field of public health, yet the surveys do not differ in organisational and methodological aspects or in the sorts of questions they included. The only difference is that social science surveys included more questions on the positive aspects of sexual behaviour (sexual satisfaction), while the public health survey focused on negative aspects (risky sexual behaviour).

Key words: sexual behaviour, social sciences, public health, HIV-AIDS, adolescents, adults

Roman Kuhar, Tina Kogovšek, Alenka Švab

Love at First Click: Looking for Intimate and Sexual Partners on the Internet

The ever wider accessibility of the Internet as a medium and space for individual and group action in different life contexts has also enabled its broader use in individuals' most intimate life contexts. Globally as well as in Slovenia the Internet has become an attractive way of looking for new friends and/or partners. In the paper some basic characteristics of Internet dating in Slovenia are discussed. User experiences of Internet dating web portals for meeting partners in virtual space are presented, along with the user profile characteristics they pay attention to and ways of self-representation in virtual space. The transition from virtual to real space (first face-to-face contact, first sexual contact) is also considered. These dimensions of Internet dating are interpreted with regard to two key factors: gender and sexual orientation. Data were collected in the first systematic survey of Internet dating in Slovenia in 2007 on a non-random sample of 1,334 users of the biggest Slovenian Internet dating web portals.

Keywords: Internet, partnership, intimacy, sexuality, online dating

Alenka Švab

Between a traditional and a permissive sexual culture: perceptions of sexuality and the presence of sexual imperatives amongst female students

The article presents the results of qualitative research (focus groups) into perceptions of sexuality amongst female university students. The starting point was that perceptions regarding sexuality are grounded in the following key social contexts: reflexive individualism, changes in intimacy and partnership, a permissive sexual culture as the dominant one, and in traditional sexual culture as a residual sexual culture. The results highlighted three key characteristics. The first is a differential view on sexuality in general and on orgasm in particular. The second characteristic is the comprehension of sexuality in the context of partnership, while the third is autonomy and reflexive views on sexuality and partnership.

Key words: female university students, traditional sexual culture, permissive sexual culture, orgasmic imperative, coital imperative, pseudo-reciprocal discourse, partnership, reflexive project of the self

Table of contents

ARTICLES

Sexuality in the age of individualism and rationality Ivan Bernik	7
Research on sexual behaviour in Slovenia Alenka Švab, Ivan Bernik, Roman Kuhar	25
Love at First Click: Looking for Intimate and Sexual Partners on the Internet Roman Kuhar, Tina Kogovšek, Alenka Švab	45
Between a traditional and a permissive sexual culture: perceptions of sexuality and the presence of sexual imperatives amongst female students Alenka Švab	65

BOOK REVIEWS

Marko Prpič: Primerjalna analiza osrednjih televizijskih informativnih oddaj 24 ur in Dnevnik. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo, 2009. <i>Igor Vobič</i>	87
Vasja Badalič: Za 100 evrov na mesec: proizvodni sistem globalnega kapitalizma. Ljubljana: Krtina, 2009. <i>Robert Bobnič</i>	89
Žiga Vodovnik: Anarhija vsakdanjega življenja: zapiski o anarhizmu in njegovih pozabljenih pritokih. Ljubljana: Založba Sophia, 2010. <i>Jernej Prodnik</i>	91
Jože Vogrinc: Historični materializem in humanistične vede. Ljubljana: Studia humanitatis, 2009. <i>Primož Krašovec</i>	93
Goran Lukič in Rastko Močnik (ur.): Sindikalno gibanje odpira nove poglede. Ljubljana: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, 2008. <i>Ana Podvršič</i>	95
Jernej Mlekuž: Burek.si?! koncepti/recepti. Ljubljana: Studia humanitatis, zbirka Varia, 2008. <i>Andreja Vezovnik</i>	98
ABSTRACTS AND TABLE OF CONTENTS	103

